

ANO Cilvēktiesību komitejas 79. sesijas noslēguma secinājumi par Latvijas Republikas otro kārtējo ziņojumu par 1966. gada Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izpildi Latvijā

02.12.2014. 19:09

Latvijas Republikas kārtējais ziņojums par 1966.gada Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izpildi Latvijā laika posmā no 1995.gada līdz 2002.gada 1.janvārim

VISPĀRĪGĀ DAĻA

Ievads

1. Latvijas sākotnējais ziņojums par 1966.gada starptautisko pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts), kas Latvijai ir saistošs kopš 1992.gada 14.jūlija, tika izskatīts Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komitejas 54.sesijas laikā 1995.gada 12. un 14.jūlijā.
2. Patlaban saskaņā ar Pakta 40.pantu ir sagatavots kārtējais ziņojums par Pakta izpildi Latvijā, kas sniedz informāciju par laika posmu kopš 1.paragrāfā minētā sākotnējā ziņojuma iesniegšanas, kā arī informāciju par paveikto ANO Cilvēktiesību komitejas (turpmāk – Komiteja) 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju īstenošanā. Ziņojums ir izstrādāts saskaņā ar Komiteja 1981.gadā pieņemtajam un 1990., 1991. un 1995.gadā pārstrādātajam vadlīnijām nacionālo ziņojumu sagatavošanai, kā arī ņemot vērā Komitejas vispārējās rekomendācijas par Konvencijas pantu interpretāciju.
3. Ziņojuma sagatavošanai tika izveidota īpaša darba grupa, kurā tika pārstāvētas Ārlietu, Tieslietu, Iekšlietu, Aizsardzības un Kultūras ministrijas un kuru saskaņā ar 1998.gada 17.marta noteikumiem Nr. 92 "Noteikumi par Ministru kabineta pārstāvēšanu starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās" vadīja Ministru kabineta pilnvarots Pārstāvis. Savus komentārus par darba grupā sagatavoto ziņojumu sniedza Valsts cilvēktiesību birojs, savukārt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts (turpmāk – Cilvēktiesību institūts) sagatavoja detalizētu atzinumu par ziņojumu. Pilnveidotais ziņojums tika izskatīts un akceptēts Ministru kabinetā 2002. gada 22. oktobrī.

STARPTAUTISKO TIESĪBU NORMU VIETA LATVIJAS TIESĪBU SISTĒMĀ

4. Ievērojot Komitejas 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju 18.paragrāfu, Latvija vēlas sniegt papildus informāciju par starptautisko tiesību normu vietu Latvijas tiesību sistēmā.

5. Latvijas tiesību sistēmā faktiski valda monisma doktrīna: starptautisko tiesību akti, ja vien tie ir izgājuši atbilstošu procedūru, tiek atzīti par nacionālās tiesību sistēmas elementiem. Turklāt starptautisko tiesību normām un principiem ir augstāks juridisks spēks nekā nacionālajām tiesību normām. Tas jau sākotnēji tika noteikts 1990. gada 4. maija deklarācijā "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu", kuras 1.pants atzīst starptautisko tiesību pamatprincipu prioritāti pār nacionālajām tiesību normām. Saskaņā ar 1994.gada 13.janvāra likuma "Par Latvijas Republikas starptautiskajiem līgumiem" 13. pantu, ja starptautiskajā līgumā, kuru Saeima ir apstiprinājusi, paredzēti citādi noteikumi nekā Latvijas Republikas likumdošanas aktos, piemērojami starptautiskā līguma noteikumi.

6. Saskaņā ar Latvijas likumiem un galvenajiem tiesību principiem, noteiktā kārtībā ratificētu starptautisko līgumu normas var tikt tieši piemērotas tiesvedībā. Vairākas Latvijas tiesas, tai skaitā Satversmes tiesa, savos spriedumos ir atsaukušās un piemērojušas Latvijai saistošu starptautisko līgumu, tai skaitā Pakta, normas.

1. DAĻA

PAKTA 1. PANTS

7. Latvijas sākotnējā ziņojumā (59.-63.paragrāfi) ir sniegta informācija par Latvijas tautas 1920.gadā īstenotajām pašnoteikšanās tiesībām, ievēlot Satversmes sapulci, kura 1922.gadā pieņēma joprojām spēkā esošo Satversmi. Satversmē noteikts, ka tikai tautas nobalsošanā var tikt grozīti šādi tās panti, kuros ietvertas normas pēc būtības ir pašnoteikšanās tiesību atspoguļojums:

- 1) Satversmes 1.pants noteic, ka "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika";
- 2) Satversmes 2.pants paredz, ka "Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai";
- 3) Satversmes 3.pantā paredzēts, ka "Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale";
- 4) Satversmes 6.pants paredz, ka "Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās".

8. Latvijas tautas nepārprotama griba īstenot pašnoteikšanās tiesības tika pausta 1990.gada Latvijas Augstākās Padomes vēlēšanās, kad vairākumu deputātu mandātu ieguva kandidāti, kas iestājās par demokrātiskas un politiski neatkarīgas Latvijas izveidošanu.

9. Pārejas periods Latvijas starptautiskās rīcībspējas un *de facto* neatkarības atjaunošanai beidzās līdz ar konstitucionālā likuma "Par Latvijas Republikas valstisko statusu" pieņemšanu 1991.gada 21.augustā.

10. No starptautisko tiesību viedokļa Latvija patlaban nav atbildīga par kādas citas teritorijas starptautiskajām saistībām; tāpat Latvijai nav koloniju. Tai pat laikā Latvija vairākkārt ir paudusi atbalstu tautu pašnoteikšanās tiesībām.

2.DAĻA

PAKTA 2. PANTS

Diskriminācijas aizliegums

11. 1998.gada 15.oktobrī tika pieņemti grozījumi Satversmē, kas to papildināja ar jaunu nodaļu – "Cilvēka pamattiesības", tādējādi nostiprinot cilvēktiesību aizsardzību konstitucionālā līmenī.

12. Satversmes 89.pants noteic, ka "valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem". Kā uzsver Cilvēktiesību institūts, lai gan Satversme ir normatīvais akts ar augstāko juridisko spēku Latvijā, tās normas saskaņā ar minēto 89.pantu ir tulkojamas starptautisko cilvēktiesību normu gaismā. Arī Satversmes tiesa ir atzinusi, ka gadījumos, kad ir šaubas par

Satversmē ietvertu normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši starptautisko cilvēktiesību normu interpretācijai. Savukārt 91.pantā ir iekļauts gan diskriminācijas aizlieguma princips, gan vienlīdzības princips. Šis pants paredz, ka "visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas".

13. Kopš sākotnējā ziņojuma iesniegšanas Latvija ir atzinusi par sev saistošiem vairākus būtiskus starptautisko tiesību dokumentus cilvēktiesību jomā. Tā 1997.gada 27.jūnijā attiecībā uz Latviju stājās spēkā 1950.gada Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un tās protokoli (Izņemot 6.protokolu, kas Latvijā stājās spēkā 1999.gada 1.jūnijā, un 7.protokolu, kas stājās spēkā 1997.gada 1.septembrī). Latvija ir arī atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesas kompetenci saņemt un izskatīt sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. 2000.gada 4.novembrī Latvija parakstīja Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 12.papildprotokolu, kas paredz iedibināt diskriminācijas aizliegumu kā atsevišķu tiesību.

14. Kopš likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības", kas nosaka to personu loku, kuras tiek atzītas par Latvijas nepilsoņiem un tiesīgas saņemt nepilsoņa pasi, spēkā stāšanās 1995.gada 9.maijā, tajā vairākkārt izdarīti grozījumi ar mērķi atvieglot nepilsoņa statusa iegūšanu tām personām, kuras statusu nevarēja iegūt saskaņā ar likuma sākotnējo redakciju. Ar 2000.gadā likumā izdarītajiem grozījumiem ir reglamentēts, kādos veidos un gadījumos nepilsoņa statusu var zaudēt. Saskaņā ar likuma 6.pantu, tikai tā persona, kurai ir kādas valsts pilsonība vai tiek garantēta kādas valsts pilsonība, var atteikties no nepilsoņa statusa. Nepilngadīgas personas vārdā iesniegumu par atteikšanos iesniedz šīs personas vecāki (adoptētāji). Ja nepilngadīgā persona ir sasniegusi 15 gadu vecumu, ir nepieciešama tās rakstveida piekrišana nepilsoņa statusa zaudēšanai. Ja, atsakoties no nepilsoņa statusa, persona kļūst par bezvalstnieku, iesniegums par atteikšanos netiek apmierināts. Lēmumu par atteikšanās iesnieguma noraidījumu persona var pārsūdzēt tiesā. Nepilsoņa statusu var atņemt tikai likumā noteiktajos gadījumos (likuma 7.panta pirmā daļa) un šādu lēmumu persona var pārsūdzēt tiesā.

15. Ievērojot Komitejas 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju 10.paragrāfu, Latvija vēlētos informēt Komiteju, ka atbilstoši likuma "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" 2.pantam, šobrīd nepilsoņiem – minētā likuma subjektam – ir visas Latvijas Satversmē noteiktās cilvēka tiesības un pienākumi, tai skaitā arī tiesības jebkurā laikā atgriezties valstī gadījumā, ja dzīvesvieta Latvijā nav saglabāta. Tai pat laikā specifiskās jomās nepilsoņu tiesības objektīvu iemeslu dēļ un ievērojot samērīguma principu ir ierobežotas. Nepilsoņi joprojām nevar ieņemt ierēdņu amatus valsts pārvaldē un tiesu sistēmas iestādēs, nevar vēlēties un tikt ievēlēti, nevar iegūt īpašumā zemi pierobežas joslās, publisko ūdenstilpju un ūdensteču aizsargjoslās. Nepilsoņi nevar būt privātdetektīvi un bruņotās apsardzes darbinieki. Tai pat laikā kopš Latvijas sākotnējā ziņojuma iesniegšanas ir atcelti vairāki ierobežojumi nepilsoņiem strādāt atsevišķās profesijās – 1997.gada 16.janvārī tika grozīts likums "Par ugunsdrošību" nosakot, ka darbā Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestā var pieņemt arī nepilsoņus; 1997.gada 30.oktobra grozījumi likumā "Par aviāciju" atcēla ierobežojumus nepilsoņiem tikt iekļautiem gaisa kuģā apkalpē vai saņemt gaisa kuģa ekspluatatora sertifikātu; 2001.gada 14.jūnijā pieņemtie Farmācijas likuma grozījumi ļauj nepilsoņiem kļūt par aptiekas vai veterinārapteikas vadītājiem. Tai pat laikā jāuzsver, ka, ievērojot 1998.gadā izdarītos grozījumus Pilsonības likumā, ikvienam nepilsoņim ir tiesības iegūt Latvijas pilsonību naturalizējoties, tādēļ jautājums par joprojām pastāvošajām atšķirībām ir zaudējis savu aktualitāti.

Sabiedrības integrācija

16. 2001.gada 6.februārī Ministru kabinets akceptēja Valsts programmu "Sabiedrības integrācija Latvijā". Šī programma ir tapusi vairāku gadu garumā, analizējot un pētot sabiedrības formācijas procesus, kā arī iesaistot diskusijā gan iedzīvotājus un nevalstiskās organizācijas, gan arī valsts institūcijas. Sabiedrības integrācijas programmas mērķis ir izveidot demokrātisku, saliedētu pilsonisku sabiedrību, kas balstās uz kopīgām pamatvērtībām.

17. Saskaņā ar 2001.gada 5.jūlija pieņemto "Sabiedrības integrācijas fonda likumu" ir izveidots Sabiedrības integrācijas fonds, kura mērķis ir finansiāli atbalstīt un veicināt sabiedrības integrācijas procesu atbilstoši iepriekš minētās valsts programmas pamatnostādņem. Sabiedrības integrācijas fondā ir pārstāvēti un tādējādi piedalās lēmumu pieņemšanā arī mazākumtautību pārstāvji – Latvijas pareizticīgo baznīcas arhibīskaps, Latvijas čigāņu Nacionālās kultūras biedrības prezidents, organizācijas "Rietumu krievi" priekšsēdētājs. Fondu pārvalda Fonda padome, un šīs padomes sastāvā ir izglītības un zinātnes ministrs, kultūras ministrs, labklājības ministrs, tieslietu ministrs, vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs, Valsts prezidenta pārstāvis, pa vienam pašvaldību pārstāvim no Kurzemes, Vidzemes, Latgales, Zemgales un Rīgas un pieci nevalstisko organizāciju deleģēti pārstāvji.

Pilsonība un naturalizācija

18. Tā kā kopš Latvijas sākotnējā ziņojuma iesniegšanas un izskatīšanas 1995.gadā ir pieņemti vairāki būtiski grozījumi 1994.gada Pilsonības likumā, kā arī ievērojot Komitejas 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju 27.punktu, šajā ziņojumā Latvija vēlētos sniegt informāciju par patlaban spēkā esošajām tiesību normām, kas regulē pilsonības iegūšanu, kā arī informāciju par Pilsonības likuma izpildi un naturalizācijas gaitu Latvijā.

19. Saskaņā ar 1994.gadā pieņemto un 1998.gadā tautas nobalsošanā grozīto Pilsonības likumu pilsonības iegūšanas nosacījumu un ierobežojumu pamatā ietverts objektīvais domicila princips. Likums paredz šādus pilsonības iegūšanas veidus: naturalizācija, pilsonības atzīšana, pilsoņa statusa reģistrēšana un pilsonības atjaunošana.

20. Tiesības iesniegt naturalizācijas iesniegumu ir 15 gadu vecumu sasniegušām personām, ievērojot šādus nosacījumus:

1) naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas dienā personas pastāvīgā dzīvesvieta ne mazāk kā piecus gadus ir bijusi Latvijā;

2) persona prot latviešu valodu, zina Latvijas Republikas Satversmes pamatnoteikumus, valsts himnas tekstu un Latvijas vēsturi (pilsonības pretendētājam jākārtos attiecīga pārbaude);

3) personai vai tās aizbildnim ir legāls iztikas avots;

4) uz personu neattiecas naturalizācijas ierobežojumi - Latvijas pilsonībā netiek uzņemtas personas, kuras ar antikonstitucionālām metodēm ir vērsušās pret Latvijas Republikas neatkarību, demokrātisko parlamentāro valsts iekārtu vai pastāvošo valsts varu Latvijā, ja tas konstatēts ar tiesas spriedumu; pēc 1990.gada 4.maija paudušas fašisma, šovinisma, nacionālsociālisma, komunisma vai citas totalitārisma idejas vai musinājušas uz nacionālo vai rasu naidu vai nesaticību, ja tas konstatēts ar tiesas spriedumu; ir kādas ārvalsts varas, pārvaldes vai tiesībaizsardzības iestāžu amatpersonas; dien kādas ārvalsts bruņotajos spēkos, iekšējā karaspēkā, drošības dienestā vai policijā (milicijā); pēc 1940.gada 17.jūnija ir izvēlējušās Latvijas Republiku par dzīvesvietu tieši pēc demobilizēšanās no PSRS (Krievijas) bruņotajiem spēkiem vai PSRS (Krievijas) iekšējā karaspēka un kuras dienestā iesaukšanas vai iestāšanās dienā nav pastāvīgi dzīvojušas Latvijā; ir bijušas PSRS (LPSR) VDK vai kādas citas ārvalsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai citu speciālo dienestu darbinieki, informatori, aģenti, ja šis fakts konstatēts likumā noteiktā kārtībā; Latvijā vai kādā citā valstī ir bijušas kriminālsodītas par tāda nozieguma izdarīšanu, kurš ir noziegums arī Latvijā Pilsonības likuma spēkā stāšanās brīdī; pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās pret Latvijas Republiku PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās vai Latvijas komunistu savienībā.

21. Ja Latvijas pilsonībā naturalizācijas kārtībā tiek uzņemta pilngadīga persona, vienlaikus ar naturalizēto personu Latvijas pilsonību iegūst arī šīs personas nepilngadīgie bērni līdz 15 gadu vecumam, kuri pastāvīgi dzīvo Latvijā.

22. Bērns, kurš dzimis Latvijā pēc 1991. gada 21. augusta, ir atzīstams par Latvijas pilsoni, ja viņš atbilst visām šādām prasībām:

1) viņa pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvija,

2) viņš nav Latvijā vai kādā citā valstī bijis notiesāts ar brīvības atņemšanu ilgāk nekā uz pieciem gadiem par nozieguma izdarīšanu,

3) viņš pirms tam visu laiku bijis bezvalstnieks vai nepilsonis.

23. Saskaņā ar Pilsonības likuma 2.pantu, Latvijas pilsoņi ir (personas, kas Latvijas pilsoņa statusu iegūst reģistrējoties):

1) personas, kuras bija Latvijas pilsoņi 1940. gada 17.jūnijā, kā arī šo personu pēcnācēji, izņemot personas, kuras pēc 1990.gada 4.maija ieguvušas citas valsts pilsonību;

2) latvieši un līvi, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā un kuriem nav citas valsts pilsonības;

3) to sieviešu pēcnācēji, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā un kuras saskaņā ar Latvijas Republikas 1919.gada 23.augusta "Likuma par pavalstniecību" 7.pantu (stājoties laulībā, sieviete pāriet vīra pavalstniecībā) bija zaudējušas Latvijas pavalstniecību, izņemot personas, kuras pēc 1990.gada 4.maija ieguvušas citas valsts pilsonību;

4) personas, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijā un kuras ir apguvušas pilnu mācību kursu latviešu mācībvalodas vispārizglītojošās skolās vai divplūsmu vispārizglītojošo skolu latviešu plūsmā, iegūstot šajās skolās pamatzglītību vai vispārējo vidējo izglītību, ja šīm personām nav citas valsts pilsonības. Ja pilsoņa statusu saskaņā ar šo nosacījumu reģistrē pilngadīga persona, pilsonību vienlaikus ar šo personu iegūst arī tās nepilngadīgie bērni līdz 15 gadu vecumam, kuri pastāvīgi dzīvo Latvijā;

5) bērni, kuri atrasti Latvijas teritorijā un kuru vecāki nav zināmi;

6) bērni, kuriem nav vecāku un kuri dzīvo Latvijas bērnunamā vai internātskolā;

7) bērni, kuriem viņu dzimšanas brīdī abi vecāki ir Latvijas pilsoņi, neatkarīgi no bērnu dzimšanas vietas.

24. Pilsonības likuma 25.pants noteic, ka Latvijas pilsonību var atjaunot personas, kuras zaudējušas Latvijas pilsonību vecāku (adoptētāju) izvēles, juridiskās kļūdas vai pilsonības prettiesiskās atņemšanas rezultātā.

25. Gan Eiropas Savienības institūciju amatpersonas, gan Eiropas drošības un sadarbības organizācijas amatpersonas ir vairākkārt uzsvērušas, ka Pilsonības likuma pašreizējais variants (pēc 1998.gada grozījumiem) apmierina gan ES, gan EDSO. Naturalizācijas kritēriji atbilst starptautiskajiem standartiem un nav diskriminējoši. Tā, piemēram, EDSO Augstākais komisārs mazākumtautību jautājumos 1999.gada 11.janvārī publiski paziņoja, ka viņš ir gandarīts par esošo stāvokli Latvijas pilsonības jomā un turpmākās rekomendācijas nav gaidāmas.

26. Pēc naturalizācijas "logu" atcelšanas naturalizācijas tempi salīdzinājumā ar 1995.-1997.gadu ievērojami palielinājušies.

27. Kā rāda Naturalizācijas pārvaldes pētījumu un aptauju rezultāti, galvenie faktori, kas nosaka pašreizējos naturalizācijas tempus ir šādi:

1) nepietiekama valsts valodas prasme;

2) valsts nodevas apmērs atsevišķām iedzīvotāju grupām, kuras nevar iegūt trūcīgas personas statusu saskaņā ar tiesību aktu normām;

3) motivācijas trūkums (minimālas atšķirības pilsoņu un nepilsoņu tiesībās).

28. Jāuzsver, ka starptautiskajai sabiedrībai, starptautiskajām organizācijām un institūcijām nav bijušas pretenzijas pret Naturalizācijas pārvaldes darbu. Nav rindu naturalizācijas iesnieguma iesniegšanai, naturalizācijas pārbaužu kārtošanai, iesniegumi tiek izskatīti operatīvi un īsākā laika posmā, nekā to paredz likums. Praktiski no iesnieguma iesniegšanas brīža līdz pilsonības saņemšanai paiet trīs līdz seši mēneši, kaut arī Pilsonības likums paredz pilsonības piešķiršanu gada laikā. Baltijas sociālo zinātņu institūta 2001.gada aprīlī veiktā jauno pilsoņu aptauja liecina, ka 95% no tiem uzticas Naturalizācijas pārvaldei.

29. 2001.gada jūnijā atkārtoti tika pārskatīti Ministru kabineta 2001.gada 5.jūnija noteikumi Nr. 234 "Noteikumi par valsts nodevu naturalizācijas iesniegumu iesniegšanai", kā rezultātā naturalizācijas nodeva tika samazināta par trešdaļu (no Ls 30,- uz Ls 20,-). Ir iekļautas jaunas personu grupas, kas maksā naturalizācijas nodevu 50% apmērā – tās ir studenti un 3.grupas invalīdi. Līdz šim nodevu 50% apmērā maksāja skolēni, 2.grupas invalīdi un pensionāri. Personas, kuru mēneša ienākumi nepārsniedz krīzes iztikas minimumu (Ls 38,-), bezdarbnieki un to ģimeņu locekļi, kurās ir trīs un vairāk bērni, maksā naturalizācijas nodevu Ls 3,- apmērā. Naturalizācijas pārbaudes vairākkārt ir vienkāršotas. Aptuveni 95% naturalizācijas pretendentu nokārto šīs pārbaudes jau pirmajā mēģinājumā, kas pierāda, ka eksāmeni ir adekvāti izstrādāti. 2001.gada jūnijā tika grozīti Ministru kabineta 1999.gada 2.februāra noteikumi Nr.33 "Noteikumi par latviešu valodas prasmes un Latvijas Republikas Satversmes pamatnoteikumu, valsts himnas teksta un Latvijas vēstures zināšanu pārbaudi personām, kuras vēlas iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā". Grozījumi paredz, ka mazākumtautību vidusskolu absolventi, kuri kārto centralizēto latviešu valodas un literatūras eksāmenu un vēlas naturalizēties, var apvienot naturalizācijas eksāmena valodas pārbaudi ar centralizēto eksāmenu. Līdz ar to naturalizācijai šīm personām būs jākārto tikai Satversmes, valsts himnas teksta un vēstures zināšanu pārbaude.

30. Naturalizācijas pārvalde ir īstenojusi daudzus informatīvus un sabiedrību izglītojošus pasākumus, kuru mērķis ir sniegt sabiedrībai visplašāko informāciju par pilsonības iegūšanas nozīmi un iespējām. Sabiedrības informēšanai un izglītošanai par pilsonības un sabiedrības integrācijas jautājumiem kopš 1999.gada Naturalizācijas pārvaldē izveidots Informācijas centrs. 2001.gada novembrī ir uzsākta plaša "Sabiedrības informēšanas un izpratnes veicināšanas par pilsonības jautājumiem kampaņa", kuras galvenie uzdevumi ir informēt par pilsonības iegūšanas iespējām un motivēt nepilsoņus izvēlēties Latvijas pilsonību. Kampaņas ietvaros tika izvietotas informējošas reklāmas televīzijā, radio, internetā un reģionālajā presē, kā arī tika veidoti tematiski raidījumi televīzijā, nepilsoņi tika uzrunāti ar pasta sūtījumu starpniecību, tika organizētas informācijas dienas par pilsonības jautājumiem, kā arī izveidota interneta mājas lapa krievu valodā.

31. Kopš Naturalizācijas pārvaldes darbības sākuma regulāri tiek gatavota un izplatīta informācija pilsonības pretendentiem par Latvijas pilsonības iegūšanas iespējām. Piemēram, atkārtoti ticis izdots buklets "Latvijas pilsonība" (1995., 1997., 1999.gadā), kurā atspoguļota informācija par visiem pilsonības iegūšanas veidiem, norādot iesniedzamos dokumentus un pārvaldes reģionālo nodaļu koordinātes. 1999.gadā buklets tika izdots 150 000 eksemplāros latviešu un 150 000 eksemplāros krievu valodā un izplatīts Latvijas iedzīvotājiem. Eiropas Savienības programmas *Phare* projekta "Sabiedrības integrācija ar informēšanas un izglītošanas palīdzību" ietvaros Naturalizācijas pārvalde sagatavojusi un izdevusi vairākus jaunus informatīvus izdevumus – ikmēneša biļetenu "Naturalizācijas pārvaldes vēstis", ceturkšņa biļetenu "Pilsonība – līdzdalība un integrācija" (latviešu un krievu valodās) un bukletu "Pilsonība: Latvijā un Eiropas Savienībā" (latviešu un krievu valodā). Sagatavots arī videomateriāls skolām par pilsonības, naturalizācijas un sabiedrības integrācijas jautājumiem latviešu un krievu valodā.

32. Kopš naturalizācijas procesa sākuma regulāri tiek izdoti arī metodiskie ieteikumi Latvijas pilsonības pretendentiem, gatavojoties latviešu valodas prasmes pārbaudei un Latvijas Republikas Satversmes pamatnoteikumu, valsts himnas teksta un Latvijas vēstures zināšanu pārbaudei. Metodiskie ieteikumi iepazīstina ar pārbaužu saturu un norisi un ļauj pilsonības pretendentiem sekmīgi sagatavoties naturalizācijas pārbaudēm.

33. Liela uzmanība tiek pievērsta arī izglītojošajam darbam un iedzīvotāju līdzdalības veicināšanai. Jau piekto gadu pēc kārtas Naturalizācijas pārvalde sadarbībā ar citām institūcijām organizē skolēnu konkursu "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Konkursa ietvaros jaunieši ne tikai padziļina savas zināšanas par Latvijas vēsturi, Satversmi, pilsonības iegūšanas iespējām un citiem jautājumiem, bet arī līdzdarbojas pilsoniskas un integrētas sabiedrības veidošanā, izstrādājot un īstenojot projektus, kas vērsti uz sabiedrības integrācijas veicināšanu Latvijā.

34. Naturalizācijas pārvaldes reģionālo nodaļu darbinieki regulāri organizē informācijas dienas, tikšanās un citus informatīvus pasākumus gan skolās, gan pašvaldībās, gan nevalstiskajās organizācijās, lai skaidrotu dažādas pilsonības iegūšanas iespējas, to skaitā par bērnu, kas dzimuši pēc 1991.gada 21.augusta, atzīšanu par Latvijas pilsoņiem. Piemēram, 2000.gada 6.decembrī tika organizēta Informācijas diena Naturalizācijas pārvaldes telpās Rīgā, kuras laikā Naturalizācijas pārvaldi apmeklēja un sevi interesējošo informāciju ieguva apmēram 300 interesenti, 2001.gada 15.janvārī līdzīga informācijas diena tika organizēta Jelgavā, 2001.gada 24.februārī informācijas diena notika Ludzas rajona Zilupē. Reģionālo nodaļu darbinieki regulāri apmeklē mācību iestādes, sniedzot informāciju par pārvaldes kompetencē esošajiem jautājumiem.

35. Sadarbībā ar vairākām institūcijām organizēti socioloģiski pētījumi, lai noskaidrotu iedzīvotāju attieksmi pret Latvijas valsti, pilsonību, latviešu valodu un citiem jautājumiem. 1997. – 1998.gadā tika īstenota pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību", kuras ietvaros tika organizētas grupu diskusijas, veikta valsts mēroga iedzīvotāju aptauja, masu saziņas līdzekļu satura analīze un organizētas četras novadu un viena starptautiska konference, lai analizētu pētījuma rezultātus. Pētījuma rezultātā tika iegūta vērtīga informācija par iedzīvotāju motivāciju iegūt Latvijas pilsonību un šķēršļiem pilsonības iegūšanas procesā.

36. 2000. – 2001.gadā notika atkārtots pētījums "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību – 2000", kura mērķis bija noskaidrot iedzīvotāju attieksmes dinamiku kopš iepriekšējā pētījuma, kā arī padziļināti pētīt ar sabiedrības integrāciju saistītus jautājumus. Papildus iedzīvotāju aptaujai un masu saziņas līdzekļu satura analīzei, tika veikta arī naturalizēto pilsoņu aptauja, kuras ietvaros tika noskaidroti vairāki jautājumi, piemēram, vai Latvijas pilsonības iegūšana ir attaisnojusi uz sevi liktās cerības. Pētījuma rezultātā iegūto informāciju Naturalizācijas pārvalde izmanto, veidojot savu darbības un sabiedrības informēšanas stratēģiju.

37. Naturalizācijas pārvaldē ir izveidots Eiropas standartiem atbilstošs valodas prasmes pārbaudes modelis. Valsts valodas prasmes pārbaude kā svarīga naturalizācijas procesa sastāvdaļa tika noteikta 1994. gada 22.jūlijā, kad tika pieņemts Pilsonības likums. Tobrīd gatava parauga, kā veidot pārbaudi, nebija. Uzsākot naturalizācijas procesu, tika izstrādāts valodas prasmes pārbaudes 1.modelis, ievērojot Pilsonības likuma 20.pantū, kurš stingri reglamentē valodas prasmes pārbaudes saturu, daļēji arī formas. Ar Eiropas Padomes ekspertu–Nīderlandes Pārbaudes materiālu izstrādāšanas institūta (CITO) un Kembridžas universitātes Vietējo valodas eksaminācijas sindikātu (UCLES) atbalstu tika gūtas priekšzināšanas par valodas testēšanas teorētisko bāzi un praktisko darbu, kā rezultātā tika izveidots valodas prasmes pārbaudes 2. un 3. modelis. Tālākajā sadarbības gaitā UCLES eksperti analizēja 3. modeli un ieteica veikt nepieciešamās korekcijas. UCLES un Gētes institūta eksperti atzina, ka ir izveidots Eiropas standartiem atbilstošs valodas prasmes pārbaudes modelis, kurā visi uzdevumi ir ar praktisku vērtību ikdienas dzīvē, kas ir strukturāli un metodiski līdzsvaroti un pilnībā atbilst Pilsonības likuma prasībām. Valsts valodas prasmes pārbaudes līmenis naturalizācijas vajadzībām ir definēts un noteikts kā *Sliedzņa* līmenis, pielīdzinot to Eiropas Padomes izstrādātajam trešajam valodas prasmes līmenim (*Threshold level*) un ALTE 2 līmenim.

38. Tādējādi valodas prasmes pārbaudes līmenis naturalizācijas vajadzībām ir apzināti noteikts un saskaņots gan Latvijā (*Latviešu valodas prasmes līmenis*), gan arī pielīdzināts un saskaņots ar ALTE un Eiropas Padomes valodu prasmes līmeņiem. Šis *Threshold level* ir apzināts un zinātniski pamatoti noteikts. Valodas prasmju līmenis ir tāds, lai jebkurš cilvēks, dzīvojot Latvijā, ikdienā sastopoties ar reālo valodas vidi, varētu to apgūt. Tas nav arī pārāk zems, jo tas ļauj ikdienā sazināties un pildīt tās funkcijas, kuras nosaka pilsonība. Skaidri un

nepārprotami noteiktais prasmju līmenis un korekti izstrādātais latviešu valodas prasmes pārbaudes saturs un process ļauj pamatot valodas prasmes pārbaudes objektivitāti un aizstāvēt Latvijā un starptautiskajās organizācijās valsts valodas prasmju pārbaudē naturalizācijai nepieciešamo valodas prasmju apjomu.

Patvēruma meklētāju un bēgļu statuss Latvijā

39. Ievērojot Komitejas 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju 26.punktu, Latvija vēlētos sniegt papildus informāciju par patvēruma meklētāju un bēgļu tiesisko statusu Latvijā.

40. 1997.gada 19.jūnijā Latvija ratificēja ANO 1951.gada konvenciju par bēgļa statusu un šīs konvencijas 1967.gada protokolu, formulējot šādas atrunas:

- 1) saskaņā ar konvencijas 1.panta B. otro daļu Latvija uzskata par sev saistošu konvencijas 1.panta B. pirmās daļas (b) alternatīvu;
- 2) visos gadījumos, kad konvencija paredz attiecināt uz bēgļiem vislabvēlīgākos nosacījumus, kas tiek attiecināti uz citu valstu pilsoņiem (pavalstniekiem), Latvija konvencijas normas interpretē tādējādi, ka uz bēgļiem netiek attiecinātas tiesības un privilēģijas, kas ir to valstu pilsoņiem (pavalstniekiem), ar kurām Latvija ir noslēgusi vienošanos muitas jautājumos, ekonomikas jautājumos, kā arī politiskās vai sociālās drošības jautājumos;
- 3) saskaņā ar konvencijas 42.panta pirmo daļu Latvija neuzskata par sev saistošu konvencijas 8.pantu;
- 4) saskaņā ar konvencijas 42.panta pirmo daļu Latvija konvencijas 17.panta pirmo un otro daļu uzskata par ieteikumiem, nevis par saistošām normām;
- 5) saskaņā ar konvencijas 42.panta pirmo daļu Latvija konvencijas 24.pantu uzskata par ieteikumiem, nevis par saistošām normām;
- 6) saskaņā ar konvencijas 42.panta pirmo daļu, kas attiecas uz Konvencijas 26.pantu, Latvija patur sev tiesības sabiedrības interesēs noteikt dzīvesvietu atsevišķām bēgļu grupām;
- 7) saskaņā ar konvencijas 42.panta pirmo daļu Latvija neuzskata par sev saistošu konvencijas 34.pantu;
- 8) saskaņā ar protokola VII panta pirmo daļu visas atrunas attiecībā uz konvenciju ir piemērojamas arī attiecībā uz protokolu.

41. Šajā pašā datumā – 1997.gada 19.jūnijā – tika pieņemts likums "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā", kura mērķis ir saskaņā ar vispārārstītiem starptautiskiem cilvēktiesību principiem noteikt kārtību, kādā Latvijā tiek īstenotas personu tiesības saņemt patvērumu un iegūt bēgļa statusu, kā arī noteikt patvēruma meklētāja un bēgļa tiesības un pienākumus.

42. Minētais likums paredz divpakāpju sistēmu patvēruma pieteikumu izskatīšanai – pirmā instance ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu centrs (Iekšlietu ministrija), apelācijas instance – Bēgļu lietu apelācijas padome, kas ir Tieslietu ministrijas pārraudzībā. Pieteikumu par bēgļa statusa piešķiršanu persona var iesniegt Valsts robežsardzes amatpersonai robežkontroles punktā pirms ieceļošanas Latvijas Republikā. Savukārt, ja persona jau atrodas Latvijas Republikā, pieteikumu var iesniegt Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu centrā vai Valsts robežsardzes teritoriālajā struktūrvienībā. Pēc pieteikuma iesniegšanas notiek pārrunas ar patvēruma meklētāju, kā arī noskaidro viņa identitāti. Ja patvēruma meklētājs Latvijas Republikā uzturas nelegāli, pieteikuma izskatīšanas laikā viņš tiek izmitināts Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā. Ikvienam patvēruma meklētājam tiek izsniegts patvēruma meklētāja personas dokuments, kas pieteikuma izskatīšanas laikā kalpo kā personu apliecinošs dokuments Latvijas Republikā. Pārrunas ar patvēruma meklētāju veic Valsts robežsardzes amatpersonas un iegūtos materiālus nosūta

izskatīšanai Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu centram. Pieteikums par bēgļa statusa piešķiršanu izskatāms un lēmums piešķirt bēgļa statusu vai atteikt tā piešķiršanu pieņemams trīs mēnešu laikā. Atsevišķos gadījumos, ja nepieciešams, pieteikuma izskatīšanas termiņu var pagarināt līdz sešiem mēnešiem.

43. Sūdzību par Bēgļu lietu centra lēmumu Bēgļu lietu apelācijas padome izskata divu mēnešu laikā. Padomes lēmums ir galīgs un nav pārsūdzams. Kad personai ir piešķirts bēgļa statuss, tai bez maksas tiek izsniegta pastāvīgās uzturēšanās atļauja, bēgļa ceļošanas dokuments. Ja bēglim nav citu iztikas avotu, pirmos 12 mēnešus bēglis saņem pabalstu, kas sedz ar dzīvošanu, uzturu, kā arī ar latviešu valodas apguvi saistītās izmaksas.

44. Kopš minētā likuma pieņemšanas patvērumu Latvijā lūgušas 99 personas, bet bēgļa statuss piešķirts 8 personām.

45. Tai pat laikā jāuzsver, ka šobrīd spēkā esošais likums "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā" paredz tikai vienu iespēju – bēgļa statusa piešķiršanu personām, kuras jūt labi pamatotas bailes no vajāšanas savā izcelsmes valstī rases, reliģijas, tautības, politiskās pārliecības vai piederības kādai noteiktai sociālai grupai dēļ. Praksē daudz biežāki ir gadījumi, kad persona neatbilst Ženēvas konvencijā minētajiem kritērijiem bēgļa statusa saņemšanai, bet izraidīt uz izcelsmes valsti personu nav iespējams 1950.gada Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā minēto iemeslu dēļ. Šī iemesla dēļ, kā arī ievērojot Eiropas komisijas rekomendācijas patvēruma jomā, ir izstrādāts Patvēruma likuma projekts. Likumprojekts šobrīd tiek izskatīts Saeimā un to ir plānots pieņemt līdz 2002.gada 1.martam.

46. Likumprojektā iekļauta iespēja piešķirt alternatīvo aizsardzību tām personām, kuras neatbilst Ženēvas konvencijā minētajiem kritērijiem bēgļa statusa saņemšanai, taču tām nepieciešama aizsardzība, jo mītnes zemē vai pilsonības valstī tām draud nāves sods vai miesas sods, spīdzināšana, necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās vai pazemojoša sodīšana, kā arī gadījumos, ja ārējo vai iekšējo bruņoto konfliktu dēļ tai ir nepieciešama aizsardzība un tā nevar atgriezties savas izcelsmes valstī. Lai nodrošinātu Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas prasību ievērošanu, likumprojekts paredz, ka nepieciešama tiesneša sankcija, lai patvēruma meklētāju aizturētu policijas iecirknī vai robežkontroles punktā ilgāk par 72 stundām. Tāpat likumprojektā paredzēti šādi kritēriji: valstu atzīšana par drošu izcelsmes valsti; drošu trešo valsti; precizēta acīmredzami nepamatotu pieteikumu definīcija; kārtība, kādā šādi pieteikumi izskatāmi; pieteikuma par bēgļa statusa piešķiršanu izskatīšana, personai atrodoties robežkontroles punktā, personas garantijas šādas procedūras laikā; ģimenes vienotības principa ievērošana; garantijas nepilngadīgām personām bez pieaugušo pavadības patvēruma procedūrā.

47. Nostiprinot Bēgļu lietu apelācijas padomes neatkarību, paredzēts, ka tās priekšsēdētāju un locekļus iecel Ministru kabinets. Likumprojektā uzsvērts, ka Bēgļu lietu apelācijas padomes priekšsēdētājs un tās locekļi savas kompetences ietvaros darbojas un lēmumus pieņem neatkarīgi.

Efektīva tiesību aizsardzība

48. Pakta 2.panta 3.daļas ievērošanu Latvijā nodrošina Satversme, kuras 92.pants noteic, ka "ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.". Šis pats pants paredz, ka "nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu".

49. Latvijā pastāvošā trīs līmeņu tiesu sistēma ir aprakstīta sākotnējā ziņojumā (43.paragrāfs). 1996.gadā tika izveidota Satversmes tiesa, kuras uzdevums ir izskatīt likumu un citu normatīvu aktu atbilstību Satversmei, kā arī šo tiesību aktu atbilstību Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem. Satversmes tiesa ir interpretējusi arī minēto Satversmes 92.pantu un ir atzinusi, ka nav nepieciešams īpašs likums, lai persona varētu izmantot tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu savu tiesību nepamatota aizskāruma gadījumā, tādēļ šī persona var tieši griezties tiesā un īpaša likuma par atlīdzinājumu neesamība nevar būt par pamatu atteikumam pieņemt prasību par atlīdzinājumu izskatīšanai.

50. 2000.gada 30.novembrī tika pieņemti grozījumi Satversmes tiesas likumā. Saskaņā ar šiem grozījumiem, kopš 2001.gada 1.jūlija personām ir tiesības iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā lietas ierosināšanai par likumu un Latvijas starptautisko līgumu atbilstību Satversmei, citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem), kā arī Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi. Konstitucionālo sūdzību (ieteikumu) Satversmes tiesai var iesniegt ikviens persona, kura uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai.

51. Kopš izveidošanas 1996.gadā Satversmes tiesa ir izskatījusi vairākas lietas par Latvijas tiesību aktu atbilstību Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā, kā arī vairākos spriedumos Satversmes tiesa ir atsaukusies uz starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, tai skaitā arī uz Paktu.

52. Sekojot 1993.gada Vīnē notikušās ANO Pasaules konferences par cilvēktiesībām aicinājumam, Latvijā 1994.gadā tika izstrādāta valsts programma "Cilvēktiesību aizsardzība un veicināšana" un 1995.gadā tika izveidots Valsts cilvēktiesību birojs. Šis birojs tika izveidots kā neatkarīga cilvēktiesību aizsardzības iestāde un cilvēktiesību ombuds saskaņā ar "Parīzes principiem" (Principi, kas attiecas uz valsts cilvēktiesību aizsardzību un veicināšanas institūciju statusu un darbību).

53. Valsts cilvēktiesību biroja statusu un darbības principus nosaka 1996.gada 5.decembrī pieņemtais likums "Par Valsts cilvēktiesību biroju". Saskaņā ar likuma 1.pantu Valsts cilvēktiesību birojs (turpmāk - VCTB) ir patstāvīga valsts iestāde, kas veicina cilvēktiesību ievērošanu Latvijā atbilstoši Satversmei un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem cilvēktiesību jomā. Likuma 2.pantā ir definēti VCTB uzdevumi:

- 1) sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par cilvēktiesībām, kā arī veicināt šo tiesību atzīšanu un izprašanu;
- 2) sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par Latvijas normatīvajos aktos noteiktajām cilvēktiesībām, garantijām un pienākumiem;
- 3) izskatīt jebkuru sūdzību par cilvēktiesību pārkāpumu;
- 4) nekavējoties reaģēt uz cilvēktiesību pārkāpšanas faktiem, kā arī pēc savas iniciatīvas noskaidrot apstākļus, kas varētu radīt šādus pārkāpumus;
- 5) pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī, it īpaši jomās, kas skar mazaizsargātās sabiedrības grupas;
- 6) izstrādāt programmas cilvēktiesību ievērošanas sekmēšanai, kā arī koordinēt cilvēktiesību jomā izstrādāto citu valsts un pašvaldību institūciju un darba grupu sagatavoto programmu īstenošanu;
- 7) veikt Latvijas tiesību normu analīzi, lai noskaidrotu to atbilstību Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem cilvēktiesību jomā;
- 8) ne retāk kā reizi gadā sniegt Saeimai un Ministru kabinetam rakstveida ziņojumu par VCTB darbu un reizi ceturksnī - rakstveida pārskatu par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

54. Saskaņā ar likumu, VCTB saņem un izskata iedzīvotāju rakstiskas sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, kā arī sniedz mutiskas konsultācijas. Tā 2000.gadā tika saņemtas 816 rakstiskas sūdzības un tika sniegtas 4347 mutiskas konsultācijas. Savukārt 2001.gadā VCTB ir saņēmis 969 rakstiskus iesniegumus un sniedzis 3939 mutiskas konsultācijas. Jāuzsver, ka 2000.gada 30.novembrī tika pieņemti grozījumi Satversmes tiesas likumā, saskaņā ar kuriem VCTB ir tiesības iesniegt pieteikumus Satversmes tiesā par likumu atbilstību Satversmei un starptautiskajiem līgumiem. VCTB jau ir iesniedzis 3 šādus pieteikumus.

55. 2000.gada nogalē Valsts prezidentes kancelejā tika izveidota darba grupa, kuras uzdevums bija izvērtēt ombuda institūta ieviešanas nepieciešamību Latvijā, kā arī izstrādāt koncepciju šādai institūcijai. 2001.gada 16.janvārī Valsts prezidentei tika iesniegta darba grupas izstrādātā koncepcija par ombuda institūcijas ieviešanu. Kā savā ziņojumā norāda darba grupa, sabiedrības uzticība ierēdniecībai, tiesībsargājošajām

institūcijām un tiesām ir zema, līdz ar to iedzīvotāju un valsts vai pašvaldības institūciju konfliktu risināšana nav efektīva. Darba grupa piedāvāja vairākus problēmas risinājuma variantus, tai skaitā iespēju izveidot piecus dažādus ombudus, veidot ombudu uz jau esošā Valsts cilvēktiesību biroja bāzes u.c. Sabiedriskā diskusija par šiem jautājumiem joprojām turpinās, tādēļ neviens no darba grupas priekšlikumiem vēl nav ieviests.

56. 2001.gada 2.jūnijā Latvijā notika konference "Valsts tiesībsarga (ombuda) institūcijas izveide Latvijā", kurā tika diskutēts par šiem jautājumiem. 2001.gada aprīlī Latvijā ieradās starptautisko ekspertu darba grupa, kuras uzdevums bija izpētīt Latvijas cilvēktiesību aizsardzības mehānismus un izvērtēt izstrādāto koncepciju par iespēju izveidot ombuda institūciju Latvijā. Tika vērtēts arī Valsts cilvēktiesību biroja funkcijas un mandāts. Jāuzsver, ka starptautiskie eksperti, atzina, ka VCTB ir pilnvērtīgs cilvēktiesību aizsardzības ombuds. Pie tam VCTB ir pilnvērtīgs Starptautiskā Ombuda institūcijas biedrs. Praktiski visas no ekspertu sniegtajām rekomendācijām ir izpildītas (lai novērstu valsts institūciju funkciju pārklāšanos iedzīvotāju sūdzību izskatīšanas jomā ir izveidots koordinācijas mehānisms, izveidota VCTB mājas lapa, veikta VCTB iekšējā restrukturizācija un izveidota jauna Informācijas un sabiedrisko attiecību nodaļa, VCTB darbinieku braucieni uz lauku reģioniem, tāpat arī policijas izolatoru un psihoneiroloģisko slimnīcu apmeklējumi notiek nepārtraukti). VCTB 2001.gadā iesniegto sūdzību dinamika ir līdzīga 2000.gada dinamikai, kas liecina par iedzīvotāju uzticēšanos VCTB. 2002.gadā VCTB budžets ir palielināts par 10%, kas dos iespējas efektīvāk veikt VCTB funkcijas. Kā tālejošākus priekšlikumus eksperti piedāvāja vairākus variantus esošā tiesību aizsardzības mehānisma papildināšanai ar citām funkcijām, īpaši t.s. "sliktās administrācijas" (*maladministration*) jomā. Vienlaikus tika uzsvērts, ka šādas pārmaiņas nevajadzētu sasteigt.

PAKTA 3. PANTS

57. Dzimumu līdztiesības jautājums konstitucionālā līmenī ir regulēts Satversmes 8.nodaļas "Cilvēka pamattiesības" 91.pantā, kurš noteic, ka "visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā", kā arī ka "cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas". Minētie vienlīdzības un nediskriminācijas principi ir spēkā esoši jebkuru tiesību – pilsonisko, politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras – īstenošanā. Bez tam, Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa ir arī 1979.gada konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu, kas Latvijai ir saistoša kopš 1992.gada 14.maija.

Izpratnes par dzimumu līdztiesību vēsturiskā attīstība

58. Latvijā sievietes un vīriešu izturēšanās sociālo un kultūras modeļu izveidi noteikusi valsts vēsture un kultūra, uz kuru paliekošu iespaidu ir atstājuši dažādi Latvijas teritorijā pastāvējuši politiskie režīmi un dominējošās kultūras formas. Kā vislielāko iespaidu atstājušās ir jāmin Latvijas etnisko pamatiedzīvotāju tradicionālā kultūra, kristietības tradīcijas un kanoniskās tiesību normas, valstiskās neatkarības perioda starp I un II Pasaules karu demokrātijas un autoritārisma tradīcijas, padomju varas gadu kultūra un sievietes pozīcija sabiedrībā, kopš neatkarības atjaunošanas veidotās politiskās un sadzīves kultūras tradīcija.

59. Latvijas etnisko pamatiedzīvotāju tradicionālā kultūras bāze ir patriarhāla zemnieku ģimene, kurā sieviete galvenokārt ieņem mātes lomu. Šajā kontekstā sieviete tiek īpaši cienīta un saņem privilēģijas, savukārt sabiedrības sociālajā struktūrā sieviete ieņem patriarhālajam ģimenes modelim raksturīgo pozīciju.

60. Kristietības tradīcijas un kanonisko tiesību normu ietekme uz sievietes lomu sabiedrībā Latvijas teritorijā pamatā ir saistāmas ar katolicisma (Latgalē) un luterānisma (Kurzemē un Vidzemē), kas ir visizplatītākās konfesijas Latvijā, ietekmi. Tomēr padomju varas gados šī tradīcija ir zaudējusi lielāko savas ietekmes daļu.

61. Demokrātijas tradīcijas un dzimumu līdztiesības tradīcijas Latvijas teritorijai atrodas cariskās Krievijas sastāvā attīstījās salīdzinoši ātrāk, kas ir saistāms ar iedzīvotāju augstāku izglītības līmeni un dzīves standartu. Par šo ideju iesakņošanās sabiedrībā pirmajiem apliecinājumiem var uzskatīt abu dzimumu aktivitāti 1905.gada revolūcijas laikā un pilsoniskās sabiedrības veidošanās procesā līdz I Pasaules kara sākumam.

62. Līdz ar valsts nodibināšanu 1918.gadā sievietes ieguva vienlīdzīgas politiskās un pilsoniskās tiesības, kas arī tika plašos apmēros izmantotas gan demokrātijas, gan autoritārisma periodā.

63. Padomju varas gados tika kultivēta brutāla vīriešu un sievietes vienlīdzības koncepcija, kas bieži vien noveda pie sociālo funkciju nepārdomātas vienādošanas neievērojot sievietes specifiskās fizioloģiskās un psiholoģiskās vajadzības. Lai gan šāda koncepcija balstījās un vispārēju sieviešu tiesību atzīšanu un ieviešanu dzīvē, tā bieži vien panāca pretēju, sievieti kā pilntiesīgu sabiedrības locekli degradējošu efektu.

64. Kopš neatkarības atjaunošanas 1991.gadā Latvijā lēnām mainās attieksme jautājumā par dzimuma līdztiesību. Sabiedrībai ir pieejami materiāli par feminisma kustību un par tādu sieviešu organizāciju, kustību, politisko partiju un apvienību darbību, kas saistīta ar stereotipu maiņu. Pamatā visi sabiedrības masu saziņas līdzekļi sabiedriskās domas attieksmē pret jautājumu par dzimumu līdztiesību pakāpeniski un arvien noteiktāk pauž stereotipu maiņu. Dzimumu līdztiesības jautājumu risinot, tiek piedāvāti dažādi savstarpējo attiecību modeļi, ir tolerantāks vērtējums šai problemātikai, arvien biežāk tiek akcentēta sievietes personiskā izvēle un tās nozīme.

TIESĪBU AKTI, KAS GARANTĒ DZIMUMU LĪDZTIESĪBU, UN TO PIEMĒROŠANAS PRAKSE

65. Latvijai nav raksturīgi tiesību akti, kas ietvertu sievietes diskriminējošas normas. Gluži otrādi, virknē spēkā esošo likumu un citu normatīvo aktu ir nostiprināts dzimumu diskriminācijas aizliegums. Jaunajā Darba likumā, kas stāsies spēkā 2002.gada 1.jūnijā, ir iekļauta arī netiešās diskriminācijas definīcija un tās aizliegums. Saskaņā ar šī likuma 29.panta 4.daļu, "netieša diskriminācija pastāv, ja acīmredzami neitrāli noteikumi, kritēriji vai prakse rada nelabvēlīgas sekas ievērojami lielākai daļai viena dzimuma personu, izņemot gadījumus, kad šādi noteikumi, kritēriji vai prakse ir piemērota un nepieciešama un var tikt attaisnota ar objektīviem apstākļiem, kas nav saistīti ar dzimumu".

66. Tāpat Latvija ir veikusi nepieciešamos pasākumus, lai novērstu dzimumu nevienlīdzību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Nepastāv ne aktīvo, ne pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi attiecībā uz personas dzimumu. Izvēloties vietu, kur piedalīties Saeimas vai vietējo pašvaldību vēlēšanās, sieviete nav saistīta ar saviem vīriešu kārtas ģimenes locekļiem vai to dzīves vietu – tiesības izvēlēties vēlēšanu vietu personām ir vienlīdzīgas neatkarīgi no to dzimuma. Saeimas vēlēšanu likums noteic ka Saeimas vēlēšanās persona var balsot jebkurā vēlēšanu iecirknī visā valstī. Vietējo pašvaldību vēlēšanās persona pēc sava ieskata var vēlēties tās pašvaldības teritorijā, kur tā ir pierakstīta vai kur atrodas tās likumā noteiktajā kārtībā reģistrētais nekustamais īpašums. Personai, kura vēlēšanu dienā nekur nav pierakstīta, ir tiesības vēlēties tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kur bija tās pēdējā pieraksta vieta.

67. Kā liecina Centrālās vēlēšanu komisijas sniegtie dati par sieviešu dalību Saeimas un vietējo pašvaldību vēlēšanās, sievietes aktīvi izmanto savas tiesības tikt ievēlētām (skat.tabulu).

	Sievietes		Vīrieši	
	Kandidāti	Ievēlētie	Kandidāti	Ievēlētie
1997.gada vietējo pašvaldību vēlēšanas	4843 (41%)	nav datu	7099 (59%)	nav datu

1998.gada 7.Saeimas vēlēšanas	288 (26,64%)	17 (17%)	793 (73,36%)	83 (83%)
2001.gada vietējo pašvaldību vēlēšanas	5933 (43,75%)	1784 (41,15%)	7627 (56,25%)	2551 (58,85%)

68. Latvijas tiesību akti neparedz nekādus ierobežojumus sievietēm piedalīties valsts politikas formulēšanā un ieņemt valsts amatus, kā arī izpildīt visas valsts funkcijas visos valsts pārvaldes līmeņos. Kopš 1999.gada augusta augstākā valsts amatpersona, tai skaitā valsts bruņoto spēku augstākais vadonis, ir sieviete. Jāmin, ka V.Vīķe – Freiberga pēc statistiskas datiem kopš ievēlēšanas ir bijusi populārākā politiķe valstī. Sievietes ir pārstāvētas arī Latvijas izpildvaras galvenajā institūcijā – Ministru kabinetā. Arī tiesībām ieņemt amatus valsts civildienestā nepastāv nekādi ierobežojumi atkarībā no pretendenta dzimuma.

69. Latvijā tiesības uz darbu kā neatņemamas tiesības sievietēm tiek garantētas tāpat kā vīriešiem. Latvijas Darba likumu kodeksa 1.pantā ir noteikts, ka "Latvijas Republikā fiziskajām personām darba tiesiskajās attiecībās nodrošināta līdztiesība neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, vecuma, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās un mantiskā stāvokļa". Savukārt jau iepriekš minētais Darba likums paredz, ka ikvienam ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu. Šīm tiesībām ir jābūt nodrošinātām bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas – neatkarīgi no personas rases, ādas krāsas, dzimuma, vecuma, invaliditātes, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa vai citiem apstākļiem. Šo tiesību nodrošināšanai ir noteikts arī aizliegums sodīt darbinieku vai citādi tieši vai netieši radīt viņam nelabvēlīgas sekas tāpēc, ka darbinieks darba tiesisko attiecību ietvaros pieļaujama veidā izmanto savas tiesības.

70. Darba likumu kodeksā nav noteiktas prasības darbinieku atlases kritērijiem. Savukārt Darba likumā ir iekļauts aizliegums dzimuma diskriminācijai, veicot darbinieku atlasī. Ir noteikts, ka darba sludinājums nedrīkst attiekties tikai uz vīriešiem vai tikai uz sievietēm, izņemot gadījumu, kad piederība pie noteikta dzimuma ir attiecīgā darba veikšanas vai attiecīgās nodarbošanās objektīvs un pamatots priekšnoteikums.

71. Latvijas tiesību aktos nav ietvertas atšķirīgas iespējas sievietēm un vīriešiem izvirzīties amatā. Karjeras iespēju privātajā sektorā neierobežošanas pēc dzimuma pazīmes regulē, vadoties pēc atšķirīgas attieksmes aizlieguma principa. Savukārt Valsts civildienesta likumā ir noteikta pretendentu atbilstības ierēdņa amatam pārbaudes kārtība un izvirzāmās prasības, kas neietver dzimumu diskriminējošas prasības. Ierēdņa tiesībās ietilpst pieteikšanās konkursam uz vakantajiem augstākas kvalifikācijas kategorijas ierēdņu amatiem, kā arī piedalīties apmācību programmās, lai iegūtu amata pienākumu pildīšanai nepieciešamās iemaņas un prasmes. Pēc Valsts Civildienesta pārvaldes sniegtās informācijas kopumā sieviešu un vīriešu procentuālā attiecība valsts civildienestā uz 2000.gada 31.decembri ir 60% sieviešu un 40% vīriešu un šī ir lielākā vīriešu un sieviešu īpatsvara atšķirība kopš civildienesta ieviešanas valstī.

72. Tabulā norādīts statistikas datu apkopojums par sieviešu un vīriešu nodarbinātību ne tikai valsts institūcijās, bet arī visās tautsaimniecības, tirdzniecības, ražošanas un pakalpojumu sfērās.

Nodarbināto iedzīvotāju sadalījums pēc dzimuma un pamata darba vietas ekonomiskās darbības veida 2001.gadā(tūkst. cilv.)

	Pavisam	Vīrieši	Sievietes
Pavisam	963,9	484,4	479,5
Lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība	142,8	87,5	55,3
Zvejniecība	2,3	1,8	0,6
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	1,6	1,2	0,4
Apstrādājošā rūpniecība	157,1	84,9	72,2
Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	20,2	16,1	4,1
Būvniecība	64,9	59,2	5,7
Vairum- un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu, personisko mantu un mājsaimniecības piederumu remonts	159,1	63,8	95,2
Viesnīcas un restorāni	25,3	6,3	19,0
Transports un sakari	78,8	55,4	23,4
Finansu starpniecība	12,7	4,7	8,0
Nekustamo īpašumu izmantošana; noma un komercdarbība	39,2	20,6	18,5
Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	68,6	39,2	29,4
Izglītība	87,2	15,3	71,9
Veselības aizsardzība un sociālā aprūpe	49,3	7,7	41,6
Citi komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi	52,3	19,7	32,6
Mājsaimniecības ar algotu darbaspēku	1,9	0,4	1,5
Eksteritoriālās iestādes un organizācijas	0,0	0,0	0,0
Nav uzrādīts	0,6	0,6	

73. Saskaņā ar Izglītības likumu Latvijā izglītības iegūšanas iespējas nav atkarīgas no personas dzimuma. Latvijā nepastāv dalīta meiteņu un zēnu izglītība, un spēkā esošie tiesību akti to arī neparedz. Šī iemesla dēļ Latvijā nepastāv dažādas kvalitātes skolas, skolu telpu, iekārtu un pedagogu pieejamība zēniem un meitenēm ir vienlīdzīga. Tā kā uzņemšanas noteikumi mācību iestādēs neparedz nekādus uzņemšanas ierobežojumus atkarībā no dzimuma un uzņemšana mācību iestādēs norisinās konkursa kārtībā vai vadoties pēc audzēkņa dzīves vietas, meitenēm ir pieejamas jebkuras specialitātes apgūšana gan profesionālās izglītības mācību centros, gan koledžās un augstskolās.

	skolēnu skaits	meiteņu skaits	meiteņu skaits %
2000/2001.mācību gads			
Vispārizglītojošās (dienas) skolās mācās	344822	173238	50,24
1999/2000. mācību gads			
Beigušo skaits 1. – 4.klasi vispārizglītojošās (dienas) skolās	133039	64542	48,51
Beigušo skaits 5. – 9. klasi vispārizglītojošās (dienas) skolās	159601	78128	48,95
beigušo skaits 10.-12.klasi vispārizglītojošās (dienas) skolās	341788	172523	50,48
beigušo skaits vakara maiņu skolā	11765	5844	49,67

Veiktie pasākumi dzimumu līdztiesības veicināšanai

74. Kopš 1999.gada janvāra Labklājības ministrijas Sociālās politikas attīstības departaments ir atbildīgā struktūrvienība, kura koordinē dzimumu līdztiesības jautājumus valstī. 2000.gadā tika izveidota Sabiedrības integrācijas un dzimumu līdztiesības nodaļa. Dzimumu līdztiesības jautājumu koordinators galvenie uzdevumi ir koordinēt dzimumu līdztiesības jautājumus Labklājības ministrijā un sadarboties ar citām valsts institūcijām, kā arī nevalstiskajām organizācijām; organizēt seminārus, vākt un apkopot materiālus par dzimumu līdztiesības jautājumiem un attīstības tendencēm šajā jomā; sadarboties ar starptautiskajām organizācijām un to ekspertiem jautājumos, kas attiecas uz dzimumu līdztiesību; sagatavot priekšlikumus un projektus saistībā ar dzimumu līdztiesības jautājumiem.

75. 2001.gada 16.oktobrī Ministru kabinetā tika pieņemta Dzimumu līdztiesības īstenošanas koncepcija, kurā ir ietverti galvenie rīcības virzieni dzimumu līdztiesības jautājumu risināšanai. Tie ir institucionālā mehānisma izveidošana, ierēdņu apmācība un sabiedrības informēšana par dzimumu līdztiesības jautājumiem, tiesību normu pilnveidošana dzimumu līdztiesības jomā un šī procesa pārraudzīšana.

76. Sievietes Latvijā iesaistās dzimumu līdztiesības problēmu risināšanā gan tieši, gan netieši. Šā jautājuma izskatīšanai tiek organizētas konferences. Rakstnieces, filozofes, aktrises, uzņēmējas un politiskās darbinieces publiski izsaka savus uzskatus un attieksmi pret dzīvi apliecina sievietes garīgās, intelektuālās spējas un uzskatu dažādību dzimumu līdztiesības jautājumā. 2000.gada maijā notika pirmā nacionālā konference "Sievietes un vīrieši – sadarbība un konkurence".

77. Latvijas divos valsts televīzijas un divos komercitelevīzijas kanālos ziņu dienestos, kultūras un mākslas raidījumos, ģimenes programmās strādājošo žurnālistu vidū lielākā daļa ir sievietes. Abu veidu televīzijas kanālos veidotajos raidījumos, kas domāti ģimenēm, akcentētas abu vecāku līdzvērtīgas rūpes par ģimeni, vienlīdzīgas iespējas profesionālās karjeras veidošanā. Arī Latvijas valsts radio un komercraidstacijās sagatavotajās pārraidēs nav jūtama sieviešu un vīriešu īpaša pretstatīšana, vērojams, ka uzsvērtas tiek sievietes profesionālās īpašības un viņas karjeras izaugsmes iespējas. Aizvien biežāk, runājot par sabiedriskiem jautājumiem, radio raidījumos kā vērtība tiek atzītas sievietes tiesības uz brīvu personisku izvēli.

78. Kopš Latvijas sākotnējā ziņojuma par Pakta izpildi iesniegšanas Latvijas tiesas vairākkārt ir piemērojušas ANO 1979.gada 18.decembra konvenciju par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu, lai izlemtu jautājumu par diskrimināciju dzimuma dēļ fakta esamību. Piemēram, atsaucoties uz minēto 1979.gada konvenciju, Satversmi un Darba likumu kodeksu, tiesa secināja, ka atteikums pieņemt sievieti darbā par uzraudzi cietumā, pamatojoties uz to, ka kandidāte ir sieviete un ka uzrauga darbs saistīts ar smagiem fiziskiem apstākļiem un specifiskām prasībām, ir kandidātes pamattiesību brīvi izvēlēties nodarbošanos un darba vietu pārkāpums. Citā gadījumā tiesa atzina, ka zemākas darba algas noteikšana sievietei, salīdzinājumā ar citiem darbiniekiem, kas ir vīrieši, nav savienojama ar diskriminācijas aizliegumu un tiesībām saņemt vienlīdzīgu samaksu par vienlīdzīgu darbu. Šāda tiesu prakse liecina, ka dzimumu līdztiesība tik būtiskā jomā kā darba tiesiskās attiecības tiek garantēta ne tikai tiesību aktu tekstos, bet arī tiesu praksē, kas nodrošina vienlīdzības principa reālu piemērošanu.

PAKTA 4. PANTS

79. Pakta 4.pantā paredzētā situācija tiek regulēta 1992.gada likumā "Par izņēmuma stāvokli". Saskaņā ar šo likumu, Ministru kabinets var izsludināt ārkārtas stāvokli, ja valsti apdraud ārējais ienaidnieks vai valstī vai tās daļā izcēlušies vai draud izcelties iekšēji nemieri, kas apdraud pastāvošo valsts iekārtu. Likumā noteikts, ka par ārkārtas stāvokļa izsludināšanu 24 stundu laikā paziņo Saeimai, un, ja tā 48 stundu laikā šo stāvokli neapstiprina, tad tas ir atceļams. Izņēmuma stāvoklis var tikt izsludināts uz noteiktu laiku, kas nav ilgāks par 6 mēnešiem, un par izņēmuma stāvokļa pasludināšanas faktu un iemesliem ir jāinformē Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerāļsekretāru.

80. Minētais likums paredz, ka izsludinot izņēmuma stāvokli, var noteikt šādus ierobežojumus:

- 1) īpašu iebraukšanas un izbraukšanas režīmu, kā arī pārvietošanās ierobežojumus;
- 2) pastiprinātu sabiedriskās kārtības sargāšanu un atsevišķu objektu apsardzību;
- 3) aizliegumu organizēt sapulces, mītiņus, ielu gājienus un demonstrācijas, kā arī citus masu pasākumus;
- 4) streiku aizliegumu;
- 5) transportlīdzekļu kustības ierobežojumus un transportlīdzekļu apskati.

Ja izņēmuma stāvoklis izsludināts tādēļ, ka valstī vai tās daļā ir izcēlušies vai draud izcelties iekšēji nemieri, papildus iepriekš minētajiem var noteikt arī šādus ierobežojumus:

- 1) noteikt komandanta stundu;
- 2) cenzēt masu informācijas līdzekļus vai apturēt to izdošanu, uzlikt arestu masu informācijas līdzekļu produkcijai, tās izgatavošanas un pavarīšanas līdzekļiem;
- 3) apturēt politisko partiju un citu sabiedrisko organizāciju darbību, ja tās liek šķēršļus izņēmuma stāvokļa realizēšanai;
- 4) pārbaudīt personu dokumentus, bet, ja ir ziņas, ka personu rīcībā ir ieroči, - izdarīt šo personu un tām piederošā īpašuma apskati;

5) aizliegt vai ierobežot ieroču, stipri iedarbīgu ķīmisko un indīgo vielu un alkoholisko dzērienu pārdošanu, kā arī uz laiku izņemt fiziskajām un juridiskajām personām ieročus, stipri iedarbīgas ķīmiskās un indīgās vielas un alkoholiskos dzērienus;

6) izraidīt no apvidus, rajona vai pilsētas, kur izsludināts izņēmuma stāvoklis, sabiedriskās kārtības pārkāpējus, kas nav šā apvidus, rajona vai pilsētas pastāvīgie iedzīvotāji.

81. Likums "Par izņēmuma stāvokli" garantē svarīgāko cilvēktiesību ievērošanu izņēmuma stāvokļa laikā, nosakot, ka izņēmuma stāvokļa pasākumi jāveic tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams situācijas normalizēšanai, un ka izņēmuma stāvoklis nevar būt par pamatu valsts varas un pārvaldes institūciju pilnvaru, politisko partiju, sabiedrisko organizāciju, cilvēka tiesību un brīvību ierobežošanai apvidos, rajonos vai pilsētās, kur izņēmuma stāvoklis nav izsludināts. Kriminālā un administratīvā tiesvedība izņēmuma stāvokļa gadījumā tiek īstenota Latvijas kriminālprocesa un administratīvā procesa likumos noteiktajā kārtībā, un ir aizliegts izveidot īpašas izmeklēšanas un tiesu institūcijas. Bez tam, likums paredz, ka izņēmuma stāvokļa pasākumiem ir jāatbilst Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā.

82. Izņēmuma stāvokļa izsludināšana neatceļ to likumu darbību, kuri reglamentē fiziskā spēka, speciālo līdzekļu un šaujamo ierociņu pielietošanu pret fiziskajām personām. Par likumu pārkāpumiem un izņēmuma stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu amatpersonas un citas personas sauc pie kriminālās, administratīvās un disciplinārās atbildības likumā noteiktajā kārtībā. Uzraudzību pār likumu ievērošanu izņēmuma stāvokļa laikā realizē Latvijas Republikas ģenerālprokurors un viņam pakļautie prokurori.

83. Jāuzsver, ka Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas vēl ne reizi nav izsludināts izņēmuma stāvoklis.

PAKTA 5. PANTS

84. Satversmes 89.pantā noteikts, ka "valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem". Savukārt Satversmes 116.pantā definēti pieļaujamie Satversmē aizsargāto cilvēktiesību ierobežojumi. Saskaņā ar šo pantu, personas tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, tiesības brīvi pārvietoties Latvijas teritorijā un brīvi izvēlēties dzīvesvietu, tiesības brīvi izbraukt no Latvijas, tiesības uz vārda un uzskatu brīvību un tiesības brīvi iegūt un izplatīt informāciju, tiesības uz biedrošanās un sapulču brīvību, tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un tiesības streikot var tikt ierobežotas likumā paredzētos gadījumos ar mērķi aizsargāt citu personu tiesības, demokrātisku valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Minētais Satversmes pants paredz, ka uz šo nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu.

85. Papildus 116.pantam, Satversmes 105.pants pieļauj ierobežojumus arī tiesībām uz īpašumu. Šis pants paredz, ka "ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību."

86. Krimināllikuma 78.pantā paredzēta atbildība par nacionālās un rasu vienlīdzības pārkāpšanu un cilvēktiesību ierobežošanu. Saskaņā ar šo pantu par darbību, kas apzināti vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām. Par tādu pašu darbību, ja tā saistīta ar vardarbību, krāpšanu vai draudiem, kā arī tad, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem.

3.DAĻA

PAKTA 6. PANTS

87. Satversmes 93.pantā noteikts, ka "ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums.". Šīs tiesības aizsargā Krimināllikums, kas paredz atbildību par citas personas tīšu prettiesisku nonāvēšanu.

88. 1998.gadā pieņemtā Krimināllikuma 37.pantā bija paredzēts, ka "nāves sodu – nošaušanu var piespriest vienīgi par slepkavību sevišķi pastipriņošos apstākļos. Nāves sods nav piemērojams personām, kuras līdz nozieguma izdarīšanai nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, un sievietēm."

89. 1999. gada 1.jūnijā Latvijai kļuva saistošs 1950.gada Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.protokols, kas paredz nāves soda atcelšanu. Lai nodrošinātu Latvijas tiesību aktu atbilstību šim Protokolam, Krimināllikuma 37.pantā tika izdarīti grozījumi, kas paredz, ka "nāvesods piemērojams vienīgi tad, ja noziegums izdarīts kara laikā.". Jāuzsver, ka jau 1996.gadā tika pasludināts moratorijs nāves sodiem. Pēdējo reizi nāvesods Latvijā tika izpildīts 1996.gada 26.janvārī personai, kas bija notiesāta par 9 Kriminālkodeksā paredzēto noziegumu izdarīšanu, tai skaitā par slepkavību.

90. Bez tam, ir sagatavots likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā", kas saskaņo Pakta 2.fakultatīvā protokola par nāvesoda atcelšanu normas un Krimināllikuma normas par nāves soda atcelšanu, lai īstenotu protokolā noteikto aizliegumu piemērot nāves sodu. Patlaban likumprojekts iesniegts Saeimā.

91. Tādējādi uzskatāms par izpildītu Komitejas 1995.gada 26.jūlijā pieņemto ieteikumu un rekomendāciju 22.punkts.

PAKTA 7. PANTS

92. Satversmes 95.pantā noteikts, ka spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta, kā arī nevienam nedrīkst pakļaut nežēlīgam vai cilvēka cieņu pazemojošam sodam. Kopš 1992.gada 14.maija Latvijai ir saistoša ANO 1984.gada 10.decembra konvencija pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos.

93. 1997.gada 11.decembrī tika ratificēta arī Eiropas Padomes 1987.gada 26.novembra konvencija par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai cilvēka cieņu pazemojošas rīcības vai soda novēršanu un šīs konvencijas protokoli.

Spēkā esošie tiesību akti, kas definē spīdzināšanu vai cietsirdīgu vai cieņu pazemojošu apiešanos un kas paredz atbildību par šādām darbībām

94. Skaidrojumu jēdzienam "spīdzināšana" ir sniegusi Augstākā tiesa savā 1993.gada 1.martā pieņemtajā plēnuma lēmumā "Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšu miesas bojājumu nodarīšanu", norādot, ka "ar mocīšanu jāsaprot darbības, kas, vainīgajam to apzinoties, sagādā otrai personai sevišķi stipras sāpes, fiziskas vai morālas ciešanas (piemēram, ilgstoša atstāšana bez ēdiena, dzēriena, siltuma, kā arī novietošana vai atstāšana citos veselībai kaitīgos apstākļos), savukārt ar spīdzināšanu jāsaprot tādas darbības, kuras, vainīgajam to apzinoties, raksturo vairākkārtīga vai ilgstoša sevišķu sāpju vai ciešanu sagādāšana cietušajam (piemēram, pēšana ar rīkstēm, knaibīšana, iedarbošanās ar termiskiem faktoriem, durstīšana ar asiem priekšmetiem u.tml.)". Jāuzsver, ka Latvijai saistošie starptautiskie līgumi ir Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļa, tādēļ arī 1984.gada konvencijā pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos sniegtā jēdziena "spīdzināšana" definīcija ir tieši piemērojama Latvijā.

95. Vairākos spēkā esošos tiesību aktos ir nostiprināts spīdzināšanas aizliegums. Pārskats par šiem tiesību aktiem sniegts šī ziņojuma 100.-108.paragrāfos.

96. Savukārt Krimināllikums paredz atbildību par noziegumiem, kas saistīti ar vardarbības pielietošanu vai spīdzināšanu – Krimināllikuma 74.pants paredz, ka par kara noziegumiem, t.i., par Latvijai saistošos starptautiskajos līgumos aizliegtu kara vešanas noteikumu un paražu pārkāpšanu, kas izpaudusies okupētās

teritorijas civiliedzīvotāju, ķīlnieku un karagūstekņu slepkavošanā, spīdzināšanā, aplaupīšanā, aizvešanā vai norīkošanā piespiedu darbos, neattaisnojamā pilsētu un citu objektu postīšanā, sods ir mūža ieslodzījums vai brīvības atņemšana uz laiku no trīs līdz divdesmit gadiem.

97. Krimināllikuma 125.pantā un 126.pantā paredzēta atbildība par tīša smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu, ja tam bijis mocīšanas vai spīdzināšanas raksturs. 125.pantā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku no trīs līdz divpadsmit gadiem, savukārt 126.pantā – brīvības atņemšana uz laiku līdz astoņiem gadiem. Saskaņā ar Krimināllikuma 130.pantu "Tīšs viegls miesas bojājums" par sistemātisku sišanu, kam ir spīdzināšanas raksturs, vai citāda veida spīdzināšanu, ja šīm darbībām nav bijušas 125.pantā vai 126.pantā paredzētās sekas, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar arestu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām.

98. Krimināllikuma 317.pants par kriminālsodāmu atzīst dienesta pilnvaru pārsniegšanu – tīšas valsts amatpersonas darbības, kas acīmredami pārsniedz valsts amatpersonai ar likumu vai uzliktu uzdevumu piešķirto tiesību un pilnvaru robežas, ja šīs darbības radījušas būtisku kaitējumu valsts varai vai pārvaldes kārtībai vai ar likumu aizsargātām personas tiesībām un interesēm. Iespējamais sods ir brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar naudas sodu līdz simt minimālajām mēnešalgām. Savukārt par tādām pašām darbībām, ja tās izraisījušas smagas sekas vai ja tās saistītas ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai ja tās izdarītas mantkārīgā nolūkā, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem vai ar naudas sodu līdz divsimt minimālajām mēnešalgām.

Spīdzināšanas vai cietsirdīgas vai cilvēka cieņu pazemojošas apiešanās aizliegums specifiskās jomās

99. Latvijā spēkā esošos tiesību aktos ir nostiprināts princips, kas aizliedz kā pierādījumu izmantot liecību, kas iegūta spīdzinot nopratināmo personu.

100. Tā Kriminālprocesa kodeksa 19.pantā noteikts, ka lietas apstākļu noskaidrošanai var izmantot tikai tos pierādījumus, kas iegūti, pārbaudīti un novērtēti kodeksā noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 49.pantu pierādījumi krimināllietā ir jebkuri fakti, uz kuru pamata izziņas iestāde, prokurors, tiesnesis un tiesa likumā noteiktā kārtībā nosaka Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju esamību vai neesamību, šo nodarījumu izdarījušās personas vainu un citus apstākļus, kam ir nozīme lietas pareizā izlemšanā. Šos faktus konstatē ar liecinieku liecībām, cietušā liecībām, aizdomās turētā liecībām, apsūdzētā liecībām, eksperta atzinumu, lietiskiem pierādījumiem, izmeklēšanas un tiesu protokoliem un citiem dokumentiem. Operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas par faktiem, arī ziņas, kas fiksētas ar tehnisku līdzekļu palīdzību, drīkst izmantot kā pierādījumu tikai tad, ja tās iespējams pārbaudīt šajā kodeksā noteiktajā procesuālajā kārtībā.

101. Saskaņā ar Krimināllikuma 294.pantā noteikto par piespiešanu dot liecību nopratināšanā, ja tā saistīta ar vardarbību, vardarbības piedraudējumu, ņirgāšanos par nopratināmo vai izdarīta citādā veidā un ja to izdarījis pirmstiesas izmeklēšanas izdarītājs, paredzēta brīvības atņemšana uz laiku līdz desmit gadiem. Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas sniegto informāciju, laika posmā no 1995.gada tikai 2001.gadā ir reģistrēts viens Krimināllikuma 294.pantā paredzētais nodarījums.

102. Krimināllikuma XXV nodaļas "Noziedzīgi nodarījumi militārajā dienestā" 338.pants "Vardarbība pret padoto" noteic atbildību par tīša vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu padotajam, kā arī par citām darbībām, kurām ir spīdzināšanas raksturs. Sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz astoņiem gadiem. Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas sniegto informāciju laikā kopš 1995.gada tikai 2001.gadā ir reģistrēta un arī atklāta trīs Krimināllikuma 338.pantā paredzēto noziegumu izdarīšana. Saskaņā ar 340.pantu persona ir saucama pie kriminālatbildības par militārpersonas piekaušanu vai spīdzināšanu. Maksimālais sods par šādām darbībām, ja tās saistītas ar smaga miesas bojājuma nodarīšanu, ir brīvības atņemšana uz laiku no trim līdz divpadsmit gadiem. Tabulā ir sniegts pārskats par reģistrētajiem un atklātajiem Krimināllikuma 340.pantā paredzētajiem noziegumiem:

	1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001		
KLpants	Reģ.	Atkl.	Reģ.	Atkl.	Reģ.	Atkl.	Reģ.	Atkl.	Reģ.	Atkl.	Reģ.	Atkl.	Reģ.	atkl.	
	340	5	2	31	17	36	30	26	22	16	9	16	7	18	9

103. Likumā "Par policiju" noteikts, ka policijas darbinieks nedrīkst veikt vai atbalstīt nekādu darbību, kas saistīta ar spīdzināšanu vai citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu, cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu. Neviens policijas darbinieks nedrīkst atsaukties uz augstākas personas rīkojumu vai tādiem izņēmuma apstākļiem kā karastāvoklis vai kara draudi, draudi nacionālajai drošībai, valsts iekšējā politiskā nestabilitāte vai uz ārkārtējiem apstākļiem, lai attaisnotu spīdzināšanu vai citādi cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu. Tāpat likumā norādīts, ka par prettiesisku rīcību policijas darbinieks ir atbildīgs likumā un dienesta reglamentā noteiktajā kārtībā. Arī policijas darbinieku dienesta instrukcijās ir iekļautas normas, kas aizliedz nehumānu vai cieņu pazemojošu izturēšanos. Disciplinārreglamentā noteikta darbinieku disciplinārā atbildība par dažādiem dienesta disciplīnas pārkāpumiem. Par personāla dienesta pilnvaru ievērošanu ir personīgi atbildīgi struktūrvienību priekšnieki.

104. Soda izpildes likums noteic, ka izpildot jebkura veida kriminālsodu, ir nodrošināmas likumā noteiktās garantijas pret spīdzināšanu un necilvēcīgu vai pazemojošu soda piemērošanu notiesātajai personai; jāievēro, ka soda izpildes mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu, vai izstumt viņu no sabiedrības. Nav pieļaujama notiesāto diskriminācija atkarībā no rases, tautības, valodas, dzimuma, sociālā un mantiskā stāvokļa, politiskajiem uzskatiem, reliģiskās pārliecības un citiem kritērijiem, likuma priekšā visi notiesātie ir vienlīdzīgi.

105. Izglītības likumā ir definēti pedagoga un izglītojamo pienākumi un tiesības. Tā likuma 51.pantā noteikts, ka pedagoga pienākums, cita starpā, ir ievērot profesionālās ētikas normas, ievērot bērna tiesības, kā arī būt atbildīgam par savu darbu, tā metodēm, paņēmieniem un rezultātiem. Savukārt 55.pants paredz izglītojamo tiesības mācību un audzināšanas procesā brīvi izteikt un aizstāvēt savas domas un uzskatus, tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos u.c. Šīs normas attiecas uz visām izglītības iestādēm, tai skaitā arī uz speciālajām izglītības iestādēm, kas nodrošina vispārējo darba praktisko iemaņu un profesionālās ievirzes izglītību izglītojamajiem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem un speciālām vajadzībām.

106. Saskaņā ar Krimināllikuma 66.pantu un 1993.gada likumu "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem" tiesa, ievērojot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus un par vainīgā personību iegūtās ziņas, kas mīkstina viņa atbildību, var nepilngadīgo atbrīvot no piespiedu soda, nosakot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Viens no iespējamajiem līdzekļiem ir nepilngadīgā ievietošana mācību un pāraudzīšanas iestādē jeb sociālās korekcijas izglītības iestādē, kas ir vispārējās izglītības iestāde, kura īsteno sociālās vai pedagoģiskās korekcijas izglītības programmas, nodrošinot izglītības ieguvu vai pilnveidojot tās ieguves kvalitāti, veicot pedagoģisko darbu ar nelabvēlīgu ģimeņu bērniem, kā arī nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem. Šo iestāžu darbu regulē iepriekšminētais Izglītības likums, tai skaitā arī minētie panti par pedagoga un izglītojamā tiesībām un pienākumiem.

107. 1997.gada Ārstniecības likumā noteikts, ka pacientam ir tiesības uz kvalitatīvu, laipnu un cieņpilnu ārstēšanu un aprūpi. Ārstniecības likumā īpaši uzsvērts, ka arī personām ar psihiskiem traucējumiem un psihiskām slimībām ir jānodrošina visas pilsoņa, politiskās, ekonomiskās un sociālās tiesības, kuras paredz likums un ka psihiskie traucējumi vai psihiskā slimība nedrīkst būt par iemeslu cilvēka diskriminācijai. Likums arī paredz, ka psihiski slimajiem ir tiesības saņemt medicīnisko palīdzību un aprūpi tādā kvalitātē, kāda atbilst pieņemtajiem vispārējās medicīnas standartiem.

108. Savukārt Krimināllikuma 155.pants paredz atbildību par apzināti nelikumīgu personas ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā. Iespējamais sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem vai arests, vai naudas sods līdz četrdesmit minimālajām mēnešalgām, atņemot tiesības uz zināmu nodarbošanos uz laiku līdz pieciem gadiem. Laika posmā no 1995.gada nav reģistrēts neviens Krimināllikuma 155.pantā paredzētais noziegums.

109. 2001.gada 19.decembrī Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā par Tieslietu ministrijas ar 2001.gada 9.maija rīkojumu apstiprināto "Pagaidu noteikumu par aizdomās turēto, apsūdzēto, tiesājamo un notiesāto personu turēšanas kārtību izmeklēšanas cietumos" atbilstību Satversmes 95.pantam (spīdzināšanas, necilvēcīgas vai cieņu pazemojošas apiešanās aizliegums) un 111.pantam (tiesības uz veselību un garantētu medicīniskās palīdzības minimumu). Saskaņā ar konstitucionālās sūdzības iesniedzēju viedokli, noteiktais pārtikas sūtījumu un pienesumu aizliegums ir pretrunā ar minētajiem Satversmes pantiem. Savā spriedumā Satversmes tiesa atzina, ka minēto "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" daļa par pārtikas sūtījumu un pienesumu aizliegumu ir pretrunā ar Satversmi.

Pasākumi spīdzināšanas, cietsirdīgas vai cilvēka cieņu pazemojošas apiešanās izskaušanai; izglītība un apmācība

110. Persona, kas kļuvusi par spīdzināšanas upuri, ir tiesīga pieprasīt kompensāciju saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 101.pantu, kas paredz, ka persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumi ir nodarīti materiāli zaudējumi, krimināllietas ietvaros var pieteikt civilprasību pret apsūdzēto vai personu, kas ir materiāli atbildīga par apsūdzētā darbību. Šis pats pants arī paredz, ka personai, kas nav pieteikusi civilprasību krimināllietā, kā arī personai, kuras civilprasība nav izskatīta tāpēc, ka krimināllietā izbeigta vai taisīts attaisnojošs spriedums, ir tiesība to pieteikt civilprocesuālā kārtībā.

111. Savukārt Civillikums paredz personai, kuras darbība ir bijusi prettiesiska un nodarījusi otrai personai miesas bojājumus, pienākumu atlīdzināt cietušajai personai ārstēšanās izdevumus. Cietušai personai ir tiesības prasīt atlīdzināt arī neiegūto peļņu. Ja cietusī persona ir kļuvusi darba nespējīga vai tikusi sakropļota, vainīgai personai papildus jākompensē arī peļņa, ko cietusī persona būtu ieguvusi nākotnē, kā arī jāsniedz atlīdzība par sakropļojumu.

112. Civillikumā arī noteikts, ka personai, kas ir vainīga otras personas nāvē, ir pienākums atlīdzināt mirušā mantiniekiem ārstēšanās un apbedīšanas izdevumus. Bez tam, Civillikums paredz vainīgās personas pienākumu izmaksāt atlīdzību personām, kuras uzturējis mirušais.

113. Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā izglītības iestādēs tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība apmācībai cilvēktiesību jomā. Cilvēktiesību pamatkurss, tai skaitā arī normas par spīdzināšanas un necilvēcīgas apiešanās aizliegumu, ir iekļauts Latvijas Universitātes, Latvijas Policijas akadēmijas mācību programmās .

114. Latvijas Policijas akadēmijas studentiem informācija par normām, kas aizliedz spīdzināšanu, tiek sniegta vairākos studijuursos. Kursā "Pratināšanas taktika" tiek detalizēti skaidrots par spīdzināšanas un jebkādas citas fiziskās vai psihiskās vardarbības nepieļaujamību. Kursā "Aizturēšanas un aresta taktika" tiek iekļauts skaidrojums par fiziskā spēka un šaujamo ierociņu pielietošanas pieļaujamību tikai un vienīgi, lai pārvarētu aizturamā vai arestējamā pretestību. Kursā "Kriminālmeklēšana" tiek izskaidrotas operatīvās darbības likuma norma, kura aizliedz veikt jebkuras operatīvās darbības pasākumus un lietot jebkādas līdzekļus, ja tie apdraud cilvēka dzīvību un veselību. Kursā "Profesionālā fiziskā sagatavošana" cita starpā tiek apskatītas arī 1984.gada ANO konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošo apiešanos un sodīšanu normu praktiskās īstenošanas formas, piemēram, lai ievērotu pastāvošās tiesību aktu prasības šajos jautājumos, pirms studiju kursa apgūšanas par speciālo līdzekļu pielietošanu likumpārkāpēja aizturēšanā, studentiem obligāti tiek izskaidrotas šo līdzekļu pielietošanas tiesiskās prasības, nepieļaujot cilvēka cieņu

pazemojošu un cietsirdīgu, neadekvātu rīcību no policijas darbinieka puses. Kursos "Kriminālsodu izpildes tiesības" un "Policijas tiesības" tiek apskatītas policijas, ieslodzījuma vietu darbinieku un robežsargu tiesības un pienākumi, akcentējot pienākumu ievērot katras personas cilvēktiesības.

115. Valsts policijas mācību iestādēs, kā arī struktūrvienībās personāla mācību programmu, dienesta apmācību un kvalifikācijas paaugstināšanas programmu neatņemama sastāvdaļa ir policijas darbinieku informēšana un izglītošana par dienesta pilnvarām, nopratināšanas, aizturēšanas un arestēšanas procesuālo kārtību, fiziska spēka, speciālo līdzekļu un ieroču nepamatotas pielietošanas un cietsirdīgas, nehumānas vai cilvēka cieņu pazemojošas izturēšanās nepieļaujamību.

116. Kopš 1999.gada Latvijas Policijas akadēmijā un Valsts policijas skolā ieviests mācību priekšmets "Policija un cilvēktiesības", kur mācību programmā ir iekļauti jautājumi, kas saistīti ar spīdzināšanas, cietsirdīgas vai cilvēka cieņu pazemojošas apiešanās izskaušanu dienesta darbā. Katru gadu ar Valsts policijas priekšnieka pavēli tiek noteiktas apmācības dienesta vietās (2 reizes mēnesī), kur mācību programmā ir iekļauti iepriekšminētie jautājumi ar konkrētu praksē sastopamu gadījumu apspriešanu un diskusijas ar VCTB darbiniekiem.

117. Valsts robežsargu darbinieku sagatavošanu darbam uz robežas un profesionālo izglītošanu nodrošina Rēzeknes robežsargu skola, kuras mācību programmas ietvaros studenti apgūst spēkā esošo tiesību aktu – Administratīvo pārkāpumu kodeksa, Krimināllikuma, Kriminālprocesa kodeksa – prasības, tai skaitā arī attiecībā uz rīcību aizturot, arestējot vai pratinot personas.

Medicīnisko un zinātnisko eksperimentu aizliegums

118. Latvija ir parakstījusi gan 1997.gada 4.aprīļa Eiropas Padomes konvenciju par cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību bioloģijā un medicīnā, gan šīs konvencijas 1998.gada 12.janvāra protokolu, kas aizliedz cilvēku klonēšanu. Abi šie dokumenti patlaban tiek apspriesti Saeimā un paredzama to ratifikācija tuvākajā laikā.

119. Krimināllikuma 139.pants paredz atbildību par dzīva vai miruša cilvēka audu vai orgānu nelikumīgu izņemšanu to izmantošanai medicīnā, ja to izdarījis ārstniecības persona. Iespējamais sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, atņemot tiesības nodarboties ar ārstniecību uz laiku līdz pieciem gadiem.

120. Saskaņā ar Ārstniecības likumu ir izveidota un darbojas Centrālā medicīnas ētikas komiteja, kas ir ir koleģiāla konsultatīva institūcija, kas izskata uz sociālajām problēmām attiecināmos biomedicīniskā progresa ētikas – morāles un tikumības vērtību un normu kopums biomedicīnā, kas attiecināms uz cilvēktiesību un cilvēka cieņas aizsardzību ģenētiskajos, dzimuma atlasēs, transplantācijas un citos zinātniskajos pētījumos – jautājumos. Šīs komitejas uzdevums, cita starpā, ir sadarbībā ar Latvijas medicīniskās izglītības iestādēm veicināt medicīnas ētikas jautājumu iekļaušanu minēto iestāžu sociālās medicīnas, psiholoģijas un saskarsmes mācību programmās, konsultēt valsts pārvaldes institūcijas, pašvaldības, ārstniecības un medicīniskās izglītības iestādes, kā arī citas institūcijas par minēto iestāžu un institūciju izdoto normatīvo aktu atbilstību medicīnas ētikas normām, kā arī izskatīt jebkuru fizisku vai juridisku personu sūdzības un iesniegumus un pēc ārstniecības iestāžu un ārstniecības personu profesionālo biedrību medicīnas ētikas komiteju pieprasījuma sniegt atzinumus, ievērojot konfidencialitāti, biomedicīniskā progresa ētikas jomā.

121. 1992.gada Zinātniskās darbības likums noteic, ka zinātniekam ir pienākums pārtraukt zinātniskos pētījumus, ja tie, pēc zinātnieka atzinuma, var radīt draudus cilvēcei, sabiedrībai vai dabai, un informēt par to sabiedrību. Likums paredz Latvijas Zinātnes padomes izveidošanu, kuras viens no uzdevumiem ir izstrādāt zinātniskās pētniecības ētikas kritērijus.

PAKTA 8. PANTS

122. Satversmes 106.pantā noteikts, ka piespiedu darbs ir aizliegts, taču tiek precizēts, ka par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofu un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu.

Katastrofu seku likvidācija; obligātais militārais dienests

123. Personu tiesības un pienākumus katastrofu novēršanai vai to seku likvidācijai regulē Civilās aizsardzības likums. Katastrofu seku likvidācija uzskatāma par izņēmuma gadījumu, un saskaņā ar patlaban spēkā esošā Latvijas Darba likumu kodeksa 66.pantu, dabas katastrofu novēršanā vai likvidācijā darbiniekus var iesaistīt arī brīvdienu dienās, ja tam piekrīt darbinieka aroda organizācija.

124. Obligāto militāro dienestu regulē Obligātā militārā dienesta likums, kas tika pieņemts 1997.gadā. Šis likums noteic, ka visiem vīriešiem Latvijas pilsoņiem vecumā no 19 līdz 27 gadiem ir jāpilda obligātais militārais dienests. Savukārt sievietes Latvijas pilsones, kā arī vīrieši vecumā no 18 gadiem līdz 27 gadiem var iestāties dienestā brīvprātīgi. Ja pilsonis piesakās brīvprātīgi, dienesta pildīšanas vietu ir tiesības izvēlēties, bet ar nosacījumu, ka šai dienesta vietai atbilst veselības stāvoklis. Likums nosaka vairākus gadījumus, kad iesaukumu obligātajā aktīvajā militārajā dienestā atliek vai obligātajā aktīvajā militārajā dienestā neiesauc. Obligātajā aktīvajā dienestā iesauc, lai nodrošinātu Saeimā noteikto personāla skaitu Nacionālajos bruņotajos spēkos un citos militārajos formējumos. Obligāto aktīvo dienestu pilda 12 mēnešus Nacionālo bruņoto spēku vienībās vai leģionu ministrijas Sardzes pulkā.

Nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu

125. Kopš jaunā Krimināllikuma spēkā stāšanās 1999.gada 1.aprīlī personai, kura ir atzīta par vainīgu nozieguma izdarīšanā, kā soda veids var tikt piespriests piespiedu darbs. Saskaņā ar Krimināllikuma 40.pantā noteikto, piespiedu darbs ir piespiedu iesaistīšana sabiedrībai nepieciešamajos darbos, ko notiesātais izcieš kā sodu, veicot dzīvesvietas apvidū pašvaldības noteiktos darbus no pamatdarba vai mācībām brīvajā laikā un bez atlīdzības. Piespiedu darbu nosaka uz laiku no četrdesmit līdz divsimt astoņdesmit stundām un šis soda veids nav piemērojams darba nespējīgām personām un militārpersonām.

Aizliegums turēt kalpībā

126. Vairāki Krimināllikuma panti paredz atbildību par noziedzīgiem nodarījumiem pret personu, kas ir atkarīga no nozieguma izdarītāja. Piemēram, Krimināllikuma 116.pants paredz atbildību par dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu un kura ir materiālā vai citādā atkarībā no vainīgā. Saskaņā ar 173.pantu persona ir saucama pie kriminālatbildības par nepilngadīgā apzinātu novešanu līdz dzērums stāvoklim, vai par iesaistīšanu nemedicīniskā ārstniecības vai citu līdzekļu lietošanā, kas nav narkotiskas vai psihotropas vielas, bet izraisa apreibumu, ja nepilngadīgais ir materiāli vai citādi atkarīgs no vainīgās personas.

127. 164.pantā noteikta kriminālatbildība par personas iesaistīšanu prostitūcijā, izmantojot personas atkarību no vainīgā, un 165.pantā – atbildība par tādas personas izmantošanu iedzīvošanās nolūkā, kura nodarbojas ar prostitūciju. Savukārt saskaņā ar 251.pantu sodāma ir pamudināšana personu, kas ir materiālā vai citādā atkarībā no vainīgā, lietot narkotiskās vai psihotropās vielas.

PAKTA 9.PANTS

128. Satversmes 94.pants noteic, ka "ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu". Savukārt likuma "Par tiesu varu" 3.pants paredz, ka personai ir tiesības uz tiesas aizsardzību pret tās personiskās brīvības apdraudējumu.

129. Spēkā esošā Krimināllikuma XV nodaļas "Noziedzīgi nodarījumi pret personas brīvību, godu un cieņu" vairākos pantos ir paredzēta atbildība par nelikumīgu brīvības atņemšanu un tiesību uz personas neaizskaramību pārkāpšanu.

130. 152.pantā ir paredzēta atbildība par nelikumīgu brīvības atņemšanu, t.i., par prettiesisku darbību, atņemot personai iespēju noteikt savu atrašanās vietu. Par šādām darbībām iespējamais sods ir arests vai naudas sods līdz trīsdesmit minimālajām mēnešalgām. Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas cietušā dzīvībai vai veselībai bīstamā veidā vai ja tās saistītas ar fizisku ciešanu nodarīšanu viņam, vai ja tās ilgušas vairāk par vienu nedēļu, vai ja tās izdarītas atkārtoti, vai ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem. Savukārt par nelikumīgu brīvības atņemšanu, ja tā izraisījusi smagas sekas, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz 10 gadiem.

131. 153.pantā noteikts, ka par personas nolaupīšanu, t.i., par personas sagrābšanu, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu atreibības, mantkārīgā vai šantāžas nolūkā soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem ar vai bez mantas konfiskācijas. Sods par tām pašām darbībām, ja tās izdarītas atkārtoti, ir brīvības atņemšana uz laiku no pieciem līdz divpadsmit gadiem ar vai bez mantas konfiskācijas. Savukārt sods par personas nolaupīšanu, ja tā izraisījusi smagas sekas, ir brīvības atņemšana uz laiku no pieciem līdz piecpadsmit gadiem, konfiscējot mantu.

132. 154.pantā noteikts, ka par personas kā ķīlnieka sagrābšanu vai aizturēšanu, ja tas saistīts ar draudiem noslepkavot, nodarīt miesas bojājumus vai turpmāk aizturēt šo personu nolūkā piespiest valsti, starptautisku organizāciju, fizisko vai juridisko personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās, izvirzot to par noteikumu ķīlnieka atbrīvošanai, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz divpadsmit gadiem, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas. Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas pret nepilngadīgo vai atkārtoti vai ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, vai ja tās izraisījušas smagas sekas, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no pieciem līdz piecpadsmit gadiem, konfiscējot mantu.

133. 155. pantā ir paredzēta atbildība par apzināti nelikumīgu ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā. Sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem vai arests, vai naudas sods līdz četrdesmit minimālajām mēnešalgām, atņemot tiesības uz zināmu nodarbošanos uz laiku līdz pieciem gadiem.

134. Saskaņā ar spēkā esošajiem tiesību aktiem personai brīvību atņemt vai ierobežot var šādos gadījumos:

- 1) kad persona tiek aizturēta, jo tā tiek turēta aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai personai tiek piemērots ar viņas brīvības ierobežošanu saistīts drošības līdzeklis;
- 2) kad persona tiek notiesāta un tai tiek piespriests sods – brīvības atņemšana vai arests;
- 3) kad personai tiek noteikta piespiedu ārstēšana;
- 4) kad persona tiek aizturēta sakarā ar izbraukšanas rīkojuma izpildi.

Aizturēšana sakarā ar aizdomām par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu; drošības līdzekļi

135. Kriminālprocesa kodeksa 120.pantā noteikts, ka personu, kuru tur aizdomās par tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, par kuru var noteikt brīvības atņemšanas sodu, izziņas iestādei vai prokuroram ir tiesības aizturēt, ja šī persona pārsteigta noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī vai tieši pēc tā izdarīšanas, ja aculiecinieki, starp tiem arī cietušie, tieši norāda uz šo personu kā uz noziedzīga nodarījuma izdarītāju vai ja uz aizdomās turētā vai viņa apģērba, pie viņa vai viņa dzīvoklī atrastas acīmredzama noziedzīga nodarījuma pēdas. Ja ir citi fakti, kas dod pamatu turēt kādu aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, šo personu var aizturēt, ja tā mēģinājusi bēgt vai ja tai nav pastāvīgas dzīvesvietas, vai ja nav noskaidrota aizdomās turētā personība. Aizturēšana sakarā ar aizdomām par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu nav pieļaujama ilgāk kā par septiņdemit divām stundām, šo termiņu aprēķinot no faktiskās aizturēšanas brīža. Līdz aizturēšanas termiņa beigām izziņas izdarītājam vai prokuroram jāpieņem lēmums par apcietinājuma piemērošanu vai arī šī persona jāatbrīvo.

136. Saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 68.pantu gadījumā, ja ir pietiekams pamats varbūtībai, ka apsūdzētais vai tiesājamais, būdams brīvībā, izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, vai izdarīs noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu, izziņas izdarītājam, prokuroram un tiesai (tiesnesim) ir tiesības piemērot apsūdzētajam vai tiesājamam drošības līdzekli.

137. No kriminālprocesa kodeksā paredzētajiem drošības līdzekļiem personas brīvību ierobežo mājas arests un apcietinājums. Ja personai piemērots drošības līdzeklis – mājas arests, piespiedu kārtā tiek ierobežota personas brīvība pārvietoties, nosakot, ka tai pastāvīgi jāuzturas savā mājā (dzīvoklī), ka tai ir aizliegts sazināties ar lēmumā par drošības līdzekļa piemērošanu minētajām personām, izmantojot sakaru līdzekļus, saraksti vai starpniekus.

138. Apcietinājumu kā drošības līdzekli var piemērot, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, par kura izdarīšanu Krimināllikumā ir paredzēts brīvības atņemšanas sods. Nepilngadīgajiem apcietinājumu kā drošības līdzekli var piemērot tikai izņēmuma gadījumos, ja tas nepieciešams sakarā ar izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagumu, nepilngadīgā personību vai atkārtotu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

139. Saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 76.panta trešajā un ceturtajā daļā noteikto apcietinājumu kā drošības līdzekli drīkst piemērot tikai ar tiesneša lēmumu, kas pieņemts uz prokurora vai izziņas izdarītāja uzrādīto materiālu pamata apcietināmās personas, tās aizstāvja, bet likumā noteiktajos gadījumos – arī likumiskā pārstāvja klātbūtnē. Tiesnesis (tiesa), iepazīties ar krimināllietas materiāliem un uzklausijs prokurora, izziņas izdarītāja, apcietināmās personas, tās aizstāvja, bet likumā noteiktajos gadījumos – arī likumiskā pārstāvja viedokli, pārbauda, vai ir likumīgs pamats šīs personas apcietināšanai, un pieņem motivētu lēmumu.

140. Ievērojot Kriminālkodeksa 78.pantā noteikto par apcietinājuma kā drošības līdzekļa izraudzīšanu izziņas izdarītājs, prokurors vai tiesa nekavējoties paziņo aizdomās turētā, apsūdzētā, tiesājamā darba vietai, mācību iestādei un ģimenei. Lēmuma noraksts par apcietināšanu tiek nosūtīts ieslodzījuma vietai. Ja aizdomās turētais, apsūdzētais vai tiesājamais ir ārvalsts pilsonis, tad šā lēmuma norakstu nosūta arī Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai.

141. Pirmstiesas izmeklēšanas laikā apcietinājums nedrīkst būt ilgāks par diviem mēnešiem. Savukārt Kriminālprocesa kodeksa 77.pantā ir paredzēta kārtība, kā tiek pagarināti apcietinājuma termiņi (tas ir attiecināms arī uz drošības līdzekli – mājas arestu), ja minēto divu mēnešu laikā nav iespējams pabeigt pirmstiesas izmeklēšanu un prokuroram nav pamata grozīt drošības līdzekli. Tiesnesis šo termiņu drīkst pagarināt līdz vienam gadam un sešiem mēnešiem (saskaņā ar 77.¹pantā noteikto – nepilngadīgo lietās šis termiņš nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus) uz prokurora iesnieguma un uzrādīto lietas materiālu pamata, ja nepieciešams – pieaicinot apcietināto, viņa aizstāvi, bet likumā noteiktajos gadījumos arī likumisko pārstāvi. Jāuzsver, ka 2001.gada 20.jūnijā tika pieņemti grozījumi Kriminālprocesa kodeksā, kas paredz, ka tiesnesis apcietinājuma termiņu drīkst pagarināt ne ilgāk kā uz diviem mēnešiem katru reizi. Termiņa turpmāka pagarināšana nav pieļaujama; pēc tā izbeigšanās apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo.

142. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 83.pantā noteikto, drošības līdzekli atceļ, ja tas ir piemērots nelikumīgi vai turpmāk vairs nav nepieciešams, vai groza, aizstājot ar stingrāku vai vieglāku, ja to prasa lietas apstākļi.

143. Drošības līdzekli atceļ vai groza ar tā izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša (tiesas) lēmumu, kura lietvedībā atrodas krimināllieta, bet izziņas izdarītāja vai prokurora nelikumīgi piemēroto drošības līdzekli var atcelt arī amatā augstāks prokurors. Pirmstiesas izmeklēšanā tiesneša (tiesas) piemēroto drošības līdzekli (apcietinājums, mājas arests) atceļ vai groza tikai ar prokurora motivētu lēmumu.

144. Kriminālprocesa kodeksa 222.¹pantā ir noteikts īpašs gadījums, kad tiesneša (tiesas) piemēroto drošības līdzekli atceļ pati tiesa, proti – aizdomās turētajam, apsūdzētajam, viņu pārstāvim vai aizstāvim ir tiesības pārsūdzēt tiesneša lēmumu par drošības līdzekļa – apcietinājuma vai mājas aresta piemērošanu un tā

piemērošanas termiņa pagarināšanu. Par šādu sūdzību augstākas instances tiesa, klātesot sūdzības iesniedzējam un prokuroram, pieņem lēmumu, kurš ir galīgs un nav pārsūdzams.

Kriminālsodi

145. Personai, kura izdarījusi Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu, var piespriest sodu – brīvības atņemšanu, kas ir personas piespiedu turēšana ieslodzījumā. Brīvības atņemšanu nosaka uz laiku no sešiem mēnešiem līdz piecpadsmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem – uz laiku līdz divdesmit gadiem. Krimināllikumā īpaši paredzētajos gadījumos brīvības atņemšanu var noteikt uz visu mūžu (mūža ieslodzījums).

146. Kā sodu personai, kura ir atzīta par vainīgu nozieguma izdarīšanā, var piespriest arī arestu, kas ir personas īslaicīga piespiedu turēšana ieslodzījumā. To nosaka uz laiku no trim dienām līdz sešiem mēnešiem. Aresta laikā personu var iesaistīt pašvaldības noteikto sabiedrībai nepieciešamo darbu veikšanā. Militārpersonas arestu izcieš virssardzē. Arests nav piemērojams grūtniecēm un mātēm, kuru aprūpē ir bērns līdz viena gada vecumam.

Piespiedu ārstēšana

147. Saskaņā ar Krimināllikuma 68.pantu personām, kas izdarījušas Krimināllikumā paredzētos nodarījumus, bet sirgst ar psihiskiem traucējumiem un ir atzītas par nepieskaitāmām vai ierobežoti pieskaitāmām, var noteikt šādus medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus:

- 1) ambulatoriska ārstēšana medicīnas iestādē;
- 2) ārstēšana vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā);
- 3) ārstēšana specializētā psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā) ar apsardzi.

148. Ja šāda persona pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa dēļ nav bīstama sabiedrībai, tiesa var nodot to tuvinieku vai citu personu, kas veic slimnieku kopšanu, gādībā un medicīnas iestādes uzraudzībā pēc dzīvesvietas. Savukārt personām, kuras atzītas par ierobežoti pieskaitāmām, var noteikt ārstēšanu arī tai piemērotās brīvības atņemšanas vietās.

149. Saskaņā ar Krimināllikuma 69.pantu tiesa var noteikt minētos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus personām, kuras izdarījušas šajā likumā paredzētos nodarījumus, būdamas nepieskaitāmības stāvoklī, vai pēc nodarījuma izdarīšanas vai sprieduma taisīšanas saslīmušas ar psihisku slimību, kas atņēmusi tām spēju saprast savu darbību vai to vadīt, ja šīs personas pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa dēļ ir bīstamas sabiedrībai. Piespiedu ārstēšanu un ārstniecības iestādes tipu nosaka tiesa atkarībā no tā, ar kādu psihisku slimību attiecīgā persona ir saslimusi un kāds ir šīs personas nodarījuma raksturs. Nosakot ārstēšanu psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā), tās tipu izraugās ārstniecības iestāde.

150. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu izbeidz vai to groza tiesa pēc ārstniecības iestādes atzinuma, ja attiecīgā persona izveseļojusies vai saslimšanas raksturs mainījies tiktāl, ka nav nepieciešams šādus līdzekļus piemērot. Ja šādai personai pēc izveseļošanās piespriež sodu, laiks, kurā piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, ieskaitāms soda termiņā.

151. Krimināllikuma 70.pants paredz iespēju noteikt medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus arī personām, kas ir ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus var noteikt arī personām, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, būdamas ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī. Ja šādu personu notiesā ar brīvības atņemšanu, ārstēšana notiek tai piemērotās brīvības atņemšanas vietās. Ja šādu personu notiesā bez brīvības atņemšanas, tiesa uzliek tai par pienākumu ārstēties psihiatriskajā medicīnas iestādē pēc dzīvesvietas.

Aizturēšana sakarā ar izbraukšanas rīkojuma izpildi

152. Likuma "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā" normas un to piemērošanas prakse saistībā ar personu aizturēšanu, veicot to piespiedu izraidīšanu, ir aprakstīta šī ziņojuma 187.paragrāfā.

Tiesības pārsūdzēt lēmumu, kā rezultātā personai tiek atņemta vai ierobežota brīvība; tiesības saņemt kompensāciju par nepamatotu brīvības atņemšanu vai ierobežošanu

153. Saskaņā ar spēkā esošo Kriminālprocesa kodeksu, jebkurai personai, kurai ir piemērots drošības līdzeklis apcietinājums ir tiesības to pārsūdzēt neatkarīgi no tā, vai apcietinājums piemērots pirmstiesas izmeklēšanas vai lietas izskatīšanas tiesā laikā. Personu tiesības pārsūdzēt ievietošanu Nelegālo imigrantu īslaicīgās uzturēšanās nometnē ir skaidrotas šī ziņojuma 187.paragrāfā.

154. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 106.¹pantu gadījumos, ja tiek izbeigta krimināllieta, jo nav noticis noziedzīgs nodarījums, nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva, vai ja personas piedalīšanās noziedzīga nodarījuma izdarīšanā nav pierādīta, kā arī attaisnojoša sprieduma gadījumā izziņas iestādēm, prokuratūrai un tiesai ir pienākums izskaidrot personai kārtību, kādā tā var atjaunot savas aizskartās tiesības un saņemt atlīdzību par tai nodarītajiem zaudējumiem. Zaudējumu atlīdzināšanas noteikumus un kārtību nosaka īpašs likums.

155. Šāds likums – likums "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu" – tika pieņemts 1998.gada 28.maijā un tas nosaka apmēru un kārtību, kādā tiek atlīdzināti zaudējumi, kas izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, viņiem pildot dienesta pienākumus, ir nodarīti fiziskajām personām, kā arī kārtību, kādā tiek nodrošinātas šo personu aizskartās sociālās un darba garantijas. Saskaņā ar šī likuma 2.pantā noteikto tiesiskais pamats nodarīto zaudējumu atlīdzināšanai ir: attaisnojošs tiesas spriedums neatkarīgi no attaisnošanas motīviem; krimināllietas izbeigšana personu rehabilitējošo apstākļu dēļ; administratīvā aresta atzīšana par nelikumīgu un administratīvās lietvedības izbeigšana.

156. Savā atzinumā par ziņojuma projektu Cilvēktiesību institūts norāda uz pastāvošām problēmām pārsūdzības tiesību īstenošanā, ņemot vērā sarežģīto situāciju Latvijas tiesās kopumā (skat. šī ziņojuma 229-233. paragrāfus). Piemēram, ja ir noraidīts apsūdzētā lūgums grozīt vai atcelt apcietinājumu, un šāds lūgums iesniegts laika posmā starp krimināllietas saņemšanu tiesā un lēmumu par apsūdzētā nodošanu tiesai, atkārtotu lūgumu par drošības līdzekļa atcelšanu vai grozīšanu pēc tam var iesniegt tikai tiesas sēdē, kad ir uzsākta lietas izskatīšana. Praksē bieži vien lietas izskatīšana tiek uzsākta vairākus mēnešus pēc tam, kad pieņemts lēmums par apsūdzētā nodošanu tiesai, un šajā laikā personai nav tiesību lūgt pārskatīt apcietinājuma nepieciešamību. Īpaši aktuāla šī problēma ir tādēļ, ka Kriminālprocesā nav noteikts maksimālais apcietinājuma temiņš laika periodam starp dienu, kad lieta saņemta tiesā, un dienu, kad tie uzsākta lietas izskatīšanas tiesas sēdē.

PAKTA 10.PANTS

157. Brīvības atņemšanas soda izciešanas kārtību un režīmu Latvijā regulē Latvijas Sodū izpildes kodekss, kurā par sodū izpildes uzdevumu noteikta kriminālsoda izpilde, lai notiesātos ne tikai sodītu par izdarīto noziegumu, bet arī lai pāraudzinātu. Soda izpildes mērķis nav sagādāt fiziskas ciešanas vai pazemot cilvēka cieņu. Par galvenajiem notiesāto labošanas un pāraudzināšanas līdzekļiem tiek atzīti režīma ievērošana, darbs un izglītība. Notiesātajām personām ir likumā noteiktie pienākumi un tiesības, ievērojot likuma, tiesas vai soda izciešanas režīma noteiktos ierobežojumus attiecībā pret notiesātajiem.

158. Galvenie notiesāto labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi saskaņā ar Sodū izpildes kodeksa 8.pantu ir soda izciešanas režīms, sabiedriski derīgs darbs, audzināšanas darbs, vispārizglītojošā un profesionālā sagatavošana. Labošanas un pāraudzināšanas līdzekļus piemēro ievērojot izdarītā nozieguma raksturu un sabiedriskās bīstamības pakāpi, notiesātā personību, kā arī notiesātā uzvedību un viņa attieksmi pret darbu.

159. Saskaņā ar Sodu izpildes kodeksa 9.pantu, personām, kuras izcieš sodu, ir likumos noteiktie pienākumi un tiesības ar ierobežojumiem, ko likumi paredz notiesātajiem, kā arī ar tādiem ierobežojumiem, kas izriet no tiesas sprieduma un režīma, kādu attiecīgā soda veida izciešanai nosaka minētais kodekss.

160. Soduzpildes kodeksa 70.pantā noteikti sodi, ko var piemērot notiesātajām personām par soda izciešanas režīma prasību pārkāpšanu: izteikt brīdinājumu; izteikt rājienu; aizliegt uz laiku līdz vienam mēnesim pirkt pārtikas produktus; aizliegt kārtējo pienesumu vai sūtiņumu; aizliegt kārtējo satikšanos; notiesātos, kas sodu izcieš cietumos, ievietot soda izolatorā līdz piecpadsmit diennaktīm; notiesātos, kas sodu izcieš audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, ievietot disciplinārajā izolatorā līdz desmit diennaktīm. Sievietes, kuras ir cietumā kopā ar zīdaiņiem, un grūtnieces nedrīkst ievietot soda izolatorā.

161. Personām, kuras par rupju vai sistemātisku režīma prasību pārkāpšanu sodītas ar ievietošanu soda izolatorā vai disciplinārajā izolatorā, nav tiesību satikties, saņemt sūtiņumus, pienesumus un bandroles, iegādāties pārtikas produktus, nosūtīt vēstules un lietot galda spēles; viņiem aizliegts smēķēt. Notiesātajiem, kurus tur soda izolatoros, aizliedz pastaigas. Notiesātajiem, kurus tur disciplinārajos izolatoros, atļauj katru dienu vienu stundu ilgu pastaigu. Notiesātie, kurus tur soda izolatoros un ved uz darbu, strādā atsevišķi no citiem notiesātajiem.

162. Turēšanas ieslodzījumā apstākļus un izturēšanos pret notiesātajām, apcietinātajām vai aizturētajām personām brīvības atņemšanas vietās sistemātiski pārbauda un kontrolē ieslodzījuma vietu prokuratūra. Latvijas Soduzpildes kodeksā paredzētas notiesāto personu tiesības iesniegt sūdzības prokuroram. Brīvības atņemšanas iestāžu administrācijai nav atļauts iepazīties ar prokuratūrai adresētajām notiesāto sūdzībām.

163. Ieslodzījumu vietās turēto personu sūdzības pārbauda pēc cietuma administrācijas vadītāja norīkojuma viena no vadošajām personāla amatpersonām. Ieslodzījumu vietu departamentā dienesta pārbaudes veic personālsastāva inspekcija. Par visiem zināmajiem varas vai dienesta pilnvaru pārsniegšanas faktiem tiek veikta dienesta izmeklēšana, tiek noskaidroti apstākļi, kas veicinājuši nodarījumu. Ja nepieciešams, tiek izdarīti grozījumi un papildinājumi attiecīgajās instrukcijās.

164. Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu kriminoloģiskais raksturojums ļauj secināt, ka Latvijas cietumos atrodas liels skaits personu, kas tiesātas par smagiem noziegumiem: tīša slepkavība - 13,32%; laupīšana - 15,82%; zādzība - 44,37%; smagu miesas bojājumu nodarīšana - 9,68% huligānisms - 4,26%. Tādēļ ir noteiktas iestādes ar paaugstinātu drošību, kurās tiek turēti apkārtējiem bīstamākie noziedznieki (Grīvas, Valmieras, Daugavpils, Jelgavas cietumi).

165. Kopumā Latvijas cietumu sistēma sastāv no 15 cietumu iestādēm un Mācību metodiskā centra. Cietumu sistēma sastāv no 8 slēgtiem cietumiem, 2 daļēji slēgtiem cietumiem, 2 atklātiem cietumiem, audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem un 2 izmeklēšanas cietumiem.

166. Saskaņā ar Soduzpildes kodeksu, slēgtos un daļēji slēgtos cietumos tiek noteiktas trīs soda izciešanas režīma pakāpes (zemākā, vidējā un augstākā). Administratīvajai komisijai ir tiesības pārvietot notiesāto no režīma vienas pakāpes uz citu, pārvietot notiesāto uz citu cietumu un ierosināt notiesātā nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu. Latvijā tiek pieņemta angļu progresīvā soda izciešanas sistēma, kad slēgtajos un daļēji slēgtajos cietumos notiesātie soda izciešanu uzsāk zemākajā režīma pakāpē un pēc noteikta laika viņi tiek pārvesti vidējā režīma pakāpē un visbeidzot augstākajā režīma pakāpē. Pēc tās sasniegšanas viņiem ir iespēja tikt atbrīvotiem no ieslodzījuma nosacīti pirms termiņa.

167. Saskaņā ar Latvijas tiesību aktiem, personām, kuras izcieš sodu ieslodzījuma vietās, nodrošināmi sadzīves apstākļi atbilstoši noteiktajiem sanitārajiem un higiēnas noteikumiem. Dzīvojamā platība vienam notiesātajam nedrīkst būt mazāka par 2,5 kvadrātmetriem vīriešiem un 3 kvadrātmetriem sievietēm un nepilngadīgajiem. Katrs notiesātais nodrošināms ar individuālu guļamvietu un gultas piederumiem, trīs reizes dienā saņem siltu ēdienu un viņam tiek sniegta medicīniskā palīdzība.

168. Turpinās cietumu rekonstrukcija saskaņā ar likumu "Par sodu izpildes progresīvo sistēmu". Progresīvās sistēmas ieviešanai bija nepieciešams veikt cietumu rekonstrukciju un notiesāto izvietojumu kamerās atbilstoši Eiropas standartiem: 4 – 8 notiesātie vienā kamerā. Ir apstiprināta cietumu rekonstrukcijas programma un, pamatojoties uz paredzētajiem investīciju līdzekļiem, tiek veikti rekonstrukcijas darbi. Kopumā cietumos ekspluatācijā nodotas kameras ar 3840 vietām. Pašlaik notiek Centrālcietuma, Matīsa, Liepājas un Jelgavas cietumu rekonstrukcija, kā arī notiek projektēšanas darbi Olaines cietuma teritorijā tuberkulozes slimnīcas atklāšanai. Ja tiks piešķirtas investīcijas, rekonstrukcija pilnībā jāpabeidz līdz 2003. gadam.

169. Ar mūža ieslodzījumu notiesātie vīrieši tiek turēti atsevišķi no citiem notiesātajiem izolētā blokā Jelgavas cietumā, bet sievietes Iļģuciema cietumā. Pašlaik ar mūža ieslodzījumu notiesātas 9 personas (8 vīrieši un 1 sieviete).

170. Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 13. pantu tiek organizēta nepilngadīgo notiesāto atsevišķa izvietojuma no pilngadīgajiem notiesātajiem, kā arī nepilngadīgo vīriešu no nepilngadīgajām sievietēm atsevišķa izvietojuma. Sākot no 1994. gada tiek organizētas izolētas izmeklēšanas nodaļas nepilngadīgajiem: Cēsu audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem, Daugavpils cietumā, Liepājas cietumā, Brasas cietumā.

PAKTA 11. PANTS

171. Latvijā neviens likums vai cits normatīvs akts neparedz apcietinājumu kā soda veidu par nespēju pildīt līgumsaistības.

PAKTA 12. PANTS

172. Satversmes 97.pants noteic, ka "ikvienam, kas likumīgi uzturas Latvijas teritorijā, ir tiesības brīvi pārvietoties un izvēlēties dzīvesvietu". Savukārt Satversmes 98.pants paredz, ka "ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā".

173. Saskaņā ar līdz šim spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, personai, izvēloties dzīvesvietu, bija pienākums tajā reģistrēties. Šī "pierakstu sistēma" ir atzīta par novecojušu, vēl jo vairāk tādēļ, ka Civillikums pieļauj, ka vienai personai var būt vairākas dzīvesvietas. Tādēļ ir sagatavots "Dzīvesvietas deklarēšanas likuma" projekts, kurš patlaban tiek izskatīts Saeimā un saskaņā ar kuru personai būs jādeklarē sava dzīvesvieta, lai tā būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti. 2002.gada 1.februārī spēkā stāsies Ministru kabineta noteikumi "Pierakstīšanās un izrakstīšanās pagaidu kārtība", kuros noteikti jauni pierakstīšanās pamati. Šie noteikumi prezumē personas tiesības uz vairākām dzīvesvietām, no kurām vienā, pēc personas brīvas izvēles, ir pienākums reģistrēties, kas ievērojami paplašina tiesību brīvi izvēlēties savu dzīvesvietu īstenošanu līdz "Dzīvesvietas deklarēšanas likuma" pieņemšanai.

174. Saskaņā ar 1998.gada 27.augusta Iedzīvotāju reģistra likumu Latvijā ir četras personu kategorijas, kurām Latvija izsniedz personu apliecinošus un ceļošanas dokumentu veidus: Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, bezvalstnieks un bēglis. Pamatojoties uz Satversmi, 1994.gada 22.jūlija Pilsonības likumu, 1995.gada 12.aprīļa likumu "Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības", 1997.gada 19.jūnija likumu "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā" un 1999.gada 18.februāra likumu "Par bezvalstnieku statusu Latvijas Republikā" iepriekš minētajām personu kategorijām Latvija nodrošina personu apliecinošu dokumentu izsniegšanu un garantē tām brīvu izceļošanu un atgriešanos valstī jebkurā brīdī.

175. Personām, kuras neatbilst nevienai no iepriekšminētajām kategorijām, lai tās ieceļotu Latvijā un viņu uzturēšanās varētu tikt atzīta par likumīgu, pamatojoties uz likumu "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā", nepieciešama vīza vai uzturēšanās atļauja. Vīza nav nepieciešama to valstu pilsoņiem, ar kurām Latvija ir noslēgusi līgumu par bezvīzu režīma ieviešanu. Pašlaik

divpusējie līgumi ir noslēgti ar 33 valstīm. Vienpusējā kārtībā bezvīzu ieceļošanu Latvija ir noteikusi Amerikas Savienoto Valstu pilsoņiem, Vatikāna, ANO, un Eiropas Komisijas pasu turētājiem, kā arī personām, kuras kā ceļošanas dokumentu izmanto ES dalībvalstu diplomātisko vai dienesta pasi.

176. Nepilsoņu pasu izsniegšanas un lietošanas kārtība noteikta 2001.gada 30.janvāra Ministru kabineta noteikumos Nr.42 "Noteikumi par Latvijas nepilsoņu pasēm". Uz 2002.gada 1.janvāri Latvijā ir izsniegtas 590 274 nepilsoņu pases (1997.gadā – 78 448, 1998.gadā – 252 465, 1999.gadā – 174 612, 2000.gadā – 62 204 un 2001.gadā 22 545). Nepilsoņu pases satur plašāku informāciju nekā pilsoņu pases. Tajās papildus norādīta personas acu krāsa un personas augums. Turklāt tajās ir iestrādāta mašīnlasāmā daļa, kas samazina iespēju viltot nepilsoņu pases.

177. Bezvalstnieka statuss un tiesības saņemt personu apliecinošu dokumentu noteiktas likumā "Par bezvalstnieka statusu Latvijas Republikā". Minētajā likumā īpaši uzsvērts, ka bezvalstniekiem ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas un atgriezties Latvijā. Bezvalstnieka personu apliecinoša dokumenta – bezvalstnieka personas apliecības izsniegšanas kārtība noteikta 1999.gada 24.augusta Ministru kabineta noteikumos Nr.297 "Noteikumi par bezvalstnieka personu apliecinoša dokumenta paraugu un bezvalstnieka personu apliecinoša dokumenta izsniegšanas un nodošanas kārtību". Uz 2002.gada 1.janvāri ir 80 personas, kas atzītas par bezvalstniekiem Latvijā.

178. Šobrīd Latvijā atrodas 8 bēgļi, kuriem ir dotas tiesības naturalizēties vispārējā kārtībā saskaņā ar Pilsonības likumu. Bēgļu tiesības izvēlēties dzīvesvietu noteiktas 1998.gada 20.janvāra Ministru kabineta noteikumos Nr. 19 "Kārtība, kādā bēgļi var izvēlēties dzīvesvietu Latvijā". Bēglis var izvēlēties dzīvesvietu Latvijā atbilstoši Īpašu uzdevumu ministra valsts reformu lietās pakļautībā esošās Pašvaldību lietu pārvaldes sarakstam, kas sastādīts saskaņā ar pašvaldību sniegto informāciju par attiecīgās pašvaldības rīcībā esošām brīvām dzīvojamām telpām. Ja bēglis izvēlas dzīvesvietu, kura nav norādīta sarakstā, viņam nepieciešama Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu centra piekrišana. Patvēruma meklētāju izmitināšanas centra administrācija trīs dienu laikā pēc saraksta saņemšanas iepazīstina ar to bēgļi. Bēglis septiņu dienu laikā pēc iepazīšanās ar sarakstu izvēlas dzīvesvietu un ar parakstu apliecina, ka viņš piekrīt dzīvot attiecīgajā dzīvesvietā. Maksa par īres un komunālajiem pakalpojumiem vai uzturēšanos internātskolās un pensionātos tiek garantēta no bēgļiem piešķirtā valsts pabalsta. Bēgļu lietu centrs ir tiesīgs izsniegt bēglim atļauju uzturēties patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā līdz laikam, kamēr bēglis izvēlas dzīvesvietu saskaņā ar sarakstu.

179. Šobrīd valdība ir akceptējusi Identifikācijas karšu un pasu likuma projektu. Likumā tiek noteikti šādi personu un viņu tiesisko statusu apliecinoši dokumenti: identifikācijas kartes un pases. Pilsoņa un nepilsoņa pase, bezvalstnieka un bēgļa ceļošanas dokuments tiks izsniegti pēc personas vai nepilngadīgas personas vecāku vēlēšanās. Arī identifikācijas kartes varēs izmantot kā ceļošanas dokumentu uz ārvalstīm, ja tas būs paredzēts Latvijas Republikai saistošajos starptautiskajos līgumos. Ir sagatavots viss nepieciešamais, lai pēc likuma spēkā stāšanās nekavējoties varētu uzsākt jaunu, mūsdienīgu prasībām atbilstošu ceļošanas dokumentu izsniegšanu pilsoņiem, nepilsoņiem, bezvalstniekiem un bēgļiem. Līdz ar to ievērojami tiks atvieglotas personu tiesības izbraukt no valsts un atgriezties atpakaļ. Likumprojekts "Identifikācijas karšu un pasu likums" šobrīd tiek izskatīts Saeimā un ir plānots to pieņemt līdz 2002.gada maijam.

PAKTA 13. PANTS

180. Patlaban spēkā esošie tiesību akti paredz divu veidu personas izraidīšanas procedūras.

181. Saskaņā ar Krimināllikuma 36.pantu izraidīšana no Latvijas ir viens no iespējamajiem papildsodiem personai, kura atzīta par vainīgu nozieguma izdarīšanā. Šī soda piemērošanu reglamentē Krimināllikuma 43.pantā, kas paredz, ka citas valsts pilsoni vai personu, kurai ir pastāvīgā uzturēšanās atļauja citā valstī, var izraidīt no Latvijas, ja tiesa atzīst, ka, ievērojot lietas apstākļus un vainīgā personību, nav pieļaujama viņa atrašanās Latvijā. Šis pants tāpat paredz, ka šo sodu – izraidīšana no valsts – piespriež kā papildsodu, izpildot to tikai pēc pamatsoda izciešanas.

182. Savukārt likums "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā" (38.pants) regulē ārvalstnieku un bezvalstnieku izraidīšanu gadījumos, ja ārvalstnieks vai bezvalstnieks uzturas valstī bez derīgas vīzas vai uzturēšanās atļaujas vai citādi ir pārkāpis vīzu režīmu, vai arī ja ir anulēta ārvalstniekam vai bezvalstniekam izsniegtā uzturēšanās atļauja šādu iemeslu dēļ:

- 1) persona ir sniegusi lekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei apzināti nepatiesas ziņas; pārkāpusi imigrācijas režīma noteikumus vai arī zaudējusi likumīgu pamatu uzturēties Latvijā;
- 2) persona ar spēkā stājušos tiesas spriedumu atzīta par vainīgu nozieguma izdarīšanā;
- 3) kompetentām valsts iestādēm ir pamatotas aizdomas, ka šī persona rada draudus sabiedriskajai kārtībai un drošībai vai valsts drošībai;
- 4) persona ir bez legāla iztikas avota;
- 5) persona darbojas totalitārā, teroristiskā vai citā vardarbīgas metodes izmantojošā organizācijā, kas neatzīst Latvijas Republikas valsts iekārtu, vai ir jebkādas slepenas pretvalstiskas vai noziedzīgas organizācijas biedre;
- 6) persona ir iestājusies ārvalsts militārajā vai citā valsts dienestā, izņemot gadījumus, kad to paredz starptautiski līgumi;
- 7) persona atkārtoti nav ievērojusi uzturēšanās atļaujas reģistrācijas noteikumus;
- 8) persona ir slēgusi fiktīvu laulību ar Latvijas pilsoni vai nepilsoni vai ārvalstnieku vai bezvalstnieku, kuram ir pastāvīgās uzturēšanās atļauja, nolūkā radīt pamatu pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai;
- 9) persona ir pārtraukusi mācības vai studijas, kuru dēļ saņemta temiņuzturēšanās atļauja;
- 10) persona ir pārtraukusi darba attiecības, uz kuru pamata ir saņemta uzturēšanās atļauja;
- 11) persona ir šķīrusi laulību ar Latvijas pilsoni, nepilsoni vai pastāvīgās uzturēšanās atļauju saņēmušu ārvalstnieku vai bezvalstnieku;
- 12) persona ir iekārtojusies darbā bez attiecīgas atļaujas;
- 13) persona ir saņēmusi atlīdzību (kompensāciju) par izbraukšanu uz pastāvīgu dzīvi ārvalstīs neatkarīgi no tā, vai šo atlīdzību (kompensāciju) ir izmaksājušas Latvijas valsts vai pašvaldību iestādes vai starptautiskie (ārvalstu) fondi vai iestādes.

183. Likuma 40.pants paredz, ka personai Latvija labprātīgi jāpamet septiņu dienu laikā no izbraukšanas rīkojuma izsniegšanas, ja vien persona nav izmantojusi savas tiesības pārsūdzēt šo rīkojumu vispirms augstākstāvošai amatpersonai, bet, nelabvēlīga lēmuma gadījumā, arī tiesā.

184. Gadījumos, ja persona nav nedz labprātīgi izpildījusi izbraukšanas rīkojumu, nedz arī pārsūdzējusi to, persona var tikt izraidīta piespiedu kārtā. Piespiedu izraidīšanu īsteno Valsts robežsardze savu pilnvaru ietvaros.

185. Lēmums par personas piespiedu izraidīšanu no valsts nav pārsūdzams tikai tajos gadījumos, kad ir nepieciešamība nekavējoties reaģēt uz vīzu režīma pārkāpumiem, tāpēc saskaņā ar likumu "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā", Valsts robežsardzes teritoriālās pārvaldes priekšnieks vai viņa vietnieks ir tiesīgs pieņemt lēmumu par ārvalstnieka piespiedu izraidīšanu sakarā ar to, ka persona ieradusies valstī nelikumīgi. Šo apstākli Valsts robežsardzes amatpersonas konstatē uz robežas.

186. Arī gadījumā, ja Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes priekšnieks vai teritoriālās nodaļas vadītājs pieņēmis lēmumu par ārvalstnieka piespiedu izraidīšanu tāpēc, ka attiecīgā persona sakarā ar tai iepriekš izsniegto un paziņoto izbraukšanas rīkojumu nav valsti atstājusi, nav izbraukšanas rīkojumu pārsūdzējusi vai ir

pārsūdzējusi, bet sūdzība noraidīta, persona lēmumu par piespiedu izraidīšanu nav tiesīga pārsūdzēt, jo šīs tiesības tā iepriekš vai nu nav izmantojusi vispār, vai izbraukšanas rīkojums pēc pārsūdzēšanas ir atstāts spēkā (tātad izpildāms).

187. Likums arī pieļauj, ka persona tiek aizturēta, lai izpildītu lēmumu par piespiedu izraidīšanu, vienlaicīgi nosakot, ka no aizturēšanas brīža personai ir tiesības saņemt zvērināta advokāta pakalpojumus. Valsts policija vai Valsts robežsardze, izmantojot likumā noteiktās tiesības un likumā paredzētajos gadījumos, ir tiesīga aizturēt personu pirms lēmuma pieņemšanas par tās piespiedu izraidīšanu. Valsts policijai vai Valsts robežsardzei ir pienākums par personas aizturēšanu nekavējoties paziņot Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes amatpersonām, kurām jāizlemj, vai aizturētā persona ir izraidāma no valsts piespiedu kārtā. Ja pārvaldes amatpersonas šādā gadījumā pieņem lēmumu par personas piespiedu izraidīšanu, attiecīgā persona tiesīga šo lēmumu 3 dienu laikā pārsūdzēt. Personai no aizturēšanas brīža ir tiesības saņemt advokāta juridisko palīdzību, kā arī Valsts policijai vai Valsts robežsardzei par personas aizturēšanu ilgāk par trīs diennaktīm jāpaziņo prokuroram. Arī persona pati vai ar advokāta starpniecību par aizturēšanu var iesniegt sūdzību prokuroram. Prokurors atbilstoši Prokuratūras likumā noteiktajām pilnvarām tiesīgs nekavējoties pieņemt lēmumu par personas atbrīvošanu, ja atzīst, ka lēmums par aizturēšanu ir nelikumīgs.

188. Ārvalstnieks, kurš nelikumīgi uzturējies Latvijā, pamatojoties uz Latvijas starptautiskajām saistībām, kas izriet no 1950.gada Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.panta un ANO 1984.gada 10.decembra konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos un sodīšanu 3.panta, tomēr netiek izraidīts, ja viņam uzņemtajā valstī draud spīdzināšana, cietsirdīga vai pazemojoša izturēšanās vai sodīšana.

189. Pašreiz saskaņā ar likuma "Par patvēruma meklētājiem un bēgļiem Latvijas Republikā" 2.pantu uz patvēruma meklētāja vai bēgļa statusu var pretendēt personas, kuras baidās no vajāšanas savas rases, reliģijas, tautības, sociālās piederības vai politiskās pārliecības dēļ un tikai bēgļa statusu ieguvušu personu, pamatojoties uz likuma 22.panta otro daļu, nevar izdot valstij, kurā pastāv iepriekš minētie vajāšanas draudi. Ja ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu centra lēmumu persona netiek atzīta par bēgļi, viņa tomēr netiek izraidīta uz valsti, kurā tai draud spīdzināšana, atsaucoties tieši uz šīs Konvencijas 3.pantu un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantu. Praksē šādām personām tiek izsniegtas uzturēšanās atļaujas. Lai noteiktu precīzu kārtību iepriekš minēto personu aizsardzībai, ir izstrādāts jauns Patvēruma likuma projekts, saskaņā ar kuru paredzēts piešķirt alternatīvo statusu personām, kurām draud nāves sods vai miesas sods, spīdzināšana, necilvēcīgā vai pazemojoša izturēšanās, vai pazemojoša sodīšana. Alternatīvā statusa piešķiršanas gadījumā personai paredzēts izsniegt uzturēšanās atļauju.

190. Jāatzīst, ka patlaban spēkā esošajā likumā "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā", kas ir pieņemts vēl 1992.gadā, ir vairākas nepilnības un dažādi interpretējamas normas. Lai novērstu šīs nepilnības, kā arī lai saskaņotu Latvijas tiesību aktus ar Eiropas Savienības prasībām, patlaban ir izstrādāts jauns Imigrācijas likuma projekts.

191. Saskaņā ar Iekšlietu ministrija informāciju 1995.gadā no valsts izraidītas 603 personas, 1996.gadā – 732 personas, 1997.gadā – 342 personas, 1998.gadā – 346 personas, 1999.gadā – 222 personas, 2000.gadā – 237 personas, 2001.gadā – 198 personas, bet 2002.gada janvāra mēnesī – 11 personas.

PAKTA 14. PANTS

Tiesības uz vienlīdzību tiesas priekšā

192. Visu Latvijā dzīvojošo vienlīdzību tiesas priekšā garantē Latvijā spēkā esošie tiesību akti, kuros ir nostiprināts gan jebkādas diskriminācijas aizlieguma, gan vienlīdzības princips. Tā Satversmes 91.pants noteic, ka "visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas". Identiskas normas ir iekļautas arī likumā "Par tiesu varu", kura 4.pants paredz, ka "(1) Visas personas ir vienlīdzīgas likuma un tiesas priekšā, tām ir vienādas tiesības uz likuma aizsardzību. (2) Tiesu

spriež tiesa neatkarīgi no personas izcelsmes, sociālā vai mantiskā stāvokļa, rases vai nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas, politiskajiem vai citiem uzskatiem."

193. Kriminālprocesa kodeksa 13.pants "Tiesas spriešana, pamatojoties uz personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā", noteic, ka "Krimināllietās tiesu spriež, pamatojoties uz personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā neatkarīgi no viņu izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīves vietas un citiem apstākļiem."

194. Civilprocesa likuma 1.pants "Personas tiesības uz tiesas aizsardzību" garantē katrai fiziskajai un juridiskajai personai tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Šī likuma 9.pants noteic, ka civilprocesā pusēm ir vienlīdzīgas procesuālās tiesības, un tiesa nodrošina pusēm vienādas iespējas izmantot tām piešķirtās tiesības savu interešu aizsardzībai.

Tiesības uz atklātu lietas izskatīšanu

195. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 11.pantu civillietas visās tiesās izskata atklāti. Tai pat laikā šis pats pants paredz, ka tiesas sēžu zālē neielaiž personas, kas jaunākas par 15 gadiem, ja tās nav lietas dalībnieki vai liecinieki, un ka pēc motivēta tiesas lēmuma civillietu var izskatīt slēgtā tiesas sēdē, lai neizpaustu lietas dalībnieku dzīves intīmos apstākļus, kā arī lai aizsargātu valsts, adopcijas, dienesta, profesionālos, ražošanas un komerciālos noslēpumus. Savukārt tiesas nolēmumus pasludina publiski. Lietās, kas ir izskatītas slēgtā sēdē, publiski pasludina tiesas nolēmuma rezolutīvo daļu. Adopcijas lietās sprieduma rezolutīvo daļu publiski pasludina tikai ar adoptētāja piekrišanu.

196. Kriminālprocesa kodeksa 17.pants paredz, ka lietas visās tiesās iztiesā atklāti, izņemot gadījumus, ja tas ir pretrunā ar valsts noslēpuma sargāšanas interesēm. Slēgtā tiesas sēdē pēc motivēta tiesas lēmuma ir atļauts iztiesāt arī lietas par noziegumiem, ko izdarījušas 16 gadu vecumu nerasniegušas personas, lietas par dzimumnoziegumiem un citas lietas, lai netiktu izpausti lietas dalībnieku dzīves intīmie apstākļi, kā arī gadījumos, kad nepieciešams nodrošināt lietas dalībnieku vai viņu tuvinieku drošību.

197. Minētais Kriminālprocesa kodeksa pants noteic, ka tiesas spriedumus vienmēr pasludina publiski, savukārt lietās, kuras izskatītas slēgtā vai daļēji slēgtā tiesas sēdē, sprieduma ievaddaļu un rezolutīvo daļu pasludina atklātā tiesas sēdē. Pēc tam sprieduma motīvu daļu pasludina slēgtā tiesas sēdē. Savā atzinumā Cilvēktiesību institūts atgādina, ka šī Kriminālprocesa kodeksa norma tika precizēta, ievērojot sabiedrībā notikušo diskusiju saistībā ar faktu, ka spriedums par dzimumnoziegumos apsūdzētu personu tika skatīts slēgtā tiesas sēdē, bet netika pasludināts publiski, neskatoties uz tajā laikā spēkā esošo Kriminālprocesa kodeksa normu, kura neparedzēja nekādus izņēmumus no publiskās pasludināšanas principa attiecībā uz slēgtā tiesas sēdē skatītas lietas sprieduma pasludināšanu. Attiecībā uz diskusiju izraisījušo spriedumu tiesa atļāva publicēt visu sprieduma tekstu, tajā izsvītrojot cietušo vārdus, dzimšanas datus un apzīmējot cietušos ar atsevišķiem burtiem.

Tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu pirms vaina atzīta saskaņā ar likumu

198. Satversmes 92.pants paredz, ka "ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.". Likuma "Par tiesu varu" 23.pants un Kriminālprocesa kodeksa 19.1 pants satur līdzīgas normas un noteic, ka nevienu nevar atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīt, kamēr viņa vaina nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā un atzīta ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu.

199. Minētais Kriminālprocesa kodeksa pants paredz, ka pierādīšanas pienākums ir apsūdzētajam un ka apsūdzētajam (tiesājamam) nav jāpierāda savs nevainīgums. Notiesājošā sprieduma pamatā jābūt tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem, kas apstiprina tiesājamā vainu nozieguma izdarīšanā. Visas šaubas par vainu,

kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu apsūdzētajam (tiesājamam). Tāpat vērtējamas šaubas, kas rodas, tulkojot un piemērojot krimināllikumus un kriminālprocesa likumus.

Procesuālās tiesības

200. Pakta 14.panta 3.daļā minētās personu tiesības ir garantētas spēkā esošajā Kriminālprocesa kodeksā.

201. Apsūdzētā informēšanu par izvirzītās apsūdzības raksturu un pamatu reglamentē Kriminālprocesa kodeksa 150.pants. Tajā noteikts, ka apsūdzība uzrādāma ne vēlāk kā 48 stundu laikā no lēmuma pieņemšanas par apsūdzētā saukšanu pie kriminālatbildības, bet katrā ziņā ne vēlāk kā apsūdzētā ierašanās vai viņa piespiedu atvešanas dienā. Šis apsūdzības uzrādīšanas termiņš tiek pārtraukts, ja apsūdzētais slēpjas no izmeklēšanas vai nav ieradies uz prokurora aicinājumu.

202. Jāuzsver, ka nolūkā sekmēt likuma prasību precīzāku izpildi jautājumā par apsūdzības sagatavošanu un uzrādīšanu, kā arī apsūdzības raksta sastādīšanu krimināllietās, Latvijas Ģenerālprokuratūra ir apkopojusi procesuālo praksi šajos jautājumos un izstrādājusi metodiskās rekomendācijas prokuroru darbībai.

203. Kriminālprocesa kodeksa 96.pants un 121.pants garantē personai kriminālprocesā tiesības uzaicināt aizstāvi no brīža, kad tā likumā noteiktā kārtībā tiek atzīta par aizdomās turēto.

204. Tajos gadījumos, kad aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā izraudzītais aizstāvis nevar piedalīties lietā, procesa virzītājs var ieteikt uzaicināt citu aizstāvi vai pats nodrošina aizstāvja piedalīšanos likumā noteiktajā kārtībā. Procesā virzītājam, kura lietvedībā ir lieta, kā arī Latvijas Zvērinātu advokātu padomei ir tiesības likumā noteiktajā kārtībā atbrīvot no maksas par juridisko palīdzību, sedzot advokāta darba samaksas izdevumus no valsts līdzekļiem.

205. Kriminālprocesa kodeksa 98.pants noteic gadījumus, kad aizstāvja piedalīšanās lietās iztiesāšanā pirmās instances tiesā ir obligāta. Saskaņā ar šo pantu, lietās par nepilngadīgo noziedzīgajiem nodarījumiem; lietās par mēmiem, kurliem, akliem un citām personām, kuras savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ nespēj pašas izlietot savu tiesību uz aizstāvību; lietās par personām, kas neprot valodu, kurā notiek kriminālprocess; lietās par noziegumiem, par kuriem var piespriest nāves sodu un tad, ja tiesājamo aizstāvības interesēs ir pretrunas un kaut vienam no viņiem ir aizstāvis, aizstāvība ir obligāta un izziņas izdarītājam, prokuroram vai tiesai ir jānodrošina aizstāvja piedalīšanās lietā, ja aizstāvību nav izraudzījis pats aizdomās turētais, apsūdzētais, tiesājamais vai cita persona viņa uzdevumā.

206. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 99.pantu aizdomās turētajam, apsūdzētajam un tiesājamam ir tiesības atteikties no aizstāvja. Tāda atteikšanās pieļaujama tikai pēc paša aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā iniciatīvas un nav šķērslis valsts apsūdzētāja un citu aizdomās turēto, apsūdzēto vai tiesājamo aizstāvju līdzdalībai lietā. Ja no aizstāvja atsakās nepilngadīgais, kā arī aizdomās turētais, apsūdzētais un tiesājamais, kurš savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ pats nespēj izlietot savas tiesības uz aizstāvību, šī atteikšanās nesaista izziņas izdarītāju, prokuroru un tiesu.

207. Lai pastāvīgi varētu nodrošināt aizstāvja savlaicīgu piedalīšanos kriminālprocesā, Zvērinātu advokātu padome ir noteikusi advokātu dežūras, lai vajadzības gadījumā būtu iespēja bez vilcināšanās panākt aizstāvja piedalīšanos lietā.

208. Kriminālprocesa kodeksa 247.pants noteic, ka tiesas sēdē lietu iztiesā, piedaloties tiesājamam, izņemot gadījumus, ja viņš atrodas ārpus valsts robežām un izvairās no ierašanās tiesā.

209. Kriminālprocesa kodeksa 16.pants paredz, ka gadījumā, ja procesa dalībnieks neprot valodu, kurā notiek tiesvedība lietā, procesā virzītājam jānodrošina viņam tiesības iesniegt pieteikumus, liecināt, pieteikt lūgumus, iepazīties ar lietas materiāliem, kā arī uzstāties tiesā tajā valodā, kuru šī persona pārvalda un izmantot tulka pakalpojumus. Šis pats pants noteic, ka procesuālie dokumenti, kas izsniedzami apsūdzētajam, tiesājamam vai

citiem procesa dalībniekiem, kuri nepārvalda procesa valodu, jātulko tajā valodā, kuru šīs personas pārvalda. Naudas summas, kas izmaksātas tulkiem, saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 92.pantu un 94.pantu, pieskaitāmi tiesu izdevumiem, kas notiesājošā sprieduma gadījumā piedzenami no notiesātā.

210. Tiesājamam saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 247.pantu ir plašas procesuālās tiesības, tai skaitā arī tiesības lūgt tiesu aicināt lieciniekus un līdzīgi citiem procesa dalībniekiem piedalīties to nopratināšanā, uzdodot jautājumus. Pašam sniegt liecības nav aizdomās turētā, apsūdzētā un tiesājamā pienākums, bet ir viņa tiesība, tādēļ par atteikšanos liecināt likums neparedz viņam atbildību.

211. Kriminālprocesa kodeksā nav ietverta norma par pienākumu palīdzēt apcietinātajam ārvalstu pilsonim sazināties ar savas valsts pārstāvniecību vai, ja apcietinātais ir bezvalstnieks, – ar tā mītnes zemes pārstāvniecību. Tomēr Latvija ir pievienojusies 1963. gada Vīnes konvencijai par konsulārajiem sakariem, kura paredz apcietinātās personas tiesības sazināties ar savas pilsonības vai mītnes valsts pārstāvniecību. Praksē šādi apcietināto ārvalstu pilsoņu un bezvalstnieku lūgumi sniegt palīdzību sazināties ar attiecīgās valsts pārstāvniecību tiek izpildīti.

Lietu izskatīšana, ja tiesājamais ir nepilngadīgs

212. Jaunā Krimināllikuma, kas stājās spēkā 1999.gada 1.aprīlī, 11.pants samazina vecumu, ar kuru iestājas nepilngadīgo kriminālatbildība par viņu izdarītajiem noziegumiem, t.i. no 16 līdz 14 gadiem. Tas galvenokārt izskaidrojams ar nepilngadīgu personu straujāku izaugsmi mūsdienās, kā arī ar noziedzības ievērojamu pieaugumu nepilngadīgo vidū.

213. Taču, ievērojot nepilngadīgo personu savdabību, Krimināllikums mīkstina atbildību par viņu izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem. Krimināllikuma 7.nodaļa "Nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības" nepieļauj personām, kas līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nav sasniegušas 18 gadu vecumu, noteikt brīvības atņemšanas laiku virs 10 gadiem, izņemot brīvības atņemšanu par sevišķi smagiem noziegumiem. Personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, var nosacīti pirms termiņa atbrīvot no soda, ja tā izcietusi ne mazāk par pusi no piesprietā soda. Naudas sods piemērojams tikai tiem nepilngadīgajiem, kuriem ir savi ienākumi. Personu, kura notiesāta par kriminālpārkāpuma, tas ir, par nodarījuma, par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ne ilgāku par diviem gadiem, vai vieglāks sods, izdarīšanu, pēc šī soda izciešanas atzīstama par nesodītu.

214. Ievērojot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus un par vainīgā personību iegūtās ziņas, tiesa var nepilngadīgo atbrīvot no piesprietā soda, nosakot likumā paredzētus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus: nodot nepilngadīgo galvojumā, ievietot mācību un audzināšanas iestādē, uzlikt pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas u.c.

215. Savukārt Kriminālprocesa kodekss paredz nepilngadīgajiem papildus garantijas procesa laikā, nosakot aizstāvja obligātu piedalīšanos nepilngadīgo lietās (98.pants); nepilngadīgā likumisko pārstāvju piedalīšanos tiesā (105., 251.pants); skolotāju un psihologu piedalīšanos nepilngadīgo nopratināšanā (152.pants); īpašu drošības līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem – nodošanu vecāku uzraudzībā (81.pants); īpašus drošības nosacījumus apcietinātiem nepilngadīgajiem apsūdzētajiem (76., 77-1.pants); īpašus lietas iztiesāšanas nosacījumus (264.pants).

Pārsūdzības tiesības

216. Pārsūdzības tiesības Latvijā garantē pastāvošā trīspakāpju tiesu sistēma, kura noteikta likumā "Par tiesu varu". Savukārt Kriminālprocesa kodesā tiek regulēta pārsūdzības tiesību īstenošanas kārtība.

217. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 433.pantu tiesājamais, attaisnotais, viņu aizstāvji un likumiskie pārstāvji, cietušais, civilprasītājs, civilatbildētājs un viņu pārstāvji ir tiesīgi pārsūdzēt apelācijas kārtībā spēkā nestājušos tiesas nolēmumu nolūkā no jauna izskatīt lietu pēc būtības kā faktiski, tā juridiski iemeslu dēļ.

218. Kriminālprocesa kodeksā 438.pants noteic, ka apelācijas sūdzības iesniegšana aptur sprieduma izpildi pilnībā attiecībā uz visiem tiesājamiem šajā lietā. Tai pat laikā kodeksā tiek precizēts, ka apelācijas sūdzība par attaisnojošu spriedumu neaptur sprieduma izpildīšanu daļā par tiesājamā atbrīvošanu no apcietinājuma, mājas aresta vai policijas uzraudzības un ka apelācijas sūdzība, kas iesniegta tikai sakarā ar civilprasības izlemšanu lietā, neaptur sprieduma izpildi daļā par notiesātā kriminālatbildību.

219. Kriminālprocesa kodeksa 448.pants pieļauj pārsūdzēt Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamentā kasācijas kārtībā spēkā nestājušos apelācijas tiesas nolēmumu nolūkā atcelt pārsūdzēto nolēmumu un nosūtīt lietu jaunai izmeklēšanai vai nolēmumu grozīt. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 449.pantu, spriedumu izskatīšana kasācijas kārtībā pieļaujama tikai tajā gadījumā, ja spriedums pamatots uz krimināllikuma pārkāpumu vai kriminālprocesa likuma būtisku pārkāpumu.

220. Saskaņā ar Kriminālprocesa 454.pantu kasācijas sūdzība aptur sprieduma stāšanos likumīgā spēkā attiecībā uz visiem tiesājamiem šajā lietā. Kasācijas sūdzība par attaisnojošu spriedumu neaptur sprieduma izpildi daļā par tiesājamā atbrīvošanu no apcietinājuma, kā arī daļā par mājas aresta vai policijas uzraudzības atcelšanu.

221. Bez tam, Kriminālprocesa kodekss paredz iespēju no jauna izskatīt lietu, kurā ir likumīgi stājies spēkā tiesas spriedums, ja lietā ir atklājušies jauni apstākļi. Par jauniem apstākļiem Kriminālprocesa kodeksā atzīst šādus faktus:

- 1) likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu konstatēta liecinieka liecību vai eksperta atzinuma apzināta nepatiesība, kā arī citu pierādījumu viltojums, uz kuriem balstīts tiesas spriedums vai lēmums;
- 2) likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu konstatēta tiesnešu, prokurora vai izziņas izdarītāja noziedzīga ļaunprātība;
- 3) citi apstākļi, kas taisot spriedumu vai lēmumu nav bijuši zināmi tiesai un kas paši par sevi vai kopā ar agrāk konstatētiem apstākļiem pierāda, ka notiesātais nav vainīgs vai izdarījis vieglāku vai smagāku noziegumu nekā tas, par kuru viņš notiesāts, kā arī pierāda attaisnotā vai tās personas vainu, pret kuru lieta izbeigta.

Tiesības saņemt kompensāciju nepamatotas notiesāšanas gadījumā

222. Kriminālprocesa kodeksa 106.1.pants paredz, ka izbeidzot krimināllietu tādēļ, ka nav noticis noziedzīgs nodarījums, ka nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva, vai tādēļ, ka personas piedalīšanās noziedzīga nodarījuma izdarīšanā nav pierādīta, kā arī taisot attaisnojošu spriedumu, izziņas iestāžu, prokuratūras un tiesas pienākums ir izskaidrot personai kārtību, kādā tā var atjaunot savas aizskartās tiesības un saņemt atlīdzību par tai nodarītajiem zaudējumiem. Zaudējumu atlīdzināšanas noteikumus un kārtību nosaka 1998.gada 28.maijā pieņemtais likums "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu". Minētais likums ir piemērojams visām personām, attiecībā uz kurām zaudējumu atlīdzināšanas tiesiskais pamats radies un atlīdzināšanas gadījumi iestājušies pēc 1991.gada 21.augusta.

223. Likums nosaka apmēru un kārtību, kādā tiek apstiprināti zaudējumi, kas nodarīti fiziskajām personām, kā arī kārtību, kādā tiek nodrošināta tām nodarīto zaudējumu atlīdzināšana – zaudētā darba alga, pabalsti, stipendijas, izņemtās vai konfiscētās mantas vērtība, nepamatots naudas sods un nauda, kas piedzīta, izpildot nepamatotu tiesas spriedumu, izdevumi par juridisko palīdzību taksēs apjomā, negūtie ienākumi (peļņa) u.c.

224. Likums paredz arī sociālās un darba garantijas – nepamatotais brīvības atņemšanas laiks ieskaitāms darba stāžā vai izdienā, bet laiks, par kuru personai atlīdzināmi zaudējumi, likumā noteiktajos gadījumos ieskaitāms arī sociālās apdrošināšanas stāžā, veicot obligātās iemaksas no valsts budžeta.

225. Tai pat laikā minētais likums noteic, ka persona nav tiesīga saņemt zaudējuma atlīdzību, ja ir pierādīts, ka tā apzināti uzņēmusies lietā citas personas vainu vai citādi ar apzinātām darbībām izraisījusi tai nodarīto zaudējumu rašanos.

226. Saskaņā ar likumu, pieteikumus par zaudējumu atlīdzinājumu no personām, kuras ir attaisnotas vai krimināllietas izbeigtas saskaņā ar tiesas nolēmumu vai izbeigta tiesvedība administratīvā lietā izskata Tieslietu ministrija, savukārt pieteikumus, ja krimināllietā izbeigta pirmstiesas izmeklēšanas stadijā, izskata Ģenerālprokuratūra.

Aizliegums tiesāt atkārtoti par to pašu noziegumu

227. Tiesības, kuras nosaka Pakta 14.panta 7.daļa, garantē Kriminālprocesa kodeksa 5.panta 9. un 10.daļas, kas paredz, ka krimināllietu nevar ierosināt, bet ierosinātā lieta jāizbeidz pret personu, par kuru tai pašā apsūdzībā jau ir likumīgā spēkā stājies spriedums vai tiesas lēmums par lietas izbeigšanu uz tāda paša pamata, kā arī pret personu, par kuru tai pašā apsūdzībā ir neatcelts izziņas iestādes vai prokurora lēmums par lietas izbeigšanu, izņemot gadījumus, kad lietas ierosināšanu atzinusi par nepieciešamu tiesa, kuras tiesvedībā atrodas krimināllietā.

228. Līdzīga satura nosacījumi, kas nepieļauj kriminālprocesu, ir iekļauti arī jaunajā Latvijas Kriminālprocesa likuma projekta 5.pantā.

AKTUĀLĀS PROBLĒMAS TIESU SISTĒMĀ UN PASĀKUMI ŠO PROBLĒMU ATRISINĀŠANAI

229. Par vienu no lielākajām Latvijas tiesu sistēmas problēmām jāatzīst tiesu pārslogotība, kas rezultējas garos tiesu procesos, īpaši krimināllietu izskatīšanā, tādējādi apdraudot personu tiesības uz savlaicīgu lietas izskatīšanu. Kā norāda jaunā Kriminālprocesa likuma izstrādes darba grupa savā likumprojekta koncepcijā, šai problēmai ir vairāki cēloņi. Pirmkārt, Latvijā joprojām ir spēkā 1961.gada Latvijas PSR Kriminālprocesa kodekss ar daudziem grozījumiem, kas ir pārdēvēts par Latvijas Kriminālprocesa kodeksu. Daudzo grozījumu un padomiskās izcelsmes rezultātā tas nav organiski vienots. Otrkārt, Kriminālprocesa kodeksā paredzētais process ir ļoti darbietilpīgs, tādēļ arī dārgs un ilgs. Treškārt, no procesa izņemtas visas agrīnās izlemšanas metodes, kas ļautu piemērot kriminālsodam alternatīvus līdzekļus vainīgajām personām. Ceturtkārt, nav izmantotas strauju augošās tehniskās iespējas procesa veicināšanai. Bez tam, Kriminālprocesa kodeksā noteikts lietu izskatīšanas nepārtrauktības princips – tiesnesis nav tiesīgs uzsākt citas lietas izskatīšanu pēc būtības, laikā, kad viņa lietvedībā ir cita lieta. Arī šis princips var padarīt procesu neefektīvu, jo laikā, kad, piemēram, notiek ilgstošas ekspertīzes, vai kāds no procesa dalībniekiem nevar piedalīties procesā veselības stāvokļa dēļ, tiesnesis citu lietu skatīt nevar.

230. Lai risinātu šo problēmu, Latvija ir veikusi virkni pasākumu – tiek celtas jaunas tiesu ēkas (piemēram, kopš 2000.gada Rīgas rajona tiesa strādā jaunās telpās, tiek celta jauna ēka Rīgas apgabaltiesai, kā arī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesai), tiek izstrādāts jauns Latvijas Kriminālprocesa likums, kurā nepieciešams novērst esošā Kriminālprocesa kodeksa nepilnības un iestrādāt mehānismu procesa pabeigšanai saprātīgos termiņos.

231. 2002.gada janvārī ANO pastāvīgais koordinators Latvijā, tieslietu ministre, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un Satversmes tiesas priekšsēdētājs parakstīja vienošanos par projekta "Atbalsts tieslietu sistēmai Latvijā" īstenošanu. Projekts paredz veicināt tiesu varas neatkarību Latvijā, celt juristu kvalifikāciju, kā arī nodrošināt maznodrošinātajiem iespējas saņemt juridiskos pakalpojumus. Lai īstenotu šos mērķus, projekta ietvaros paredzēts izstrādāt jaunu likumu par tiesu varu un tiesu darbinieku kvalifikācijas attīstības un vadības stratēģiju, kā arī sniegt atbalstu Tiesnešu mācību centram, kas nodrošina tiesnešu un citu tiesu darbinieku tālākizglītību. Ir iecerēts arī sākt dialogu ar privātajiem juridisko pakalpojumu sniedzējiem ar mērķi nodrošināt bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu mazaizsargātajiem Latvijas sabiedrības locekļiem.

232. Tieslietu sistēmas atbalstam programmas ietvaros paredzēti 260 tūkstoši ASV dolāru. Projektu īsteno ANO Attīstības programma sadarbībā ar Latvijas Republikas Tieslietu ministriju, Augstāko tiesu, Satversmes tiesu un Tiesnešu mācību centru.

233. Kā atzīst Cilvēktiesību institūts, Latvijas tiesību aktos nav atrisināts jautājums par tiesu spriedumu pieejamības nodrošināšanu personām, kuras nav puses konkrētā lietā. Cilvēktiesību institūts norāda, ka patlaban Interneta tīklā bez maksas ir pieejami tikai Satversmes tiesas spriedumi un Satversmes tiesas sēdes stenogrammas, kā arī vienas vispārējās jurisdikcijas tiesas – Kuldīgas rajona tiesas – spriedumi krimināllietās, savukārt ar citiem spriedumiem ieinteresētās personas var iepazīties attiecīgās tiesas kancelejā vai arhīva, ja tam piekrīt šīs tiesas priekšsēdētājs.

PAKTA 15. PANTS

234. Saskaņā ar spēkā esošā Krimināllikuma 5.pantu, nodarījuma (darbības vai bezdarbības) noziedzīgumu un sodāmību nosaka likums, kas bijis spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā. Šajā pašā pantā noteikts, ka likumam, kas atzīst nodarījumu par nesodāmu, mīkstina sodu vai ir citādi labvēlīgs persona, ja vien attiecīgajā likumā nav noteikts citādi, ir atpakaļejošs spēks, t.i., šis likums attiecas uz nodarījumiem, kas izdarīti pirms šī likuma spēkā stāšanās, kā arī uz personu, kura izcieš sodu vai izcietusi sodu, bet kurai saglabājusies sodāmība. Tāpat minētais pants noteic, ka likumam nav atpakaļejoša spēka tajos gadījumos, ja tas nodarījumu atzīst par sodāmu, pastiprina sodu vai ir citādi nelabvēlīgs personai.

235. Minētais Krimināllikuma pants neierobežo likuma spēku laikā attiecībā uz personām, kas izdarījušas noziegumus pret cilvēci, noziegumu pret mieru, kara noziegumu un piedalījušās genocīdā. Latvija ir atzinusi par sev saistošām 1948.gada konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to, kā arī 1968.gada konvenciju par noilguma neatzīšanu kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci, tādēļ Krimināllikumā īpaši noteikts, ka šīs personas ir sodāmas neatkarīgi no šo noziegumu izdarīšanas laika.

236. Praksē šis pants ticis ievērots, saucot pie kriminālatbildības personas, kas piedalījušās genocīdā pret vietējiem iedzīvotājiem Latvijā pirms un pēc Otrā Pasaules kara, kā arī par piedalīšanos kara noziegumos.

PAKTA 16. PANTS

237. Saskaņā ar Latvijā valdošo tiesību doktrīnu, personai tiesībspēja piemīt kopš dzimšanas, savukārt rīcībspēju persona iegūst līdz ar pilngadības sasniegšanu. Civillikuma 1408.pants papildus noteic, ka rīcībspējas trūkst arī personām, kas atrodas aizgādībā izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ un garā slimiem.

238. Saskaņā ar Civillikuma 219.pantu, nepilngadība abu dzimumu personām turpinās tik ilgi, kamēr tās sasniedz 18 gadu vecumu. Izņēmuma gadījumos un sevišķi svarīgu iemeslu dēļ, kad nepilngadīgā aizbildņi un tuvākie radnieki apliecinā, ka viņš uzvedas nevainojami un spēj patstāvīgi aizsargāt un aizstāvēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus, nepilngadīgo var izsludināt par pilngadīgu arī pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, bet ne agrāk, kamēr viņš sasniedzis pilnus sešpadsmit gadus. Pilngadību pirms termiņa piešķir attiecīgā bāriņtiesa, kuras lēmumu apstiprina tiesa. Par pilngadīgu uzskatāma persona, kas likumā paredzētajā kārtībā stājusies laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma.

239. Latvijas likumu kolīziju normas (Civillikuma 8.pants) noteic, ka fiziskas personas tiesību un rīcības spēja noteicama pēc viņas dzīves vietas likuma. Ja personai ir vairāk dzīves vietu un viena no tām Latvijā, tad viņas tiesību un rīcības spēja, kā arī tiesiskās darbības sekas jāapspriež pēc Latvijas likuma. Ārzemnieku, kam nav rīcības spējas, bet kam to varētu atzīt pēc Latvijas likuma, saista viņa tiesiskā rīcība, kas izdarīta Latvijā.

PAKTA 17. PANTS

240. Satversmes 96.pants paredz, ka "ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību."

241. Krimināllikuma 143.pants paredz atbildību par nelikumīgu iekļūšanu dzīvoklī pret tajā dzīvojošās personas gribu. Saskaņā ar šo pantu, iespējamais sods ir brīvības atņemšana uz laiku līdz diviem gadiem vai arests, vai piespiedu darbs, vai naudas sods līdz četrdesmit minimālajām mēnešalgām. Par tādām pašām darbībām, lietojot vardarbību, draudus vai patvaļīgi piesavinoties valsts amatpersonas nosaukumu, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar naudas sodu līdz astoņdesmit minimālajām mēnešalgām.

242. Savukārt Krimināllikuma 144.pants noteic, ka par personas korespondences, pa telekomunikāciju tīkliem pārraidāmās informācijas noslēpuma tīšu pārkāpšanu, kā arī par tādās informācijas un programmu noslēpuma tīšu pārkāpšanu, kas paredzētas lietošanai sakarā ar datu elektronisko apstrādi, soda ar piespiedu darbu vai ar naudas sodu līdz piecām minimālajām mēnešalgām. Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas mantkārīgā nolūkā, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar arestu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām, atņemot tiesības uz zināmu nodarbošanos uz laiku līdz pieciem gadiem vai bez tā.

243. Saskaņā ar Krimināllikuma 156.pantu, krimināli sodāma ir tīša personas goda aizskaršana vai cieņas pazemošana mutvārdiem, rakstveidā vai ar darbību. Tāpat Krimināllikums paredz atbildību par apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tīšu izplatīšanu iespiestā vai citādā veidā pavairotā sacerējumā, kā arī mutvārdos, ja tā izdarīta publiski (Krimināllikuma 157.pants), kā arī atbildību par goda aizskaršanu un neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī (Krimināllikuma 158. pants).

244. Arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz atbildību par Pakta 17.pantā garantēto tiesību pārkāpšanu, t.i.: par ārstniecības procesā iegūto konfidenciālo ziņu nelikumīga izpaušana (45.3 pants); par masu informācijas līdzekļu izmantošanu, lai iejauktos personiskajā dzīvē (201.4 pants); par informācijas avota noslēpuma izpaušanu (201.8 pants).

245. Kriminālprocesa kodekss izsmeļoši uzskaita situācijas, kad valsts institūcijām ir tiesības iejaukties personas tiesībās uz privātās un ģimenes dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, ievērojot šajā kodeksā noteikto kārtību. Likumā paredzētas šādas procesuālās darbības – kratīšana, personas kratīšana, izņemšana, apskate, aplūkošana, aresta uzlikšana mantai, aresta uzlikšana pasta un telegrāfa korespondencei, telefona sarunu noklausīšanās un informācijas iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem, izmeklēšanas eksperiments un liecību pārbaude uz vietas.

246. Kratīšana tiek veikta, ja izziņas izdarītājam vai prokuroram ir pietiekams pamats domāt, ka kādā telpā vai citā vietā, vai pie kādas personas atrodas noziedzīga nodarījuma rīki, vai noziedzīgā veidā iegūtas vērtības, kā arī citi priekšmeti un dokumenti, kuriem var būt nozīme lietā. Savukārt izņemšana notiek, ja nepieciešams atņemt noziedzīga nodarījuma rīkus, noziedzīgā veidā iegūtas vērtības un citus priekšmetus un dokumentus, kuriem ir nozīme lietā, un ja precīzi zināms, kur un pie kā tie atrodas. Kratīšanu un izņemšanu izdara uz izziņas izdarītāja vai prokurora motivēta lēmuma pamata. Kratīšanu drīkst izdarīt tikai uz tiesneša lēmuma pamata. Neatliekamajos gadījumos ar prokurora piekrišanu kratīšanu drīkst izdarīt bez tiesneša lēmuma, taču tad par to jāpaziņo tiesnesim 24 stundu laikā.

247. Personas kratīšana notiek saskaņā ar kratīšanas iepriekšminēto vispārējo kārtību. Bez īpaša lēmuma to var izdarīt: 1) aizturot vai ievietojot apcietinājumā; 2) ja ir pietiekams pamats domāt, ka persona, kas atrodas tais telpās vai vietā, kur notiek kratīšana vai izņemšana, slēpj pie sevis priekšmetus vai dokumentus, kuriem var būt nozīme lietā.

248. Apskate tiek veikta, lai atklātu noziedzīga nodarījuma pēdas un citus lietiskos pierādījumus, noskaidrotu notikuma apstākļus, kā arī citus apstākļus, kam ir nozīme krimināllietā. Izziņas izdarītājs vai prokurors izdara notikuma vietas apskati, kā arī citas – apvidus, telpu, priekšmetu un dokumentu – apskates.

249. Izziņas izdarītājam vai prokuroram ir tiesības izdarīt apsūdzētā, aizdomās turētā, liecinieka vai cietušā aplūkošanu, ja nepieciešams konstatēt uz viņu miesas noziedzīga nodarījuma pēdas vai sevišķas pazīmes, bet nav vajadzīga tiesmedicīniskā ekspertīze. Par aplūkošanas izdarīšanu izziņas izdarītājs vai prokurors pieņem

lēmumu. Lēmums par aplūkošanu ir obligāts personai, uz kuru tas attiecas. Ja aizdomās turētais vai apsūdzētais atsakās no aplūkošanas, izziņas izdarītājs vai prokurors ir tiesīgs aplūkošanu izdarīt piespiedu kārtā, norādot par to protokolā.

250. Aresta uzlikšana mantai nozīmē, ka, lai nodrošinātu civilprasību vai iespējamo mantas konfiskāciju, izziņas izdarītājam vai prokuroram jāuzliek arests apsūdzētā vai aizdomās turētā, vai to personu mantai, kuras pēc likuma ir materiāli atbildīgas par viņu darbību, vai citu personu mantai, pie kurām atrodas noziedzīgā kārtā iegūtā manta. Arestu mantai var uzlikt vienlaikus ar kratīšanu vai izņemšanu vai patstāvīgi. Par aresta uzlikšanu mantai, izziņas izdarītājs vai prokurors sastāda motivētu lēmumu.

251. Aresta uzlikšanu korespondencei un tās izņemšanu pasta un telegrāfa iestādēs var izdarīt tikai izmeklējot smagus un sevišķi smagus noziegumus un uz tiesneša vai tiesas lēmuma pamata. Saņēmis tiesneša vai tiesas lēmumu korespondences izņemšanai, izziņas izdarītājs vai prokurors nosūta lēmumu par izņemšanu attiecīgajai pasta un telegrāfa iestādei, liek korespondenci aizturēt un paziņo savu ierašanās laiku izņemšanas izdarīšanai.

252. Pamatojoties uz tiesas vai tiesneša lēmumu konkrētajā krimināllietā par noziegumiem, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka sarunu noklausīšanās vai informācijas iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem var sniegt ziņas, kam ir būtiska nozīme lietā, drīkst noklausīties noziedzīga nodarījuma izdarīšanā aizdomās turētās personas vai apsūdzētā sarunas pa telefonu un citām sarunu ierīcēm, kā arī drīkst iegūt informāciju no tehniskajiem līdzekļiem, kurus izmanto aizdomās turētā persona vai apsūdzētais. Lēmumu par sarunu noklausīšanos vai informācijas iegūšanu no tehniskajiem līdzekļiem nosūta izpildīšanai policijai. Ja pret cietušu, liecinieku vai citām personām, kuras piedalās lietā ir izteikti draudi pielietot vardarbību, izspiešanu vai izdarīt citas pretlikumīgas darbības, pēc šo personu iesnieguma un ar viņu piekrišanu var noklausīties šo personu telefona vai citu sarunu ierīču sarunas bez tiesas vai tiesneša lēmuma.

253. Lai noskaidrotu, vai zināmos apstākļos un zināmā veidā varējis notikt kāds notikums vai darbība, kam ir nozīme lietā, kā arī lai pārbaudītu izmeklēšanā iegūtos datus, izziņas izdarītājs vai prokurors var izdarīt izmeklēšanas eksperimentu. Aizliegts izdarīt izmeklēšanas eksperimentu, kas pazemo personas cieņu, apdraud tās dzīvību un veselību, pārkāpj sabiedrisko drošību un morāles normas vai kas var radīt būtisku kaitējumu valsts un sabiedriskajam īpašumam un personas mantai. Par izmeklēšanas eksperimentu tiek sastādīts protokols, bet vajadzības gadījumā izziņas izdarītājs vai prokurors pieņem attiecīgu lēmumu.

254. Izziņas izdarītājs vai prokurors var pārbaudīt uz vietas apsūdzētā, aizdomās turētā, cietušā vai liecinieka liecības viņu pašu klātbūtnē. Pārbaude notiek salīdzinot liecības ar vietas apstākļiem. Attiecīgas darbības pieļaujamas ar nosacījumu, ka tās nepazemo dalībnieku un apkārtējo personu cieņu un nav kaitīgas viņu veselībai. Par liecību pārbaudi uz vietas tiek sastādīts protokols.

255. Līdzīgi kā Kriminālprocesa kodeksā, arī Operatīvās darbības likumā ir iekļautas normas, kas nepieļauj patvaļīgu un nepamatotu iejaukšanos personas tiesībās uz mājokļa un korespondences neaizskaramību. Saskaņā ar minētā likuma 8. pantu operatīvā korespondences kontrole, operatīvā informācijas iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem, operatīvā nepublisku sarunu slepena noklausīšanās (arī pa tālruni, ar elektroniskajiem un cita veida sakaru līdzekļiem) un operatīvā iekļūšana veicama ar tiesnešu akceptu. Atļauju veikt šos operatīvās darbības pasākumus var izsniegt uz laiku līdz trim mēnešiem un pamatotas nepieciešamības gadījumā to var pagarināt, taču tikai uz to laiku, kamēr attiecībā uz personu tiek veikta operatīvā izstrāde. Izņēmumu gadījumos, tas ir, kad jārikojas nekavējoties, lai novērstu valstij svarīgu interešu apdraudējumu, terora vai diversijas aktu, slepkavību vai citu smagu noziegumu, kā arī tad, kad reāli ir apdraudēta personas vai tās tuvu radnieku dzīvība, veselība vai īpašums, šos operatīvās darbības pasākumus var veikt bez tiesneša akcepta. Par to 24 stundu laikā jāpaziņo prokuroram un 72 stundu laikā jāsaņem tiesneša akcepts. Pretējā gadījumā operatīvās darbības pasākumu veikšana ir jāpārtrauc. Pie tam, šā likuma 5. pants nosaka, ja persona

uzskata, ka operatīvās darbības subjekts ar savu rīcību ir pārkāpis tās likumīgās tiesības un brīvības, šī persona ir tiesīga iesniegt sūdzību prokuroram, kas, veicis pārbaudi, sniedz atzinumu par operatīvās darbības subjekta amatpersonu atbilstību likumam, vai arī tā var griezties ar prasību tiesā.

256. Personas tiesības uz personiskās dzīves neaizskaramību, mājokļa neaizskaramību, korespondences noslēpumu, goda un cieņas aizsardzību tiek paredzētas arī vairākos citos tiesību aktos, kas regulē sabiedriskās attiecības specifiskās jomās.

257. Likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 7.pants noteic, ka aizliegts publicēt korespondences, telefonsarunu un telegrafisko ziņojumu saturu bez adresāta un autora vai viņu mantinieku piekrišanas, kā arī informāciju, kura aizskar fizisko un juridisko personu godu un cieņu un ceļ tām neslavu. Tāpat aizliegts publicēt ziņas par personas veselības stāvokli bez viņu piekrišanas.

258. 1997.gada Ārstniecības likuma 50. pants paredz, ka ziņas par pacienta ārstēšanu, slimības diagnozi un prognozi, kā arī ziņas, ko ārstniecības personas ārstniecības procesā ieguvušas par pacienta un viņa tuvāko radnieku privāto dzīvi, ir konfidenciālas. Atbildība par šī noteikuma pārkāpšanu ir paredzēta Administratīvo pārkāpumu kodeksa 45.3.pantā, saskaņā ar kuru sods par ārstniecības procesā iegūto konfidenciālo ziņu nelikumīgu izpaušanu ir līdz 250 latiem.

PAKTA 18. PANTS

259. Visu personu tiesības uz domas un apziņas brīvību ir garantētas Satversmē, kuras 99.pants paredz, ka "Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts." Savukārt Krimināllikuma 150.pants paredz atbildību par personas tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu, jebkuru priekšrocību radīšanu personām atkarībā no šo personu attieksmes pret reliģiju. Tāpat Krimināllikums (151.pants) paredz atbildību par reliģisko rituālu tīšu traucēšanu, ja šie rituāli nepārkāpj likumu un nav saistīti ar personas tiesību aizskaršanu.

260. Nolūkā regulēt sabiedriskās attiecības, kas veidojas, īstenojot apziņas brīvību, 1995.gadā tika pieņemts jauns Reliģisko organizāciju likums. Šī likuma mērķis ir garantēt Latvijas iedzīvotājiem tiesības uz reliģijas brīvību, kas ietver tiesības brīvi noteikt savu attieksmi pret reliģiju, individuāli vai kopā ar citiem pievērsties kādai reliģijai vai nepievērsties nevienai no tām, brīvi mainīt savu reliģisko vai citu pārliecību, veikt reliģisko darbību, kā arī paust savu reliģisko pārliecību, ievērojot spēkā esošos likumdošanas aktus. Saskaņā ar likumu vienas konfesijas vai reliģijas ticīgie draudzē apvienojas uz brīvprātības principa pamata. Personām, kuras kopīgi nodevušās reliģijai vai ticībai, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību, reliģiskā organizācija nav obligāti jāreģistrē valsts institūcijā.

261. Reliģisko organizāciju likums paredz, ka valsts atzīst vecāku un aizbildņu tiesības audzināt savus bērnus saskaņā ar savu reliģisko pārliecību. Tas tiek ievērots arī gadījumā, ja jaunieši līdz 18 gadu vecumam vēlas iestāties draudzē, jo likums prasa vecāku vai aizbildņu rakstveida atļauju, un valsts un pašvaldību skolās, mācot kristīgās ticības mācību. Nepilngadīgās personas iesniegumu par vēlēšanos apgūt kristīgās ticības mācību iesniedz ar vecāku vai aizbildņu rakstveida piekrišanu. Ja nepilngadīgā persona ir jaunāka par 14 gadiem, tās vietā iesniegumu iesniedz šīs personas vecāki vai aizbildņi.

262. Latvijā šobrīd pastāv dažādas reliģiskās minoritātes, piemēram, jūdaisti, musulmaņi, budisti, krišnaīti u.c. Personām, kas pieder pie šīm minoritātēm, netiek ierobežotas tiesības piekopt savu reliģiju un izpildīt tās rituālus. Šajā ziņā reliģisko minoritāšu piederīgajiem tiesības neatšķiras no Latvijā tradicionāli pastāvošo reliģisko konfesiju ticīgo tiesībām. Vienīgi to konfesiju un reliģiju draudzēm, kuras pirmo reizi uzsāk savu darbību Latvijā, pirmo desmit gadu laikā jāpārreģistrējas ik gadu, lai valsts institūcija pārliecinātos par attiecīgo draudžu lojalitāti pret Latvijas valsti un to darbības atbilstību tiesību aktiem.

263. Līdz 2001.gada 31.augustam Tieslietu ministrijā un Reliģisko lietu pārvaldē bija reģistrētas 1093 reliģiskās organizācijas (1077 draudzes, 13 reliģiskās savienības un 3 diacēzes), kā arī 24 reliģisko organizāciju iestādes (14 iestādes, 9 kolsteri un 1 biedrība). Reģistrācijas dokumentu neatbilstības likumam dēļ reģistrācija tika atteikta 5 reliģiskām organizācijām, no kurām viena jau ir novērsusi norādītās nepilnības un ir tikusi reģistrēta. Neviena reliģiskā organizācija nav tikusi izslēgta no reliģisko organizāciju reģistra.

264. Jāatzīst, ka patlaban nepastāv tiesisks regulējums atsevišķiem reliģijas brīvības īstenošanas aspektiem. Lai atrisinātu izveidojušos situāciju, ir izveidotas vairākas starpministriju darba grupas, kuru uzdevums ir izstrādāt nepieciešamos tiesību aktus.

265. 2000.gada 1.novembrī tieslietu ministre ar rīkojumu izveidoja darba grupu, kuras uzdevums bija izstrādāt noteikumu projektu par kapelānu dienestu. Darba grupas sastāvā tika iekļauti Tieslietu ministrijas Reliģisko lietu pārvaldes, Aizsardzības ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Valsts policijas, Ārlietu ministrijas, Ārsts biedrības, kā arī dažādu konfesiju pārstāvji. Patlaban Ministru kabineta noteikumu projekts ir iesniegts izskatīšanai valdībā.

266. 2000.gada 18.oktobrī Ministru kabinets ar rīkojumu izveidoja darba grupu alternatīvā dienesta ieviešanai nepieciešamo tiesību aktu izstrādei. Darba grupa ir sagatavojusi un iesniegusi Ministru kabinetā gan Alternatīvā dienesta likuma projektu, gan vairākus ar šo likumu saistītus grozījumus citos tiesību aktos (piemēram, grozījumi nepieciešami Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, Krimināllikumā, Obligātā militārā dienesta likumā). Saskaņā ar sagatavoto projektu, Alternatīvā dienesta likuma mērķis ir noteikt alternatīvā dienesta pildīšanas kārtību un garantēt cilvēka domu, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, saistot to ar pilsoņa pienākumiem pret valsti.

267. Joprojām aktuāla ir diskusija par atsevišķu konfesiju prasībām piešķirt valsts brīvdienas šo konfesiju nozīmīgākajos reliģiskajos svētkos, kā arī par nepieciešamību vienkāršot reliģisko savienību reģistrāciju.

PAKTA 19. PANTS

268. Satversmes 100.pants paredz, ka "ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta."

Vārda un uzskatu brīvība

269. Likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 1.pantā noteikts, ka jebkurai personai, jebkurām personu grupām, valsts iestāžu un visu veidu uzņēmumu un organizāciju institūcijām ir tiesības brīvi paust savus uzskatus un viedokļus, izplatīt paziņojumus presē un citos masu informācijas līdzekļos, saņemt ar to starpniecību informāciju par jebkuru tās interesējošu jautājumu vai sabiedrības dzīvi. Šis pats pants arī paredz, ka preses un citu masu informācijas līdzekļu cenzūra nav atļauta, kā arī to, ka nav atļauta nekāda preses un citu masu informācijas līdzekļu monopolizācija.

270. Savukārt likuma "Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm" 19.pants noteic, ka sapulcēs, gājienos un piketos pastāv vārda brīvība. Tai pat laikā šis pats likums paredz, ka "Minēto pasākumu [sapulču, gājienu un piketu] laikā aizliegts vērsties pret Latvijas Republikas neatkarību, izteikt priekšlikumus par Latvijas valsts iekārtas vardarbīgu grozīšanu, aicināt nepildīt likumus, sludināt vardarbību, nacionālo un rasu naidu, klaju fašisma vai komunisma ideoloģiju, veikt kara propogandu, kā arī slavēt vai aicināt izdarīt noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus".

271. Savā atzinumā Cilvēktiesību insitūts uzsver, ka 2001.gada 13.decembrī tika izdarīti grozījumi likumā "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem". Pirms tam likums noteica, ka, ja to pieprasa tiesa vai prokurors, masu informācijas līdzekļiem ir jāuzrāda informācijas avots. Savukārt jaunie grozījumi paredz, ka ar 2002.gada 1.jūliju tikai tiesa, ievērojot samērīguma principu, varēs prasīt uzrādīt informācijas avotu, pie tam tikai gadījumos, ja nepieciešams aizsargāt personas vai sabiedrības būtiskas intereses.

Tiesības brīvi iegūt un izplatīt informāciju

272. 1998.gadā tika pieņemts Informācijas atklātības likums, kura mērķis ir nodrošināt sabiedrībai pieejamu informāciju, kas normatīvajos aktos noteikto funkciju veikšanai ir valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību iestāžu rīcībā. Saskaņā ar šajā likumā iestrādāto principu, informācija ir sabiedrībai pieejama visos gadījumos, kad likumā nav noteikts pretējais. Likuma 5.pants par ierobežotas pieejamības informāciju atzīst informāciju par uzņēmējdarbības noslēpumiem, par personas privāto dzīvi, par eksāmeniem, atestācijām un konkursiem, kā arī informāciju, kas ir paredzēta iestādes iekšējai lietošanai un informāciju, kurai ierobežota pieejamība noteikta ar likumu (piemēram, valsts noslēpumu saturoša informācija, kā to paredz likums "Par valsts noslēpumu").

273. Jau iepriekš minētā likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 7.pantā noteikts: "Aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, kas aicina uz vardarbību un pastāvošās iekārtas gāšanu, propogandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz kādu noziegumu."

PAKTA 20. PANTS

274. Krimināllikuma 77.pants paredz atbildību par publisku aicinājumu uz agresīvu karu vai militāra konflikta izraisīšanu. Sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz astoņiem gadiem.

275. Savukārt Krimināllikuma 78.pants paredz atbildību par darbībām, kas apzināti vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī par apzinātu personas ekonomisko, politisko vai sociālo tiesību tiešu vai netiešu ierobežošanu vai tiešu vai netiešu priekšrocību radīšanu personai atkarībā no tās rases vai nacionālās piederības. Sods par šādām darbībām ir brīvības atņemšana uz laiku līdz trim gadiem vai naudas sods līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām. Savukārt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem var sodīt personas par iepriekš aprakstītajām darbībām, ja tās ir saistītas ar vardarbību, krāpšanu vai draudiem, kā arī tad, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks.

276. Krimināllikuma 71.pants paredz sodu – mūža ieslodzījumu vai brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz divdesmit gadiem – par genocīdu, t.i., par tīšu darbību nolūkā pilnīgi vai daļēji iznīcināt kādu nacionālu, etnisku, rases, sociālu, noteiktas kopīgas pārliecības vai ticības cilvēku grupu kā tādu, šādas grupas locekļus nogalinot, nodarot viņiem dzīvībai vai veselībai bīstamus miesas bojājumus vai novedot viņus līdz psihiskai saslimšanai, tīši radot viņiem tādus dzīves apstākļus, kas pilnīgi vai daļēji šos cilvēkus fiziski iznīcina, lietojot līdzekļus, kuru mērķis ir novērst bērnu dzimšanu šādā grupā, vai nododot bērnus piespiedu kārtā no vienas cilvēku grupas otrā.

277. Likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 7.pantā noteikts, ka ir "Aizliegts publicēt informāciju, kas ir valsts noslēpums vai cits ar likumu speciāli aizsargāts noslēpums, kas aicina uz vardarbību un pastāvošās iekārtas gāšanu, propogandē karu, cietsirdību, rasu, nacionālo vai reliģisko pārkāpumu un neiecietību, kūda uz kādu noziegumu."

278. Savukārt likums "Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm" 10.pantā paredz, ka "Minēto pasākumu [sapulču, gājienu un piketu] laikā aizliegts vērsties pret Latvijas Republikas neatkarību, izteikt priekšlikumus par Latvijas valsts iekārtas vardarbīgu grozīšanu, aicināt nepildīt likumus, sludināt vardarbību, nacionālo un rasu naidu, klaju fašisma vai komunisma ideoloģiju, veikt kara propogandu, kā arī slavēt vai aicināt izdarīt noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus."

279. Radio un televīzijas likuma 17.pants noteic, ka raidorganizācijas (radio, televīzija) programmā nedrīkst ietvert sižetus, kuros nevajadzīgi izcelta vardarbība, pornogrāfija, musinājums uz nacionālo vai rasu naidu vai nesaticību, uz nacionālo goda un cieņas pazemošanu, aicinājums uz karu vai militārā konflikta izraisīšanu.

280. Savu attieksmi pret nepieļaujāmību paust idejas, kas pamatojas uz rasu pārkāpumu vai naidu vai kūda uz rasu diskrimināciju Latvija ir izteikusi arī Pilsontības likumā, kura 11.pants paredz, ka "Latvijas pilsonībā netiek uzņemtas personas, kuras pēc 1990.gada 4.maija paudušas fašisma, šovinisma, nacionālsociālisma, komunisma vai citas totalitāras idejas vai musinājušas uz nacionālo vai rasu naidu vai nesaticību, ja tas konstatēts ar tiesas spriedumu."

PAKTA 21. PANTS

281. Tiesības uz miermīlīgi sapulču rīkošanu ir nostiprinātas Satversmes 103.pantā, kurš paredz, ka "valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību". Likuma "Par sapulcēm, gājieniem, piketiem" 3.pants noteic, ka "katram cilvēkam atbilstoši šim likumam ir tiesības organizēt miermīlīgas sapulces, gājienu un piketus, kā arī piedalīties tajos.". Šis pats pants paredz, ka "šo tiesību izmantošanu nedrīkst pakļaut nekādiem ierobežojumiem, izņemot tos, kas ir noteikti ar likumu un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedrības drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu sabiedrības veselību un tikumību, kā arī citu cilvēku tiesības un brīvības. Valsts ne tikai nodrošina pulcēšanās iespējas, bet arī gādā, lai pulcēšanās netiktu traucēta."

282. Pasākumu rīkošanai tā organizatoram ir jāsaņem no attiecīgās pašvaldības izziņa, kas apliecina, ka pašvaldībai nav iebildumu pret pasākuma rīkošanu. Netiek pieļautas vienīgi tādas sapulces, gājieni un piketi, kas organizēti, neievērojot likumā noteiktās prasības. Sapulces, gājiena vai piketa vadītājs un viņa palīgi atbild par šā likuma noteikumu ievērošanu un par kārtības uzturēšanu pasākuma laikā. Kārtības uzturēšanu viņi nodrošina gan personīgi, gan ar kārtības uzturētāju palīdzību.

283. Saskaņā ar minēto likumu pasākumu laikā aizliegts vērsties pret Latvijas neatkarību, izteikt priekšlikumus par Latvijas valsts iekārtas vardarbīgu grozīšanu, aicināt nepildīt likumus, sludināt vardarbību, nacionālo un rasu naidu, klaju fašisma vai komunisma ideoloģiju, veikt kara propagandu, kā arī slavēt vai aicināt izdarīt noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus. Tāpat organizēto pasākumu laikā aizliegts:

- 1) turēt pie sevis ieročus vai citus priekšmetus, kas pēc sava rakstura ir paredzēti vai var tikt piemēroti miesas bojājumu nodarīšanai cilvēkiem vai mantas bojāšanai;
- 2) būt apgādātam ar pasīvās aizsardzības līdzekļiem (ķiveri, kasku, bruņuvēstī u.tml.);
- 3) slēpt savu seju zem maskas;
- 4) tērpties formas tērpā vai tam līdzīgā tērpā, lai paustu noteiktus politiskos uzskatus;
- 5) izmantot bijušās PSRS, Latvijas PSR un fašistiskās Vācijas karogus, ģerboņus un himnas;
- 6) veikt darbības, kas ir pretrunā ar tikumību;
- 7) rīkoties tādā veidā, kas rada draudus sapulces, gājiena vai piketa dalībnieku vai citu personu drošībai un veselībai.

284. Administratīvo pārkāpumu kodeksa 226.pants nosaka administratīvo atbildību par sabiedrisko pasākumu organizēšanas un norises kārtības pārkāpšanu, bet Krimināllikuma 226. pantā noteikta atbildība par sabiedrisko pasākumu organizēšanas vai norises kārtības pārkāpšanu, ko izdarījis pasākuma organizētājs vai cita persona, ja tās rezultātā iestājušās smagas sekas.

PAKTA 22. PANTS

Tiesības uz biedrošanās brīvību

285. Satversmes 102.pants noteic, ka "ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās". 103.pants paredz, ka "valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājiju, kā arī piketu brīvību".

286. Likums "Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām" paredz kārtību, kādā tiek dibinātas sabiedriskas organizācijas, nosaka šo organizāciju statusu, kā arī darbības principus. Šis likums arī paredz, kādos gadījumos sabiedriskā organizācija netiek reģistrēta vai tās darbība tiek pārtraukta.

287. Minētā likuma 13.pants paredz, ka sabiedriskās organizācijas un to apvienības netiek reģistrētas, ja iesniegtie statūti vai programmas dokumenti liecina, ka sabiedriskās organizācijas vai sabiedrisko organizāciju apvienības mērķi vai darbība ir pretrunā ar Satversmi, likumiem vai Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Likums arī noteic (9.pants), ka ir aizliegti sabiedrisko organizāciju un to apvienību nosaukumi, nosaukumu saīsinājumi un simbolika, kas rada pozitīvu attieksmi pret vardarbību vai noziedzīgu nodarījumu.

288. Saskaņā ar likuma 34.pantu sabiedriskās organizācijas vai sabiedrisko organizāciju apvienības darbību var apturēt vai izbeigt tiesa. Sabiedriskās organizācijas darbība tiek apturēta uz laiku līdz sešiem mēnešiem, ja šī sabiedriskā organizācija turpina nelikumīgu darbību pēc tam, kad saņemts brīdinājums par šādas darbības izbeigšanu vai arī gada laikā no dienas, kad tā saņēmusi brīdinājumu par nelikumīgās darbības izbeigšanu, atkārtoti pārkāpj Satversmi, likumus vai citus normatīvos aktus.

289. Tiesa var izbeigt sabiedriskās organizācijas darbību, ja sabiedriskā organizācija vai tās teritoriālā struktūrvienība pieļauj šādus likumpārkāpumus:

1) neizpilda tiesas nolēmumu par darbības apturēšanu vai tiesas noteiktajā termiņā nenovērš likuma pārkāpumu, sakarā ar kuru tās darbība bija apturēta;

2) tīši pieļauj noziedzīgus nodarījumus;

3) aicina Latvijas iedzīvotājus vai savus biedrus nepildīt (pārkāpt) likumus un citus normatīvos aktus vai izdarīt noziedzīgus nodarījumus;

4) lieto šā likuma 9.pantā minētos nosaukumus, nosaukumu saīsinājumus vai simboliku;

5) sabiedriskajās vietās, presē vai citos izplatīšanai sabiedrībā paredzētos iespiedmateriālos, citos masu saziņas līdzekļos vai atklātās sapulcēs sludina rasu, nacionālā vai reliģiskā naida idejas, slavina, atbalsta noziedzīgus nodarījumus vai pauž pozitīvu attieksmi pret tiem.

290. Kopš 1993. gada krasi pieaudzis jaundibināto sabiedrisko organizāciju skaits. Tā 2000.gadā Latvijā tika reģistrētas 897 jaunas sabiedriskās organizācijas, bet jau 2001. gada pirmajā pusgadā – 551.

Tiesības dibināt arodbiedrības un iestāties tajās

291. Saskaņā ar Satversmes 108.pantu strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Šis pats pants paredz, ka valsts aizsargā arodbiedrību brīvību. Darba likumu kodeksa 229.pants paredz tiesības apvienoties darbinieku arodu organizācijās pēc profesiju, nozaru un teritoriālā principa vai citiem principiem. Latvija ir arī Starptautiskās darba organizācijas 1948.gada konvencijas par asociāciju brīvību un tiesību aizsardzību, apvienojoties arodbiedrības, dalībvalsts.

292. Arodbiedrību dibināšanas un darbības vispārīgie jautājumi tiek regulēti likumā "Par arodbiedrībām". Likumā "Par arodbiedrībām" ir nostiprināta tiesība veidot arodbiedrības, kuru galvenais mērķis ir pārstāvēt un aizstāvēt savu biedru darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses.

293. Arī jaunajā Darba likumā noteikts, ka gan darbiniekiem, gan darba devējiem ir tiesības apvienoties organizācijās un iestāties tajās, lai aizstāvētu savas sociālās, ekonomiskās un profesionālās tiesības un intereses. Saskaņā ar Darba likuma 8.pantu, darbinieka piederība šādai organizācijai vai darbinieka vēlme

iestāties tajās nevar būt par pamatu atteikumam noslēgt darba līgumu, darba līguma uzteikumam vai citādi darbinieka tiesību ierobežošanai.

294. Darba likuma izpratnē arodbiedrības ir darbinieku pārstāvības veids darbinieku tiesību un interešu aizstāvībai, un tām ir šādas tiesības:

- 1) pieprasīt un saņemt no darba devēja informāciju par uzņēmuma ekonomisko un sociālo stāvokli;
- 2) laikus saņemt informāciju un konsultēties ar darba devēju, pirms tas pieņem tādus lēmumus, kuri var skart darbinieku intereses, it īpaši lēmumus, kuri var būtiski ietekmēt darba samaksu, darba apstākļus un nodarbinātību uzņēmumā. Konsultēšanās šā likuma izpratnē ir viedokļu apmaiņa un dialogs starp darbinieku pārstāvjiem un darba devēju;
- 3) piedalīties darba samaksas noteikumu, darba vides, darba apstākļu un darba laika organizācijas noteikšanā un uzlabošanā, kā arī darbinieku drošības un veselības aizsardzībā;
- 4) ieiet uzņēmuma teritorijā, kā arī piekļūt darba vietām;
- 5) rīkot darbinieku sapulces uzņēmuma teritorijā un telpās;
- 6) uzraudzīt, kā darba tiesiskajās attiecībās tiek ievēroti normatīvie akti, darba koplīgums un darba kārtības noteikumi.

295. 1999.gadā tika pieņemts Darba devēju organizāciju un to apvienību likums, kas noteic darba devēju organizāciju tiesisko statusu un sistēmu, kā arī tiesības un pienākumus attiecībās ar arodbiedrībām, valsts un pašvaldību institūcijām. Saskaņā ar šo likumu darba devēju organizāciju uzdevums ir pārstāvēt savu biedru intereses attiecībās ar arodbiedrībām un valsts un pašvaldību institūcijām. Likumā īpaši noteikts, ka darba devēju apvienības nedrīkst tieši vai netieši ierobežot darbinieku tiesības apvienoties arodbiedrībās vai ietekmēt to darbību.

296. Saskaņā ar Darba devēju organizāciju un to apvienību likumu, var būt šādi darba devēju organizāciju apvienību veidi:

- 1) Latvijas darba devēju organizāciju apvienība;
- 2) nozares darba devēju organizāciju apvienība;
- 3) teritoriālā darba devēju organizāciju apvienība.

297. Ievērojot šo klasifikāciju, likuma 11.pantā noteiktas darba devēju organizāciju un apvienību attiecības ar arodbiedrībām. Saskaņā ar šo pantu Latvijas darba devēju organizāciju apvienība veic pārrunas, savu biedru vārdā slēdz darba koplīgumus un ģenerālvienošanās, vienojas par vispārējiem sadarbības principiem, veic pārrunas par konflikta situāciju atrisināšanu ar Latvijas nozaru un profesionālo arodbiedrību savienību, kas pārstāv visvairāk no valstī strādājošajiem. Nozaru darba devēju organizācijas un to apvienības veic pārrunas, slēdz vienošanās ar nozaru arodbiedrībām, veicina streiku izraisījušo konfliktu un citu konfliktu novēršanu nozaru līmenī. Savukārt teritoriālās darba devēju organizācijas un to apvienības veic pārrunas, slēdz vienošanās ar teritoriālajām arodbiedrībām, veicina streiku izraisījušo konfliktu un citu konfliktu novēršanu teritoriālajā līmenī.

PAKTA 23. PANTS

298. Satversmes 110.pants paredz, ka "valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības."

Tiesības noslēgt laulību

299. Civillikumā ir iekļauti laulības noslēgšanas vispārīgie principi – abu personu brīva griba, vienlīdzīgas tiesības, monogāmija. Civillikumā noteikti šķēršļi laulības noslēgšanai attiecas vienīgi uz personas vecumu un tiesisko statusu iepretim personai, ar kuru vēlās noslēgt laulību. Civillikums un likums "Par civilstāvokļa aktiem" paredz, ka laulību nedrīkst slēgt bez personas, kas stājas laulībā, brīvas un pilnīgas piekrišanas. Minētā likumu norma kā obligāta ietverta laulības noslēgšanas rituālā, un tās pārkāpumi nevienā dzimtsarakstu nodaļā nav konstatēti.

300. Civillikums ļauj laulāties no astoņpadsmit gadu vecuma, bet izņēmuma gadījumā ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu var doties laulībā persona, kas sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, ja laulība tiek noslēgta ar pilngadīgu personu. Ja vecāki vai aizbildņi bez svarīga iemesla liedzas dot atļauju, tad atļauju var dot bāriņtiesa pēc tās vietas, kur dzīvo vecāki vai iecelti aizbildņi.

301. Lai nodrošinātu valsts aizsardzību laulībai un ģimenei, radītu pamatus stabili laulības attiecību veidošanai, Civillikuma Ģimenes tiesību daļā un likumā "Par civilstāvokļa aktiem" ir noteikti obligāti laulības noslēgšanas noteikumi, kuru neievērošana ir pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Šie noteikumi, kas Civillikumā definēti kā "šķēršļi laulības noslēgšanai" ir minimāli nepieciešami, lai nodrošinātu veselīgu ģimenes attiecību pamatu veidošanu, brīvu un brīvprātīgu laulības noslēgšanu, vienlaulības principa ievērošanu. Šie noteikumi ir vienādi obligāti kā valsts dzimtsarakstu reģistrācijas iestādēm – Dzimtsarakstu nodaļām, Latvijas diplomātiskajām un konsulārajām iestādēm, kas reģistrē laulību, tā arī garīdzniekiem, kuriem ir tiesības reģistrēt laulību. Minētie šķēršļi laulības noslēgšanai ir rīcības nespēja, tuva radniecība, adopcijas attiecības, dubultlaulības aizliegums, laulības aizliegums viena dzimuma personām.

302. Laulību var noslēgt dzimtsarakstu nodaļā vai baznīcā, ja laulājamie pieder pie ev.-luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo (judaistu) konfesijas.

303. Kopš sākotnējā ziņojuma iesniegšanas ir pieņemti vairāki būtiski grozījumi tiesību aktos, kas regulē tiesības doties laulībā. Piemēram, ir paplašināts likuma "Par civilstāvokļa aktiem" 15.pants, kura 3.daļa paredz, ka ārvalstnieks vai bezvalstnieks Latvijā var doties laulībā ar ārvalstnieku vai bezvalstnieku, ja abiem laulājamiem laulības noslēgšanas brīdī ir derīgas pastāvīgās uzturēšanās atļaujas vai arī ja vienam laulājamam ir pastāvīgas uzturēšanās atļauja, bet otrs laulības noslēgšanas brīdī Latvijā uzturas likumīgi.

Laulāto vienlīdzība

304. Civillikuma 85.pants noteic, ka "ģimenes kopdzīves kārtošana abiem laulātajiem ir vienādas tiesības.". Tāpat Civillikums ļauj laulātajiem brīvi izvēlēties vai nu viena laulātā pirmslaulību uzvārdu par savu kopējo uzvārdu, vai arī paturēt katram savu uzvārdu un nepieņemt kopēju laulības uzvārdu.

305. Saskaņā ar Civillikuma 180.pantu, ja laulību šķir vai atzīst par neesošu un vecāki nevar vienoties, pie kura no viņiem lai paliek bērni, tad šo jautājumu, uzklusot pēc iespējas bērnu vēlēšanos, ja pēdējie sasnieguši septiņu gadu vecumu, izšķir tiesa, ievērojot bērnu intereses. Turklāt bāriņtiesas un pagasttiesas pirms tam veic attiecīgās ģimenes izpēti un bērna interesēs dod atzinumu tiesai.

306. Civillikuma 181. pants paredz vecāku varas realizēšanas nosacījumus, ja vecāki dzīvo šķirti. Savukārt Civillikuma 182. pants nosaka, ka katrs no vecākiem var satikties ar bērniem, kas atstāti pie otra, izņemot gadījumu, kad satikšanās kaitē bērnam. Šīs tiesības izlietošanas laiku un veidu, ja vecāki par to nespēj vienoties, nosaka bāriņtiesa. Ja tās lēmumu nepilda, strīdu izšķir tiesa.

PAKTA 24. PANTS

307. Satversmes 110.pants paredz, ka "valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības." Tāpat Latvijai ir saistoša 1989.gada ANO konvencija par bērna tiesībām.

308. 1998.gadā tika pieņemts Bērnu tiesību aizsardzības likums, kura mērķis ir noteikt bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību, ņemot vērā, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība. Tāpat likumā ietverti pamatnosacījumi, saskaņā ar kuriem tiek kontrolēta bērna uzvedība un tiek noteikta viņa atbildība; likums reglamentē vecāku un citu fizisko un juridisko personu, kā arī valsts un pašvaldību tiesības, pienākumus un atbildību par bērna tiesību ievērošanu.

309. Likuma 3.pantā noteikts, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no bērna viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

310. Lai veicinātu bērna tiesību ievērošanu valstī, 1995.gadā Izglītības un zinātnes ministrijas pārraudzībā tika izveidots Valsts bērna tiesību aizsardzības centrs. Šī Centra uzdevums ir uzraudzīt likumu un citu normatīvo aktu ievērošanu bērna tiesību aizsardzības jomā, izstrādāt priekšlikumus par bērna tiesību aizsardzības nodrošināšanai nepieciešamajiem grozījumiem normatīvajos aktos, kā arī koordinēt valsts un pašvaldību iestāžu darbu bērnu tiesību aizsardzības jomā. Tāpat Centra uzdevums ir reizi piecos gados sagatavot ziņojumu par 1989.gada bērna tiesību konvencijas izpildi Latvijā.

311. 2001.gada janvārī ANO Bērnu tiesību komiteja izskatīja Latvijas sākotnējo nacionālo ziņojumu par 1989.gada bērnu tiesību konvencijas izpildi. Savos noslēguma secinājumos Bērnu tiesību komiteja, cita starpā, pozitīvi novērtēja veiktos pasākumus nacionālo tiesību aktu saskaņošanā ar 1989.gada konvencijas principiem, īpaši atzīmējot 1998.gadā tautas nobalsošanā pieņemtos grozījumus Pilsonības likumā. Tai pat laikā Bērnu tiesību komiteja izteica vairākus ieteikumus un rekomendācijas pilnīgākai 1989.gada konvencijas normu ieviešanai, piemēram, turpināt pasākumus bērnu un pusaudžu veselības veicināšanas politikas ietvaros, izvērtēt spēkā esošos likumus un to piemērošanas praksi attiecībā uz nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, kā arī attiecībā uz visiem nepilngadīgajiem, kas jebkādā statusā ir tiesas procesa dalībnieki.

312. Informācija par Bērnu tiesību komitejas rekomendācijām un ieteikumiem tika iesniegta gan Saeimā, gan Ministru kabinetā, kurš 2001.gada 27.martā uzdeva Valsts bērna tiesību aizsardzības centram iesniegt Bērnu tiesību komitejai Latvijas komentārus par atsevišķiem rekomendāciju un ieteikumu punktiem. Tāpat Ministru kabinets uzdeva Valsts bērna tiesību aizsardzības centram, iesniedzot izskatīšanai Ministru kabinetā nākamo Latvijas ziņojumu par 1989.gada bērnu tiesību konvencijas izpildi, sniegt informāciju par minēto Bērnu tiesību komitejas rekomendāciju izpildi.

313. Patlaban tiek gatavots nākamais Latvijas ziņojums par 1989.gada konvencijas izpildi, un šajā ziņojumā tiks iekļauta informācija arī par paveikto Bērnu tiesību komitejas rekomendāciju un ieteikumu izpildē.

Bērna reģistrācija un bērna tiesības uz vārdu

314. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 8.pantā noteikts, ka kopš dzimšanas brīža bērnam ir tiesības uz vārdu, uzvārdu un pilsonības iegūšanu, ka bērns ir jāreģistrē atbilstoši likumam un ka bērnam ir tiesības uz nacionālās identitātes saglabāšanu.

315. Jaundzimuša bērna reģistrācijas kārtību regulē likums "Par civilstāvokļa aktiem", par kuru informācija ir sniegta Latvijas sākotnējā ziņojumā (122.-124.paragrāfi).

Bērna tiesības uz pilsonību

316. Bērna tiesības uz pilsonību garantē 1994.gadā pieņemtais un 1998.gadā tautas nobalsošanā grozītais Pilsonības likums. Šī ziņojuma 20.-38.paragrāfos jau sniegta informācija par Pilsonības likuma izpildi un naturalizācijas gaitu Latvijā, tai skaitā par bērna tiesībām iegūt Latvijas pilsonību (īpaši skat. 22.-24.paragrāfus.)

317. Pēc Latvijas ledzīvotāju reģistra datiem, 2001.gada 1.janvārī to bērnu skaits, kuriem ir tiesības pretendēt uz Latvijas pilsonību saskaņā ar minētajiem 1998.gada Pilsonības likuma grozījumiem, bija 24 589. No tiem par Latvijas pilsoņiem Pilsonības likuma 3.¹ panta kārtībā atzīti 526 bērni. Ir vairāki iemesli, kāpēc minētajā kārtībā pilsonību ieguvis salīdzinoši neliels skaits bērnu. Pirmkārt, arvien vairāk bērnu, kuri dzimuši pēc 1991.gada 21.augusta, iegūst pilsonību naturalizējoties kopā ar kādu no vecākiem. 1999. un 2000.gadā kopā ar vecākiem naturalizējušies 1420 bērni. Otrkārt, vecāki pasīvi izmanto tiesības lūgt pilsonību savu bērnu vārdā. Šāda pasivitāte skaidrojama ar vēlmi piešķirt bērnam pašam tiesības lemt par savu pilsonību, sasniedzot 15 gadu vecumu, kā arī ar minimālām atšķirībām pilsoņu un nepilsoņu tiesībās Latvijā.

PAKTA 25. PANTS

Tiesības vēlēti un tikt ievēlēti

318. Satversmes 6.pants noteic, ka "Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.". Saskaņā ar Satversmes 8.pantu, tiesības vēlēti ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu. Savukārt 9.pants noteic, ka Saeimā var ievēlēti katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par divdesmit vienu gadu. Savukārt Satversmes 101.pants noteic, ka ikvienam Latvijas pilsonim likumā paredzētajā veidā ir tiesības piedalīties valsts un pašvaldības darbībā.

319. Komitejas 1996.gadā pieņemto Vispārīgo komentāru par Pakta 25.pantu 3.paragrāfā minētā informācija par pilsonības iegūšanas kritērijiem ir sniegta šī ziņojuma 19.-24.paragrāfos, tādēļ šajā ziņojuma sadaļā tiek sniegta informācija par Latvijas vēlēšanu sistēmu un spēkā esošajiem tiesību aktiem, kas regulē tiesību vēlēti un tikt ievēlēti īstenošanu.

320. 1995.gada 13.janvārī pieņemtā Saeimas vēlēšanu likuma 1.pants noteic, ka tiesības vēlēti ir Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu, ja vien uz viņiem neattiecas kāds no šā likuma 2.pantā minētajiem ierobežojumiem. 2.pants paredz, ka tiesību vēlēti nav:

- 1) personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās;
- 2) aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājamajām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums;
- 3) personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām.

321. Saskaņā ar minētā likuma 4.pantu Saeimā var ievēlēti katru Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu dienā ir vecāks par 21 gadu, ja vien uz viņu neattiecas kāds no šiem ierobežojumiem:

- 1) likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām;
- 2) izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās;
- 3) ir bijušas sodītas par tīšiem noziegumiem, kas ir noziegumi Latvijā arī šā likuma spēkā stāšanās brīdī, un kurām sodāmība nav dzēsta vai noņemta, izņemot rehabilitētos;
- 4) izdarījušas noziedzīgu nodarījumu nepieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc nozieguma izdarīšanas saslimušas ar gara slimību, kas atņēmusi tām iespēju apzināties savu darbību vai to vadīt, un kurām sakarā ar to piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai arī lieta izbeigta bez šāda piespiedu līdzekļa piemērošanas;
- 5) ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki;

6) pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās;

7) neprot valsts valodu atbilstoši augstākajai (trešajai) valsts valodas prasmes pakāpei.

322. 1994. gada 13. janvāra Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likums paredz, ka tiesības vēlēties domi (padomi) ir Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu, ja vien uz viņiem neattiecas kāds šiem ierobežojumiem:

1) personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās;

2) aizdomās turētām, apsūdzētām vai tiesājamām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums;

3) personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā ir atzītas par rīcības nespējīgām.

323. Savukārt Pilsētas domes, novada padomes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 8. pants paredz, ka domē (padomē) var ievēlēt Latvijas pilsoni, kurš vēlēšanu dienā ir sasniedzis 21 gada vecumu, ja viņš attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā ir pastāvīgi pierakstīts vismaz pēdējos 12 mēnešus pirms vēlēšanu dienas vai ja viņš attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā ir nostrādājis vismaz pēdējos sešus mēnešus pirms vēlēšanu dienas, vai ja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā viņam ir likumā noteiktajā kārtībā reģistrēts nekustamais īpašums un ja uz viņu neattiecas kāds no ierobežojumiem. Panta noteic, ka domes (padomes) vēlēšanām nevar pieteikt par kandidātiem un domē (padomē) nevar ievēlēt personas:

1) kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās;

2) kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām;

3) kuras ir bijušas sodītas par tīšiem smagiem noziegumiem un kurām sodamība nav dzēsta vai noņemta, izņemot rehabilitētos;

4) kuras izdarījušas sabiedriski bīstamu nodarījumu nepieskaitāmības stāvoklī vai arī pēc nozieguma izdarīšanas saslīmušas ar gara slimību, kas atņēmusi tām iespēju apzināties savu darbību vai to vadīt, un kurām sakarā ar to piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis vai arī lieta izbeigta bez šāda piespiedu līdzekļa piemērošanas;

5) kuras pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās;

6) kuras ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valstu drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki;

7) kuras neprot valsts valodu atbilstoši augstākajai (trešajai) valsts valodas prasmes pakāpei.

324. Krimināllikuma 90.pants paredz atbildību par apzinātu personas kavēšanu brīvi realizēt tiesības vēlēties deputātus un tikt ievēlētam, lietojos vardarbību, viltu, draudus, uzpirkšanu vai citā prettiesiskā veidā. Sods par šādām darbībām ir paredzēts brīvības atņemšana uz laiku līdz trīs gadiem vai naudas sods līdz sešdesmit minimālajām mēnešalgām.

325. 2000.gada 15.augustā Satversmes tiesa izskatīja lietu par Saeimas vēlēšanu likuma un Pilsētas domes un pagastu padomes likuma atbilstību Satversmei, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai un Pakta 25.pantam. Pieteikuma iesniedzēji uzskatīja, ka minētajos likumos paredzētie ierobežojumi, kas

aizliedz vēlēšanām pieteikt par kandidātiem personas, kuras ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valstu drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki vai kuras pēc 1991.gada 13.janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās, ir diskriminējoši un tādēļ neatbilstoši Satversmei un Paktam, kā arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai.

326. Savā spriedumā Satversmes tiesa atzina, ka tiesības vēlēties un tikt ievēlētam "nav absolūtas", jo tās ir īstenojamas "likumā paredzētā veidā". Tāpat Satversmes tiesa konstatēja, ka "Pakta 25.pants, kaut arī uzsver diskriminācijas nepieļaujamību attiecībā uz tajā minēto tiesību normu īstenošanu, atzīst šo tiesību ierobežošanas iespēju, uzsverot, ka "katram pilsonim ... bez nepamatotiem ierobežojumiem jābūt tiesībām un iespējai ...". Tādējādi pamatotu ierobežojumu noteikšana attiecībā uz Pakta 25.pantā ietvertajām normām ir pieļaujama.". Izvērtējot, vai ierobežojumi ir (1) noteikti ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, (2) attaisnojami ar leģitīmu mērķi, (3) nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, Satversmes tiesa secināja, ka šie priekšnosacījumi ir ievēroti. Satversmes tiesa tālāk secināja, ka "apstrīdētās normas ir vērstas tikai pret tām personām, kuras ar aktīvu darbību pēc 1991.gada 13.janvāra okupācijas armijas klātesamības apstākļos mēģināja atjaunot iepriekšējo režīmu, bet nav attiecināmas uz personām ar atšķirīgu politisko pārliecību (uzskatiem)". Kopumā Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētās tiesību normas atbilst gan Satversmei, gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai, gan Pakta 25.pantam.

327. 2001.gada 25.jūlijā ANO Cilvēktiesību komiteja izskatīja Latvijas pilsoņu sūdzību par Pakta 25.panta pārkāpumiem. Kā uzskata sūdzības iesniedzēja, viņas tiesību uz brīvām vēlēšanām pārkāpumu veido Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums svītrot viņu no deputātu kandidātu saraksta nepietiekamu valsts valodas zināšanu dēļ. Izskatot šo sūdzību pēc būtības, Cilvēktiesību komiteja secināja, ka viena valodas inspektora lēmums, kas tika pieņemts dažas dienas pirms vēlēšanām un atšķīrās no pirms vairākiem gadiem sūdzības autorei izsniegtās valodas zināšanu apliecībā fiksētās valsts valodas prasmes pakāpes, bija pietiekams, lai Centrālā vēlēšanu komisija lemtu par sūdzības autores svītrošanu no deputātu kandidātu saraksta. Kā atzina Cilvēktiesību komiteja, sūdzības autores svītrošana no deputātu kandidātu saraksta nepietiekamu valsts valodas zināšanu dēļ nav savienojama ar Pakta 25.panta prasībām, jo valodas prasmes atkārtota pārbaude, ko veica viens inspektors, nebija pamatota uz objektīviem kritērijiem un nav pierādīts, ka šī pārbaude notika saskaņā ar likumā noteikto procedūru.

328. Izpildot ANO Cilvēktiesību komitejas lēmumu, Ministru kabinets 2001.gada 6.decembrī pieņēma grozījumus noteikumos "Valsts valodas centra nolikums" un noteikumos "Noteikumi par profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu un valodas prasmes pārbaudes kārtību". Saskaņā ar pieņemtajiem grozījumiem, atkārtota valsts valodas prasmes pārbaude var tikt veikta tikai tad, ja to vēlas pati persona, savukārt Valsts valodas centram ir tiesības pārbaudīt personas valsts valodas prasmes apliecības īstumu. Ar šo grozījumu pieņemšanu ir novērsta ANO Komitejas identificētā problēma un ir nodrošināta tiesiskās paļāvības principa ievērošana – nokārtojot likumā noteikto pārbaudījumu un saņemot valsts valodas prasmes apliecību, persona var būt droša, ka atkārtota viņas valodas zināšanu pārbaude pēc būtības varēs notikt tikai tad, ja šī persona pati to ierosinās.

329. Patlaban sabiedrībā aktuāla ir diskusija par nepieciešamību saglabāt likumus, kas regulē vēlēšanu tiesību īstenošanu, prasību deputātu kandidātiem zināt valsts valodu atbilstoši augstākajam līmenim. Šīs prasības atbalstītāji uzskata, ka tādējādi tiek aizsargāta latviešu valoda un tiek veicināta latviešu valodas lietošana valsts institūcijās. Savukārt minētās prasības pretinieki norāda, ka valodas aizsardzība un valodas lietošana tiek reglamentēta pavisam citos tiesību aktos – Valsts valodas likumā, Administratīvo pārkāpumu kodeksā, Saeimas kārtības rullī, tādēļ šī prasība vēlēšanu likumos uzskatāma par nepamatotu. 2001.gada nogalē Valsts prezidente lūdza ekspertu darba grupu izvērtēt šī jautājuma juridiskos aspektus, kā arī sniegt priekšlikumus par iespējamo turpmāko rīcību. Vienlaicīgi valodnieki tiek lūgti izteikties par to, kā efektīvāk nodrošināt valsts valodas aizsardzību un veicināt tās lietošanu.

330. Satversmes 101.pants paredz, ka "Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu."

331. Valsts Civildienesta likuma 7.pantā noteikti obligātās ierēdnim izvirzāmās prasības un paredz, ka uz ierēdņa amatu var pretendēt persona:

- 1) kura ir Latvijas Republikas pilsonis;
- 2) kura pārvalda latviešu valodu;
- 3) kurai ir augstākā izglītība;
- 4) kura nav sasniegusi likumā noteikto pensijas vecumu;
- 5) kura nav sodīta par tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem vai ir rehabilitēta vai kurai ir noņemta vai dzēsta sodāmība;
- 6) kura nav atbrīvota no ierēdņa amata ar tiesas spriedumu krimināllietā;
- 7) kura nav atzīta par rīcībnespējīgu likumā noteiktajā kārtībā;
- 8) kura nav vai nav bijusi PSRS, Latvijas PSR vai kādas ārvalsts valsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai pretizlūkošanas dienesta štata darbinieks;
- 9) kura nav vai nav bijusi ar likumiem vai tiesas nolēmumiem aizliegto organizāciju dalībnieks;
- 10) kura nav iestādes vadītāja vai tiešā priekšnieka radnieks (persona, kura ar ierēdni ir laulībā, svainībā vai radniecībā līdz pirmajai pakāpei, kā arī brāļi un māsas). Ministru kabinets var noteikt izņēmumus gadījumos, ja citādi attiecīgā iestāde nevar nodrošināt tai noteikto funkciju izpildi.

PAKTA 26. PANTS

332. Visu Latvijā dzīvojošo vienlīdzību likuma un tiesas priekšā garantē Latvijā spēkā esošie tiesību akti, kuros ir nostiprināts gan jebkādas diskriminācijas aizlieguma, gan vienlīdzības princips. Tā Satversmes 91.pants noteic, ka "visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas". Identiskas normas ir iekļautas arī likumā "Par tiesu varu", kura 4.pants paredz, ka "(1) Visas personas ir vienlīdzīgas likuma un tiesas priekšā, tām ir vienādas tiesības uz likuma aizsardzību. (2) Tiesu spriež tiesa neatkarīgi no personas izcelsmes, sociālā vai mantiskā stāvokļa, rases vai nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas, politiskajiem vai citiem uzskatiem". Satversmes 92. pants noteic, ka "ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā."

333. Kriminālprocesa kodeksa 13.pants "Tiesas spriešana, pamatojoties uz personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā", noteic, ka "krimināllietās tiesu spriež, pamatojoties uz personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā neatkarīgi no viņu izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīves vietas un citiem apstākļiem."

334. Civilprocesa likuma 1.pants "Personas tiesības uz tiesas aizsardzību" garantē katrai fiziskajai un juridiskajai personai tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Šī likuma 9.pants noteic, ka civilprocesā pusēm ir vienlīdzīgas procesuālās tiesības, un tiesa nodrošina pusēm vienādas iespējas izmantot tām piešķirtās tiesības savu interešu aizsardzībai.

335. Savukārt saskaņā ar Administratīvā procesa likumu, kas stāties spēkā 2003.gada 1.jūlijā, 6.pantu "pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, iestāde un tiesa pieņem vienādus lēmumus neatkarīgi no administratīvā procesa dalībnieku dzimuma, vecuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģiskās pārliecības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālās izcelšanās, tautības, izglītības, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās veida un citiem apstākļiem".

PAKTA 27. PANTS

336. Satversmes 114.pants noteic, ka "personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību."

Mazākumtautību tiesības saglabāt savu reliģiju

337. Kā jau minēts šajā ziņojumā (260.-262.paragrāfi), spēkā esošais Reliģisko organizāciju likums garantē reliģiskās pārliecības brīvību, kā arī vecāku tiesības audzināt bērnus saskaņā ar savu reliģisko pārliecību.

338. Saskaņā ar Reliģisko organizāciju likumu valsts un pašvaldību pārziņā esošajās mazākumtautību skolās, ievērojot skolēnu un viņu vecāku vai aizbildņu vēlēšanos, Izglītības un zinātnes ministrijas noteiktajā kārtībā var pasniegt attiecīgajai mazākumtautībai raksturīgās ticības mācību.

Mazākumtautību tiesības saglabāt savu valodu

339. Patlaban Latvijā darbojas vairāk nekā 200 mazākumtautību skolas – 179 krievu skolas, 6 poļu skolas, 2 ebreju skolas, viena ukraiņu, viena igauņu, viena lietuviešu un viena baltkrievu skola, kā arī čigānu klases vairākās skolās. Vispārējās izglītības likuma 42.panta 2.daļa noteic, ka "vispārējās vidējās izglītības programmu attiecīgajā virzienā var apvienot ar mazākumtautību izglītības programmu, iekļaujot tajā mazākumtautību dzimto valodu, ar mazākumtautību identitāti un integrāciju Latvijas sabiedrībā saistīto mācību saturu.". Izglītības un zinātnes ministrija noteic mācību priekšmetus mazākumtautību izglītības programmu ietvaros, kas ir mācāmi valsts valodā. Ministrija ir sagatavojusi četrus mazākumtautību izglītības programmas modeļus, kuri savstarpēji atšķiras pēc mazākumtautības un latviešu valodā mācīto priekšmetu skaita proporcijas. Tādējādi mazākumtautību izglītības programmas nodrošina iespēju mazākumtautību pārstāvjiem apgūt latviešu valodu un kultūru, nezaudējot savas nacionālās identitātes apziņu.

340. Bibliotēkas Latvijā tradicionāli ir centušās savos krājumos ietvert grāmatas un citus izdevumus Latvijas mazākumtautību valodās. Vēsturiski ir izveidojies, ka dominējošais īpatsvars līdzās latviešu valodā izdotajai literatūrai ir bijis izdevumiem krievu valodā – arī pašlaik tie sastāda 40-45% no kopējā bibliotēku krājumu apjoma. Lietuvas pierobežas rajonu bibliotēkās plašāk ir pieejamas grāmatas lietuviešu valodā, Igaunijas pierobežā – grāmatas igauņu valodā, Krievijas pierobežā – grāmatas krievu valodā. Izdevumus dažādās valodās Rīgas iedzīvotājiem piedāvā specializētās publiskās bibliotēkas – Svešvalodu literatūras bibliotēka Kongresu namā, Ziemeļvalstu literatūras bibliotēka. Grāmatas ebreju valodā koncentrējas Rīgas Ebreju kopienas bibliotēkā. Grāmatas citās valodās (angļu, vācu, franču, zviedru, dāņu u.c.) bibliotēku krājumos sastāda apmēram 10% no kopējā apjoma.

Mazākumtautību tiesības saglabāt savu kultūru

341. Informācija par spēkā esošo 1991.gada likumu "Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju" ir sniegta Latvijas sākotnējā ziņojuma 138.-146.paragrāfos.

342. Patlaban Latvijā darbojas aptuveni 150 mazākumtautību kultūras biedrības, iznāk 18 preses izdevumi krievu valodā, 2 – baltkrievu, 2 – lietuviešu un pa vienam izdevumam ivritā, igauņu, lībiešu un poļu valodās.

343. Pastāvīgs valsts atbalsts ir Rīgas Krievu drāmas teātrim, kā arī Daugavpils teātra un Valsts Leļļu teātra krievu trupas izrādēm. Šim mērķim ik gadus tiek izlietoti apmēram 25% no teātriem paredzētās kopējās valsts dotācijas no vispārējiem ieņēmumiem.Līdzās teātriem, kas saņem pastāvīgu valsts budžeta atbalstu, darbojas

arī neatkarīgi privāti teātri un teātru trupas, kas iestudē izrādes krievu valodā, piemēram, Krievu Jaunatnes teātris. Šādiem teātriem un trupām ir tiesības un iespējas saņemt finansējumus no valsts fondiem. Mazākumtautību skolās darbojas dramatiskie kolektīvi, un katru gadu notiek skolu teātru festivāls "Krievu klasika", ko finansiāli atbalsta Kultūrkapitāla fonds.

344. 1995.gadā tika apstiprinātas "Latvijas valsts kultūrpolitikas pamatnostādnes", kurās definēti kultūrpolitikas pamatprincipi – uz savstarpējas cieņas un tolerances balstīta kultūru līdzaspastāvēšana un kultūrautonomija, ko īsteno daudzās kultūras biedrības. Arī valsts programmā "Sabiedrības integrācija Latvijā" ir iekļauta kultūras sadaļa, kuras īstenošanas Rīcības plāns paredz gan izdot grāmatas dažādo Latvijā dzīvojošo mazākumtautību dzimtajās valodās, gan sadarbībā ar masu informācijas līdzekļiem veicināt sabiedrības izpratni par kultūru daudzveidības nozīmi, gan veikt dažādus citus informatīvus pasākumus. 2001.gadā dibinātais Sabiedrības integrācijas fonds finansiāli atbalsta arī etnisko integrāciju un 2002.gadā 50% no projektu finansējumam atvēlētajiem līdzekļiem ir ielānots novirzīt NVO projektiem etniskās integrācijas jomā, t.sk. arī mazākumtautību kultūras biedrību un asociāciju atbalstam.

345. 1998.gadā tika izveidota valsts bezpeļņas akciju sabiedrības Kultūrkapitāla fonds, kurš konkursa kārtībā sadala valsts budžeta līdzekļus kultūras projektu finansēšanai. Šādos konkursos var piedalīties jebkura persona, iesniedzot projekta pieteikumu. Daudzi no Kultūrkapitāla fonda atbalstītajiem projektiem sekmē gan kultūras identitāti kā savstarpēju izpratni veicinošu faktoru, gan veicina etnisko grupu kultūras mantojuma apzināšanos un popularizēšanu.

346. Ir izstrādāta un apstiprināta nacionālā programma "Kultūra", kuras katrā no 10 apakšprogrammām (katrā kultūras nozarē) ir sadaļa "Sabiedrības integrācija", kas paredz pasākumu kopumu Latvijā dzīvojošo tautību kultūras mantojuma popularizēšanai, tādējādi veicinot savstarpējo izpratni un sabiedrības integrāciju kopumā.

347. Kopš izveidošanas 1998.gadā Kultūrkapitāla fonds ir finansiāli atbalstījis vairākus sabiedrības integrāciju veicinošus pasākumus – krievu valodā tulkoti vairāki mūsdienu latviešu autoru prozas darbi, ukraiņu valodā – latviešu autoru dzeja, iznākušas grāmatas lībiešu, igauņu, lietuviešu, vācu, poļu un baltkrievu valodās. Valsts daļēji finansējusi vairākus kultūras centru projektus, regulāri tiek atbalstīti krievu valodā iznākošie literārie žurnāli "Daugava", "Špiļ" un "Orbita".

348. Tāpat valsts atbalsts ir piešķirts Dziesmu svētkiem, kuros ar atsevišķu programmu piedalās mazākumtautību kolektīvi. Katru otro gadu tiek rīkots mazākumtautību kultūras festivāls "Latvijas vainags", kurā piedalās aptuveni 600 ārvalstu un Latvijas dalībnieku – uzbeku, grieķu, moldāvu, krievu, ukraiņu, baškīru tautību kolektīvi, tai skaitā Latvijas nacionālo kultūras biedrību kolektīvi. Divas reizes gadā notiek mazākumtautību skolu festivāls "Zelta kamolītis", kurā piedalās Latvijas mazākumtautību dejotāji, kori, vokālie un folkloras ansambļi, līdz ar to nodrošinot iespēju bērniem saglabāt un kopt savu nacionālo identitāti.